

AKADEMİ MECMUASI

Sâmiha AYVERDİ

Tahsin BANGUOĞLU

Hayri BİLECİK

Muharrem ERGİN

Sultan Mahmud KAŞGARLI

Ali Osman ÖZCAN

Kıyâmuddin RAİ

Fevziye Abdullah TANSEL

Muhtar TEVFİKOĞLU

YIL : 14

EKİM - 1985

SAYI : 4

AKADEMİ MECMUASI

Yıl: **14**

Ekim 1985

Sayı: **4**

Mecmûamızdaki yazılar, kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÛASI, üç ayda bir çıkar, akademik mecmûadır.

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı adına sâhibi

İLHAN AYVERDİ

Yazı İşleri Müdürü :

Ayşe ÖZDEN

Fiyatı 400 TL., 1985 yılı abone bedeli 1600 TL. dir. Dış ülke-lerden bâzılarının abone bedelleri ise, posta ücretleri dâhil; Almanya için : 21 Alman Markı; A.B.D. için : 8 A.B.D. Doları; Fransa için : 60 Fransız Francı; İngiltere için : 6 Sterlin ve Suudi Arabistan için de : 25 S. Arabistan Riyalı'dır. (Abonelerin değişen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur). İlan ve reklâm, milli kültürümüze hizmet eden müesseseler'den alınır.

Adres : Yeniçeriler Caddesi, Nu. 43, Çarşıkapı - İstanbul
P. K. 107 Bâyezid Tel : 522 95 17

BASILDIĞI YER : ÖZAL MATBAASI — İstanbul

İÇİNDEKİLER

Bir Gaflet Örneği	Sâmiha Ayverdi	5
Değerlerimiz ve Değer Hükümlerimiz	Hayri Bilecik	7
Din ve Ahlâk Eğitiminde Âilenin Rolü	Dr. Ali Osman Özcan	13
Türklerde Âile	Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu	19
Düğün (Şiir)	Muhtar Tefvikoğlu	26
Türk Milli Kültürü ve Dünyâ Görüşü Üzerine	Prof. Dr. Muharrem Ergin	27
Dünkü ve Bugünkü Kaşgar	Doç. S. Mahmud Kaşgarlı	51
Muâsır Afganistan Edebiyatının Temel Unsurları	Doç. Dr. Kıyâmuddin Rai	60
Halil Nihad Boztepe'nin Yazılarında Kullandığı Gözden Kaçan İğreti Adı : Karga	Fevziye Abdullah Tansel	70
1985 Sayılarında Çıkan Yazıların İndeksi		77

Aziz okuyucu,

Mecmûamız, neşir hayatının 15. senesine girerken, Türkiye şartlarında, bir dergi için fevkalâde addolunacak bir seviye ve istikrarlı bir çizgi tutturmuştur. Bu başarıda siz muhterem okuyucularımızın, bilhassa abonelerimizin mühim payı vardır.

Bir irfan ocağı mâhiyeti kazanan Kubbealtı Akademisi'nin neşir organı olan mecmûamız, önümüzdeki yıllarda da aynı istikâmette çıkmaya devam edecektir.

Ancak çeşitli fiat artışları sebebiyle 1986 yılında bir sayımızın bedeli 600, yıllık abone ücreti ise 2400 TL. olacaktır. Yurd dışındaki okuyucularımızın aboneleri, geçen yıldaki fiat üzerinden, 2. sahifede bildirildiği üzere devam edecektir.

Sizlerden ricamız, abonelerinizi yenilemeniz, değişen adreslerinizi bildirmeniz; derginizi çevrenize de okutarak yeni aboneler bulmanızdır.

Bu vesile ile hayırlar niyâz ederiz.

KUBBEALTI

NOT : *Haberleşme adresimiz, P.K. 107, Bâyezid-İSTANBUL'dur. Abone ücretlerinizi de posta havâlesiyle aynı adrese gönderebilirsiniz.*

Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4.10.1976 da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mûcibince 8.11.1976 târîhli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla tavsiye edilmiştir.

BİR GAFLET ÖRNEĞİ

Sâmiha AYVERDİ

İnsanoğlu için beğenmediklerinden intikam almanın en kestirme çâresi, onlara benzememektir.

Gerçeklerin etrafında uyur gezer gibi dolaşan ve bir türlü de hakikatlerle aşinalık kuramıyarak kendi zaaf ve düşüncelerini ilâh ittihaz edercesine onlara sarılan kimseler mevcuttur.

Bir Ekrem Hakkı Ayverdi vardı. Kardeşim olduğu için onun civanmerdliğini, celâdet ve prensipleri karşısındaki eğrilik ve tâviz tanımayan sağlam yaradılışını tavsif etmem belki gayretkeşlik sayılır. Amma artık bu mert ve cesur insan dünyâ plânından çekilmiş olduğu için arkasından söz etmeği hiç de abes görmüyorum. Onun için de kendisi ile bir ahabâbı arasında cereyan etmiş hâdiseye burada yer vereceğim.

Bundan sekiz on sene kadar evveldi. Şehir tiyatrosu artistlerinden, orta yaşlı ve mesleğinde muvaffak olmuş bir zat, Ekrem Hakkı Bey'in evinde misâfir bulunuyordu. Mevzû döne dolaşa mimâriye ve ata yâdigârı eserlere intikâl edince Ekrem Hakkı Bey, Rumeli Hisarı'nın, içinde Pâdişah ile berâber fetih askerlerinin namaz kıldıkları câmiin yıkılmış olduğunu, mescidin arsasının ise tiyatro sahnesi olarak kullanılır hâle getirildiğini söyliyerek, eserin bütünü içinde bu büyük eksikliğin telâfi edilmesinin lüzûmuna temas etti.

Dunyâ görüşü ve hayat felsefesi içinde madde ile mânâya birlikte gönül vermiş bir hükümdârın böyle bir eseri ibâdethânenen mahrum olarak inşa etmiyeceğini, hattâ bu eksikliğin,

kaleyi ziyâret eden yabancıların dahi dikkatlerini çekerek yadırgadıklarını söyledikten sonra mescidin aynı yerde ihyâ edilmesinin târihi ve milli bir borç olduğunu sözlerine ilâve etti.

Vazifesini tüketmiş bir medrese veya bir imâret, bir nakış-hâne, bir tezhib atölyesi olmakla kadrine leke sürülmüş olmazdı. Fakat böyle bir irfan yuvası, sayacı veya demirci atölyesi yapılırsa, bu, en azından, nankörlük ve geçmişe saygısızlık olurdu.

Lâkin II. Sultan Mehmed gibi çağlar açmış çağlar kapamış bir hükümdârın eseri üstünde gelişi güzel tasarruflarda bulunmak, hele onu Orta Çağ mitolojilerinin ve Yunan trajedilerinin oynandığı bir sahne hâline getirmek, milli mefâhire hakâretin tâ kendisi idi. Bu karaküşî hüküm herhangi bir eserin tahsis şartının dışında kullanılmasına hiç benzemezdi. Şu halde mes'ul makamlarca mescidin ihyâ edilmesi vazifesi bir târih borcu idi.

Bu sözler üzerine artist misâfir: «**Ekrem Beyciğim, mescid yapılınsın ilk ezanı ben okurum!**» demiştir.

Fakat, aradan geçen üç beş ay sonra, bu defâ da iktidar mensuplarının bulundukları bir dâvette, aynı kimse ile yeniden berâber olduklarında, gene aynı mevzû açılıp da, Ayverdi'nin: «**Mescid inşâ edildiğinde ezan okuyacaksınız değil mi?**» diye sorusu üzerine artist: «**Yooook Ekrem Bey, orada san'at yapıyor!**» cevâbı ile vâdini naks edince, zemin ve zamâna göre fikir değiştirmek nedir bilmeyen Ayverdi, bu kaypak davranış karşısında son derece sarsılmış, âdetâ kulaklarına inanmayacak derecede üzüntüye kapılmıştı.

Acabâ sosyal şuurumuza afyonlu bir şerbet içirerek bizi uyuşturan, böylece de hesapsız ve sakat kararların altındaki değişikliklerin getirdiği tehlikeleri bize göstermiyen nedir?

Gerçi temâşâ hayâtı küçümsenecek bir san'at kolu değildir. Öyle ki, san'at, bir milletin içtimâî, vicdânî ve edebî terkiibinin bünyeleşerek cemiyete akseden sihirli mahsûlüdür. Ancak, san'at yapıyoruz diye, bir devlet reisinin ikâmetgâh veya sarayındaki kabul salonunu sahne hâline getiremeyeceğimiz gibi, ulu bir Pâdişâhın ibâdete tahsis ettiği mevkii de kezâ sahne olarak kullanmak hatâ ender hatâdır.

Buna ne devlet mantığı ne de milletin gönlü cevaz verir.

DEĞERLERİMİZ VE DEĞER HÜKÜMLERİMİZ

VEFÂ

Hayri BİLECİK

Ramazanın son cumâsıydı. Bir vefâ borcu ödemiş olurum düşüncesiyle, uzun zamandır ziyâret edemediğim, ecdat yâdigârı câmilerden birine gitmek üzere yola koyuldum. Ve uzun bir yürüyüşten sonra kendimi, Yahyâ Kemâl'e :

**Ordu-milletlerin en çok döğüşen, en sarıp
Adamış sevdiği Allâhına bir böyle yapı.
En güzel mâbedi olsun diye en son dinin
Budur öz şekli hayâl ettiği mimârinin.¹**

dedirten Süleymâniye'de buldum.

Namazdan sonra, yine o büyük şâirin :

**Bir zaman hendeseden âbide zannettimdi;
Kubben altında bu cumhûra bakarken şimdi,
Senelerden beri rû'yâda görüp özlediğim
Cedlerin mağfiret iklimine girmiş gibiyim.²**

mısrâlarında en güzel ifâdesini bulan bir gönül huzûruyla, bu muhteşem mâbetten ayrılıp Şehzâdebaşı'na yöneldiğimde vakit ikindiye yaklaşıyordu.

1 Yahyâ Kemâl, Kendi Gök Kubbemiz, Süleymâniye'de Bayram Sabahı, S. 10.

2 Yahyâ Kemâl, Kendi Gök Kubbemiz, Süleymâniye'de Bayram Sabahı, S. 11.

Süleymâniye'yi yapabilen insanların İstanbul'undan bir şeyler görmek ümidiyle, daracık sokaklara girip çıkıyordum. Ancak, adım başı gördüğüm vefâsızlık tabloları önünde huzûrum, yavaş yavaş yerini derin bir üzüntüye bırakıyordu. İşte harap bir ev, kırık dökük bir kemer, susuz bir çeşme derken gözüm, «Kalenderhâne Câmii Sokağı» levhasına ilişiverdi. Aynı anda İbrâhim Efendi Konağı'nı hatırladım.

Sâmiha Ayverdi Hanımefendi, o devrin içtimâî çehresini de çizdiği, bu muhteşem eserinde yirmibeş odalı, haremli, selâmlıklı İbrâhim Efendi Konağı'nın, yakın zamanlara kadar şehrin gözde bir semti olan Şehzâdebaşı'nda Kalenderhâne Câmii önündeki meydana bakmakta olduğunu belirttikten sonra şöyle diyordu :

«Birbirine hem benzeyen, hem de küçük husûsiyetlerle birbirinden ayrılan İstanbul meydanlarından bu geniş mahalle arası meydanının, bir tarafında Kalenderhâne Câmii ile imam meşrûtası, tam karşısında İbrâhim Efendi'nin konağı ve müezzîn ile muhtarın evleri, öteki köşede ise medrese, çeşme ve geceli gündüzlü bir su türküsü mırıldanan bu çeşmenin üstüne, medresenin bahçesinden kollarını, kanatlarını uzatmış ağaçlar ve çınarlar vardı. Meydanın sâbit, kıvıldamaz, somurtkan ve sükûti binâları arasında güler gibi, söyler gibi, düşünür düşündürür gibi baş sallayan, el çırpın, gam dağıtan, teselli eden, yoldaş olan bu şen şatır çeşit çeşit ağaçlar nasıl da çok, nasıl da boldu...

Ah bu ağaçlar... Şehri şehir yapan, binlerce yeşil gözün kadehi ile etrâfa huzûr dağıtan vefâlı, sefâlı, sâdık dostlar... Eski den İstanbul şehri, bu asil ve kanâatli âşinâların varlığı ile ne kadar mes'ût, ne kadar memnûn ve ne kadar mâmurdu.

Sonra meydanın dört ayrı köşesinden, semtin dört ayrı istikâmetine giden geniş, dar, görmüş geçirmiş sokaklar gelirdi. Nihâyet bu, nice mâcerâdan nice serencâmdan arta kalmış insanlar gibi hâtıralarla yüklü sokakların üstündeki evler, bir meşverete, bir muhabbete, bir derin düşünceye dalmış dostlar gibi yan yana, baş başa, karşı karşıya sıralanmış büyük evler, küçük evler, boyalı evler, boyasız evler, yeni evler, eski evler ve bu evler silsilesinden hacımları, şekilleri, plânlarıyla ayrılmış sivrilen konaklar... Mahallenin muhtâcına, yoksuluna, duluna,

yetimine kapıları açık varlıklı konaklar, dirlikli konaklar, mahalleyi tamamlardı.»³

Şüphesiz bulunduğum mekân, aynı mekândı. Ancak gördüklerim, yukarıda tasvir edilen güzelliklerin bir harâbesi bile değildi. Zirâ, son asırlarda âdetâ alâmet-i fârikamız hâline gelen vefâsızlığımız, bu hayat dolu meydana da yine aynı yazımızın diliyle: «Âhir ömründe varlığını kaybeden yarı bunak bir zavallı gibi kötürümleşmiş, yarı cansız bir hayat..»a mahkûm etmişti.⁴

Burulmuş bir gönül ve telâşsız adımlarla sağdaki sokağa girip, iniş aşağı yoluma devâm ettim. Bir müddet sonra, Şehzâdebaşı'nın dizi dibindeki çukur Vefâ'ya geldiğimde gördüğüm manzara, beni bir kere daha sarstı. Öyle ki, başım zonklıyor, yüreğim sıkışıyordu. Ezeli bir İstanbul sevdâlısı, Rahmetli Ekrem Hakkı Ayverdi'ye: «Duvarından taşından, kabrinden, lâhdinden, türbesinden İstanbul'un buram buram tüttüğü, sünbül, şebboy, karanfil ve gül misillü, havayı sarıp her zerresi İstanbul, İstanbul diye dile gelen bir semtti Vefâ..»⁵ dedirten mekân, acaba gerçekten burası mıydı?

Gördüğüm kadarıyla bu müstesnâ semtin, tadını bilmem amma, adını hâlâ devâm ettiren meşhûr bozasından başka, eski günlerin Şehzâdebaşı'sıyla birlikte yaşadığı, o canlı ve mes'ut hayattan ipucu verecek pek az şahidi kalmıştı.

Bunlar içinde en mühimmi şüphesiz, Yüce Hükümdâr Fâtih'in ve mübarek Fetih ordularının mânevi hâmilerinden biri olan ve beş asırdır adını verdiği bu semtte,

**Yak beni ışk âteşine Yâ Vedûd
Kül olunca cümle eczây-ı vücûd⁶**

diyecek ölçüde bir sevginin bereketlendirdiği güzellik ve vefâ'nın timsâli hâlinde yaşayan Şeyh Vefâ idi.

Veli hükümdâr Fâtih'in ve oğlu II. Bâyezid'in vefâ duygusuyla, bu yâr-ı vefâdâr için yaptırdıkları câmi, medrese, zâviye, imâret, hamam, türbe ve çeşmeden müteşekkil muazzam

3 Sâmiha Ayverdi, İbrâhim Efendi Konağı, S. 25.

4. Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, S. 25.

5 Ekrem H. Ayverdi, Osmanlı Mîmârîsi, Fâtih Devri III, S. 502.

6 Nezihe Araz, Anadolu Evliyaları, Şeyh Vefâ, S. 292.

külliyeden bu gün sâdece, şu önümde duran hazire, türbe ve çilehâne kalmıştı.

Ziyâret niyetiyle hazire duvarı önündeki karpuz sergisini, sergiye üşüşen yapışkan sinekleri ve çevredeki iş yerlerinin döküntüsünü aşarak içeriye girdiğimde karşılaştığım manzara, tek kelime ile korkunçtu.

Şeyh Vefâ'nın iki halifesiyle birlikte sırlandığı türbenin ve çilehânenin etrafı, her neviden mahlûkun kirlettiği tam bir mezbele hâline gelmiş, pek çok mâruf zevâtın ebedi istirahat-gâhı olan hazire ise yersiz, yurtsuz köpeklerin barınağı olmuştu.

Fâtiha okurken içim eziliyor, utancımдан türbeye bakamıyordum. Zirâ, Vefâ semtinde bu vefâkâr veliye gösterilen vefâsızlıkta, İstanbul'da yaşayan biri olarak, benim de payım vardı.

*
**

Acabâ, güzel ahlâkın temel unsurlarından biri olan, vefâ duygumuz yok mu olmuştu? Şâyet, hâlâ yaşıyorsa evvelce ne idi?

Arapçada vefâ; sözde durma, taahhüdü veyâ borcu ifâ ve edâ etme, ödeme, yetişme, kifâyet, kâfi ve vâfi olma.. demektir.⁷ Dilimizde bu asli mânâlar: «Vefâ istersen ahde, işin tut hasbeten li'l-lâh» söyleyişinde olduğu gibi «Ahde vefâ», yâhut «Ömrü vefâ etmek veyâ etmemek» misâli deyimlerle karşılanmıştır.

Ayrıca, bu mânâlardan hareketle, Arapça vefâ'ya: «Sevgi-de bağlilik, dostlukta sebat ve sadâkat» şeklinde ifâde edilebilen, yeni bir mânâ kazandırıp Türkçemizde onu, umman gibi bir değer hâline getirmişiz.

Dahası,

**Bulmadım cânâ, gamın gibi muvâfık mahrem
Çok olur yâr veli, yâr-i vefâdâr olmaz.⁸**

diyen Bâki'den tutun da;

7 Ş. Sâmî, Kâmûs-ı Türki ve Müt. Âsım Efendi, Kâmûs Ter., Vefâ maddeleri.

8 M. N. Özön, Osmanlıca - Türkçe Sözlük, Vefâ maddesi.

Ne vîran çeşme imiş
 Su içecek tası yok.
 Yıkıldı vîran gönlüm,
 Yapacak ustası yok.
 Şu vefâsız dünyânın
 Ucu var, ortası yok.

gibi mânilere kadar nüfûz eden bu kelime; vefâ-perver, vefâ-dâr, vefâ-şîâr, vefâ-kâr, vefâlı, vefâsız v.b. eski-yeni söyleyişlerle her sınıftan insanımızın diline ve gönlüne yerleşip, yakın zamanlara kadar, en doğru şekilde kullanılagelmıştır.

Bizim tefekkürümüzde vefâ veyâ daha husûsî mânâsıyla ahde vefâ, îman ve güzel ahlâkın, bir başka deyişle, insan olmanın temel unsurlarından biridir. Kur'ân-ı Kerim'de: «**Ahde vefâ edin. Çünkü ahid (den cayanlar) mes'uldür.**»⁹ buyurulurken, Yüce Peygamberimiz de sözde durmayıp, ahde vefâsızlık etmenin münâfıklık alâmetlerinden biri olduğunu açıkça beyân ediyorlar.¹⁰

İlk ahdimiz Allah'adır. Zîrâ, Kur'ân-ı Kerim'den öğrendiğimize göre, Cenâb-ı Hak, ruhlarımızı yarattıktan sonra onlara: «**Ben sizin Rabbiniz değil miyim?**»¹¹ diye sormuş. Bu ilâhî suâli, «BELÂ» yâni (Evet, Sen bizim Rabbimizsin.) şeklinde cevaplayarak, O'ndan başka mâbud tanımayacağımıza ve O'na şirk koşmayacağımıza dâir söz vermiş ve O'nunla ahitleşmişiz.

Hâl böyle iken, dünyâya geldikten sonra benlik dâvâsına düşüp, Rabbülâlemin olan Allah'ı unutmak ve «KALÛ-BELÂ» adı verilen, bu ezel meslicindeki ahde, vefâsızlık etmek elbette, insanı münâfıklık batağına sürükleyecektir.

Bu mantıktan hareketle, gerçek îmâna ve gerçek insanlığa erişmenin tek yolu, Ruhlar Âlemi'ndeki o ezel ahbine sadâkattir, diyebiliriz.

Dünyevî hayatımıza gâye olan böylesine bir ahdin ifâsı da ancak, ruhlarımızda meknûz olan Allah sevgisinde sâbit-kadem olup, Yaradan'ımıza ve O'nun kendi varlığından halk ettiği cüm-

9 Kurân-ı Kerim, İsrâ Sûresi, 34.

10 «Münâfığın alâmeti üçtür: Söz söylerken yalan söyler, va'd ettiği vakit sözünde durmaz, kendisine bir emânet verildiğinde hıyânet eder.» Buhârî, Kitâbü'l-îmân, 31.

11 Kur'ân-ı Kerim, Âraf Sûresi, 172-173.

le mahlûkâta vefâ ile gerçekleşir. Zirâ, yüceler kâfilesinin bayraktarlarından Ken'an Rifâî Hazretlerinin, bizzat yaşayarak gösterdikleri gibi «Bire vefâ, bine vefâdır.» Üç sene meyvesini yediği ve süt anam diye adlandırdığı bir ceviz ağacını çok soğuk bir kış gününde Fâtih'ten Erenköy'e giderek ziyaret eden¹² bu ahlâk âbidesine göre; insan, hayvan, bitki, eşyâ ayırımı yapmadan bütün mahlûkâta vefâ etmeyen —bizâtihi mahlûk olması sebebiyle— kendisine vefâsı olamaz. Elbette, kendine vefâ gösteremeyen bir varlıktan da Allah'a vefâ beklenemez.

Bu seviyede bir vefâ anlayışı, bugün bize neler, neler kazandırabilirdi... Günümüz sözlüklerinde bu müstesnâ kelime, yine «Sevgide bağlılık, dostlukta sebat ve sadâkat..» diye târif ediliyor. Ancak, böylesine yüce bir değer, son iki asırdır neler kaybettiğini anlamak için, vefâ ve ahde vefânın ana unsurları olan sevgi, dostluk ve söze sadâkat anlayışımıza bakmak kâfidir. Verilen sözlerin, hattâ yeminlerin kâle alınmadığı, sevgi ve dostluğun menfaatle lekelendiği bu asırda, VEFÂ'dan geriye ruhsuz bir lâfızdan başka ne kalmıştır? Ve millî-mânevi değerlerimize karşı gösterdiğimiz bu bigânelik, böylesine devâm ederse ne kalacaktır!..

12 Sâmîha Ayverdi - N. Araz, Ken'an Rifâî, S. 113.

DİN VE AHLÂK EĞİTİMİNDE ÂİLENİN ROLÜ

Dr. Ali Osman ÖZCAN*

Çocuk, âile dediğimiz sosyal kurum içinde dünyâya gelir. Bu sosyal kurum, mensûbu olduğu kültürün değerler sistemini çocuğa kazandırmakta da faal bir rol oynar. Dünyâya yeni gelen, henüz hiç bir değer sistemine sâhip olmayan küçük bebeği, insan olması yolunda ilk yönlendiren, hamurunu ilk yoğuran ve ona kendi kültürüne has davranış kalıplarını kazandıracak olan başka bir sosyal kurum henüz yoktur. Bu sebepten her millet, geleceğini garanti altına almak, yâni bekâsını temin etmek için, âileye önem vermek, onu korumak ihtiyâcını hissetmiştir.

Âile fertlerinin davranış ve tutumları taklit edeceği, kabul edeceği algı modelleri olarak çocuk tarafından kullanılacaktır. Ayrıca âilede çocuğun davranışlarının tasvibi veya reddedilmesi de uygulanan eğitim metodlarının karakterini ve bazı davranışların ortadan kaldırılmasını, bázıların da ortaya çıkma ihtimallerini tâyin eder. Böylece davranışların öğrenilmesinde, öğrenme kânunlarının müessiriyeti açıkça ortaya çıkmaktadır. Çocukluk döneminde davranış kalıplarının öğrenilmesi ve öğretilmesi, eğitim - öğretimin amacına uygundur. Bu da âilede verilecek eğitimin önemini açıkça gösterir ki, çocukluk dönemi, âilenin etkili olduğu bir dönemdir.

Her canlı varlık, kendi türüne benzeme eğilimindedir. Doğduğu zaman türüne has bázı mekanizmaları da berâberinde getirir. Bu mekanizmalar, olgunlaşma neticesinde, zamânı ge-

* Müellif, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesidir.

lince fonksiyonlarını yapmaya başlar. Bu fonksiyonlar olgunlaşmadan yapılacak bir eğitim, canlı için bâzan zararlı olabilir. Hayvan psikolojisi (karşılaştırmalı davranış araştırmaları) bu konuda bizlere pek çok örnek sunmaktadır. Yine bu mekanizmalar zamânı geçtikten sonra, artık etkili olmamaktadırlar. Çocuğun seviyesine uygun bir eğitim - öğretimden kastedilen şey, işte bu mekanizmalara uygunluktur. Çocuğa seviyesine göre, eğitim - öğretim prensibi bunu işaret eder.

Hayvanlarda «işlenme, damgalanma», insanlarda ise, «sosyalleşme» dediğimiz hâdise, karşılaşılan örnekler yardımıyla cereyan eder. Hayvanlardaki işlenme hâdisesinde, yeni doğan yavru, doğar doğmaz, annesini tâkip eder. Psikolojide «duyarlı safha» denen bu dönemde yavru, kendi türüne has davranışları kazanır. İnsanlarda da ilkönce psiko - analistler tarafından farkına varılan duyarlı safhalar (oral, anal, fallik dönemler) zihni, sosyal, hareki ve duygu hayatımız, kısaca şahsiyet gelişimi açısından önem taşımaktadır. Duyarlı safhada organizma, hassas olduğu, kendi türü için biyolojik bakımdan önem taşıyan tenbihlere karşı aşırı derecede hassastır. Gelen tenbihler, hayvanın merkezi sinir sisteminde sanki bir daha hiç silinmemek üzere işlenirler. Bu safhalarda kazanılamıyan davranışlar, daha sonraları kazanılmamaktadır. Meselâ, 12 yaşına kadar dili öğrenemiyenler, bu yaştan sonra öğrenemezler. Hareki başarılar, ancak 12 yaşından sonra, sinir sistemi geliştikten sonra ortaya çıkar. Bu bakımdan dil öğrenmek için, insandaki duyarlı safha 2 - 12 yaşları arası, hareki başarılar için 12 yaşından sonraki dönemdir. Yine zekâ için duyarlı safhalar 4 - 8 yaşları arasındır ki, okul öncesi dönemine rastladığı için, bunun önemi üzerinde durmak gereksizdir. Daha başka duyarlı safhaların bulunup bulunmadığı konusu henüz açıklık kazanamamıştır. Ancak gördüğümüz gibi çocuğun bâzı davranışları öğrenmesi âilede verilen tenbihlerin nicelik ve niteliğine bağlı gibi görünmektedir. Çocuğun, dünyâya geldikten sonra ilk ilişki kurduğu kişi bir insan olan annesidir. Annesi ona insan türüne has davranışları kazandıracaktır. Bu da çocuğun eğitiminde annenin önemini göstermeye yeter. Herhalde «çocuk, âilenin aynasıdır» sözü, bu gerçeği ifâde etmeye yeter.

Âilede anne - babanın davranışları çocuk tarafından yaşı küçük olduğu nisbette kesin gerçekler olarak idrâk edilir. Me-

selâ, anne - babasından birini namaz kılarken gören, 3 - 4 yaşındaki çocuk, önce onları gözler, davranışlarını tâkip eder (gözlem - taklit yoluyla öğrenme), daha sonra onların yanında onlar gibi namaz safına durur ve onları taklit eder. Henüz dinin ne olduğu hakkında açık - seçik bir fikri yoktur. Dine âit dışardan gözlenebilen davranışları taklit etmektedir. Onların davranışlarını yaptığı nisbette kendine güven kazanır. Daha sonra namaz kılmak için gerekli bilgileri, duâları ve şartları öğrenip kurala göre namaz kılarken heyecanlanır. Ancak 12 - 15 yaşlarından sonra namaz kılmanın islâm dininin şartlarından biri olduğunu, namazın önemini zihni olarak kavrar.

2 - 3 yaşlarından önce çocukta din ve ahlâk kurallarına uyma pek görülmez. Bu dönemde çocuk, genellikle yetişkinlerin davranışlarını çocuksu bir şekilde taklit etmekten öte bir şey yapmaz. 3 - 5 yaşlarında ise, yetişkinleri taklit ettiği gibi, onların her şeyi bildiklerini zanneder. Kendi düşüncesinin varlığından haberi yoktur. Düşündüklerini, anne - babasının okuyabileceklerine ve düşündüğü şeylerin gerçek olduğuna veya gerçekleşebileceklerine inanır. Yetişkinler, onun kafasının içinden geçen şeyleri okuyabilirler, ne düşündüğünü, ne istediğini o söylemeden bilirler. Bu yüzden bu çağa, **inanç çağı** denir. Çocuk, her hâdiseyi tek sebebe bağlamaya çalışır. Her sorulan soruya mantıklı olsun olmasın cevap verir. Kendisi âlemin merkezidir. Her şeyi kendine göre değerlendirir. Henüz din ve ahlâk kuralları hakkında açık bir şuûra sâhip değildir. Ölüm hakkında da kesin bir fikri yoktur. Ölümü, hareket etmeme, nefes almama olarak düşünür. Bu konuda her anne baba, çocukların safça sorularına muhâtap olabilir. Meselâ, çiçekleri koparıktan sonra, dikmeye çalışan, öldürdüğü sineği veya karıncayı tekrar diriltmesi için anne - babasına yalvaran çocuklar vardır.

4 - 6 yaşındaki çocuklar, yavaş yavaş bâzı kuralların farkına varırlar. Ancak kâidelerdeki mecbûriyet karakterini sezmekleri için her zaman ve mekânda geçerli olan prensipleri pek tanımazlar ve onların değişebileceğine inanırlar. Kurallarda kendilerine teklif edilen değişiklikleri kabul eder gibi davranırlar, fakat yapılan değişikliklerin de pek farkına varmazlar. Çünkü kendilerine teklif edildiği anda önceki kuralı çoktan unutmuşlardır. Ancak 7 yaşından itibaren **kuralı**, **kural** olarak kabul ederler. Din ve ahlâk esaslarının kazanılmasında kâide

şuûrunun önemi çoktur. Bu sâyede çocuk, kuralın genelliğini artık kabul eder, onun, genel - geçer olduğunu ve mutlakâ ona uyulması lâzım geldiğini farkederek.

3 - 5 yaşlarında inanç çağındaki bir çocuk, babasının söylediği «Allah vardır ve birdir» sözüne kesin bir iman ve inançla bağlanır. Daha sonra babasının söylediklerini tekrarlayarak, bunu kendi fikriymiş gibi ileri sürer. Artık, bu onun malı olmuştur. Çünkü kendi fikrini başkalarının fikrinden ayıramaz. Ona; «—Bunu sana kim söyledi?..» diye sorulunca: «—Babam söyledi» diye cevap verir.

8 - 9 yaşından önce çocuklar, bir fikri veya bir davranışın sebebini izah ve isbat etme ihtiyacını pek de duymazlar. 9 yaşlarında mutlu tesâdüflere, hurâfelere, mucizelere büyük bir inançla bağlıdırlar. 15 - 16 yaşlarında ise, artık vicdanlarının kendilerini rahatsız ettiğinden sık sık yakınırılar. Kurdukları ilişkilerde dürüst olmaya özen gösterir, başkalarından da aynı şekilde davranmalarını isterler.

12 - 15 yaşlarına kadar çocuk ve gençler kendi kültür değerlerinin büyük çoğunluğunu kabul etmiş durumdadırlar. Artık kendi kültürlerine has olan davranışlara kendilerini ayarlayabilecek durumdadırlar.

Şu halde ailede ve okulda çocuğa verilmek istenen din ve ahlâk değerlerinin 12 - 15 yaşlarına kadar kazandırılması gerekir. Ailede verilen değerlerle okuldaki değerlerin birbirini kesintisiz olarak tâkibedecek şekilde olması, din ve ahlâk eğitimi açısından önemlidir.

Din ve ahlâk değerleri, bir hayat görüşünü, bir hayat tarzını aksettirirler. Bunların ferdin vicdânında yerleşmesi onun dış dünyaya ve kendi iç dünyasına karşı vaziyet alışını tâyin eder. Bu değerler sistemi, ferdin vicdânında tam olarak kurulamadığı zaman, ferdin davranışlarında tutarsızlıklar, uyumsuzluklar ortaya çıkar. Fert, kendi hayatının anlamına yükselemez, çünkü hayatın anlamına yükselmek demek, vicdanda mensup olunan kültür değerlerinin tam teşekkül etmiş olması demektir.

Din ve ahlâk değerlerimiz Türk - İslâm kültürünün ruhunu teşkil eder. Bu ruh, millet olarak bizi cihanşümul bir düşünce

ile temâsa getirir. Bizi kendi dar çerçevemizden çıkarır. Hayat görüşümüzü yönlendirir.

Özetlersek :

Dini ve ahlâkî değerler, âileden başlayarak başkaları ile karşılıklı ilişkiler sâyesinde öğrenilir. Bu ilişkilerde beğenilen davranışlar teşvik edilir, menfi olanlar ise, ortadan kaldırılmaya çalışılır.

Âile içindeki ilişkiler düzgün olduğu takdirde, çocuk en çok anne - babasından etkilenir, onların tesiri ve nüfuzu altın-da kalır. Ancak anne - baba çocuklarını anlıyabilecek olgunluk-ta değilseler, din ve ahlâk eğitiminde yardımcı olamayacakları gibi, zararlı da olabilirler. Anne - babanın sözleri ile davranış-ları birbirini tutmadığı zaman bunun zararı daha da çoktur. Âilede belirli kurallara uyulduğu, çocuk kendisinden bekleni-len davranışları bildiği nisbette güvenli bir şekilde hareket ede-bilir ve bu da kendisi için faydalıdır. Âile içi ilişkiler bozuk ise, âilede boşanma, ayrılma ve ölüm sebebiyle bazı değişiklikler olmuşsa, çocuk dinî ve ahlâkî standartlarını geliştirmekte güç-lük çekecektir. Bunun neticelerini okula devamsızlık, okuldan kaçmalar, yalancılık, hilekârlık, hırsızlık, ikiyüzlülük, saldırgan-lık ve yıkıcılık gibi şekillerle çocuk ve genç suçlularda görmek mümkündür.

Ayrıca âilenin sosyo - ekonomik ve kültür durumu da ço-çuğa ve gence verilecek din ve ahlâk değerlerinin teşekkülünde önemli bir rol oynar. Azınlıklara mensup olma hâli de din ve ahlâk değerlerinin teşekkülünde etkili olur. Ancak eğitim açısından en önemli olan gerçek şudur : Anne - babanın eğitim uygulamaları birbirine ters olduğu zaman, çocukta bu değe-rler vicdanda tam teşekkül edememektedir; bu tür âile çocuk-ları, en yalancı, en menfaatperest, her işlerinde desteklenmeyi bekliyen, ikiyüzlü insanlar olmaya namzettir.

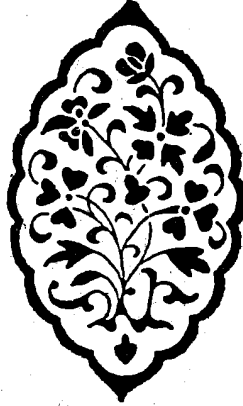
Din ve ahlâk eğitiminde, basın - yayın organlarının âile de-ğerlerimizi destekleyici yayın yapmaları, âile rehberliği mer-kezlerinin kurulması, din ve ahlâk değerlerinin çok erken bir döneminden itibaren, âileyi destekleyici olarak, okul öncesi mü-esseseler, ilkokul ve ortaokulda aralıksız devam etmesi, eğitim -

öğretim prensiplerine uygundur. Verilecek dinî ve ahlâkî eğitim, önce çocuğun seviyesine uygun davranış kalıpları olarak, daha sonra duygu ve heyecanlara bağlı bir şekilde, en sonra da zihni muhtevâ kazandırılarak verilmelidir.

Din ve ahlâk derslerinin konuları da basitten karmaşığa doğru bir seyir izlemelidir. Küçük sınıflarda daha çok dinî ve ahlâkî değerlerin **müşahhas yönleri** işlenmeli, mücerret konular ortaokul seviyesinde ele alınmalıdır. Yoksa bu derslerden beklenen fayda hiç bir zaman elde edilemez. Mücerret olan konular ortaokul ve lisede daha kolay öğrenilir. Bu kitapların yazılmasında çocukların zihni gelişmeleri de dikkate alınmalıdır.

Din ve ahlâk eğitiminde aileye yol gösterici kitapların devlet tarafından temin edilmesi cihetine önem verilmelidir.

Din ve ahlâk dersleri kitaplarının birinci hamur kâğıda basılmasının da faydaları çoktur. Millet olarak ezelden ebede var olmamız, Türk âilesinde verilecek değerlere bağlıdır.

TÜRKLERDE ÂİLE*

Prof. Dr. Tahsin BANGUOĞLU

Ben bir çok Avrupa ülkelerinde kaldım. O ülkelerdeki âile yapılarını da gördüm. Bizim Türk âilesi ile onlardaki âile yapısını karşılaştırma fırsatını buldum. Size bu karşılaştırma neticesi gördüğüm durumu belirtmeğe çalışacağım. Âile cemiyetin temelini oluşturan bir sosyal kuruluştur. Burada kadınla erkeğin vazifeleri yaradılıştan ayrılmıştır. İnsan yaradılıştan monogam olarak yaradılmıştır. Yaratıklar cins bakımından iki türdür; bazıları eş olarak yaratılmışlardır, bazıları sürü olarak yaratılmıştır.

Derler ki, bir turnanın eşi ölürse bu turna 7 yıl eş tutmazmış. Bunlara «öğür olan hayvanlar» deriz. Demek ki, bu, hayvanlara da şâmil olan bir durumdur. Bu durum yavaş yavaş cemiyeti meydana getirir. Cemiyetin temelinde âile var. Âileler bir araya gelerek bir oba, daha sonra bir topluluk oluşturmaya başlarlar. Bir aşiret teşkil ederler, bir köy kurarlar, bir boy oluşturmaya başlarlar. O boyların biraraya gelişinden millet oluşmaktadır. Millet bir devlet kurar. Bu, sırasıyla âileden başlayarak devlete kadar varmaktadır. En eski zamanlardan beri iptidâî kavimler arasında da âileyi buluyoruz.

Âile üzerine tasnifler yapılmıştır. Bildiğimiz gibi bir monogam âile (bir karı - bir koca), bir de poligam âile vardır (çok kadınlı erkek); ama asıl olan monogamidir.

Âile üzerine tasnifler yapılmıştır. Âilede erkek evin reisi-dir. Bu bahiste her muhitte münakaşalar, tartışmalar olur. Ka-

* Bu makâle, Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı'nın 14.12.1984 tarihinde düzenlenmiş olduğu aynı adlı konferansın metnidir.

dın - erkek eşitliği. Oysa bahis konusu olan eşitlik değildir. Allah öyle yaratmıştır ki, kadın ve erkek birbirlerini tamamlarlar. Birbirlerine rakip değildirler, tamamlayıcıdırlar. Bu tamamlayıcı olduklarından dolayıdır ki, âile kurulabilir. Yoksa kayıtsız şartsız eşit olurlardı. Erkeğin ve kadının yapısına göre âilede iş bölümü vardır. Cenâb-ı Hak nasıl yarattıysa farklı yaratmıştır. Erkeğin adalesi daha kuvvetlidir, ağır işleri o yapar. Kadın çocuğu yetiştirir, o daha sabırlı, daha şefkatli bir yaratıktır. Kadın ve erkek aynı yaratılmış olsaydı âile kurulamayacaktı ve insan nesli türemeyecekti. Allah öyle yaratmış olsaydı belki medeniyet de olmazdı. Eğer insan soyu âileyi kurmasaydı medeniyet nasıl olacaktı? Kadın ve erkek tek başına yaşayacak, çocuklar ne olacaktı?

İş bölümü tabii olarak vardır. Köylü âilesine bakalım. Kadının evin işini görür, erkek tarlada - bağda çalışır, avcılık vb. yapar. Aslında Feminizmin münâkaşa ettiği ölçüde ayrılıklar da yoktur. Erkek kazmayla çalışır, kadın çapayla. Erkek yük taşır, kadın sepet taşır. Bâzi yerlerde pederşâhi (baba buyruk) veya mâdersâhi (ana buyruk) bir yapı vardır, böyle cemiyetler de olmuştur. Bu, izâfi bir tasniftir.

Ziyâ Gökâlp bizim âilenin pederşâhi âile olduğunu kabul eder. Bence en doğrusu «Türk âilesi, tabii âiledir.» demek olur. Bâzi çevrelerde Feminizm vardır. Kadın hakları dâvâsı vardır. Ziyâ Gökâlp der ki, «Türk âilesi aslından böyledir. Kadının âile reisi olduğu iptidâî kavimlerde görülmüştür, ama medenî kavimlerde görülmez.» Türk âilesini tanıdığımız târih 2300 sene gerilere kadar gider. Bu âilede kesin iş bölümü mevcuttur ve kesin haklar vardır. Türk âilesi monogamdır. Araplar, İsraililer gibi cemiyetlerde Poligami vardır. Türk âilesinde de bâzı istisnâî durumlar göze çarpmaktadır. Ama, aslında Türk âilesi hep tek kadındır. Bu tek evlilik de târihimiz boyunca devam etmiştir. Çok evlilik hiç bir zaman hoş görülmemiştir. Eğer bir âilenin çocuğu olmazsa bu neticeden doğan çok evlilik hoş görülebilmıştır. Eski Türk âilesinde kadın muhteremdi, saygı görürdü ve ev içinde hâkim olan kadındı. Cemiyet içinde kadının mevkiî gözetilmiştir. Hukûku da gözetilmiştir. Târihimizin derinliklerine inildiği zaman çok durumlarda Hâkan ile Hâtun yan-yanadır; merâsımlere kadın da katılır; kadının reyi de müteberdir.

İddiâ ederler ki, İslâm hukûku kadınların haklarını kısıtlamaktadır. Bunu tartışmakta ve münâkaşa etmektedirler. Ama aslında bilmezler ki İslâm hukûku bütün hakları koruduğu gibi, kadının haklarını da korumuş ve te'yid etmiştir. Peygamberimiz zamânında çok kadınlılık ancak bâzı şartlarla mevcuttur. Burada kadın evlenirken erkeklerle aralarında bir mukâvele (nikâh) vaz'edilmiş, evlilik kânunlaştırılmış ve ayrılmalarda kadına bir tazminat hakkı tanınmıştır.

Türk âilesi ahlâki yönden de sağlam bir temele dayanmaktadır. Kadının erkeğe sadâkati, erkeğin kadına şefkati ve sevgisi tabiidir. Türk âilesinde kayıtsız şartsız sadâkat vardır. Gerçi son zamanlarda âile hukûku üzerinde bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler bir dereceye kadar kadının ve erkeğin benimsediği noktalardır. Ama bunun ötesinde âilede Batılılaşmaya doğru bir fazlalaşma da olmuştur. Oysa Batı âilesi hiç de özenilecek bir örnek teşkil etmiyordu. Sağlam Türk geleneği âile bahsinde mukâvemet göstermiştir.

İnkılâplar devrinde birtakım tecrübeler yapılmıştır ki, bu, Türk cemiyetinin tepkileriyle karşılaşmıştır. Bâzı çevrelerde, âilede kötü bir Batılılaşmaya gidilmiştir ki, bu, halk tarafından büyük tepki ile karşılanmıştır. «Halka rağmen halk için» gibi zihniyetlerle yapılan davranışlar burada netice vermemiş, Türk âilesi bütünlüğünü korumuştur.

Eğer biz 17. y.y. dan bu yana ayakta kalabildiysek bu Türk âilesinin sağlamlığından ileri gelmektedir. Türk âilesi bozulmamış ve cemiyet içindeki ağırlığını koruyabilmıştır. Eğer bizim yerimizde dağınık bir yapıya sâhip bir cemiyet olsaydı, çoktan bozulup değişmiş olacaktı.

Aydınlardaki özentilere rağmen Türk âilesinin sağlamlığı sayesinde Anadolu ayakta kalmıştır. Anadolu'da mevcut düşünce olan Allah'a iman, Millete iman cemiyetimizi ayakta tutmuştur. Bünyemizdeki husûsiyetlerden biri de: «Biz ezelden beridir hür yaşadık, hür yaşarız» anlayışının mevcut oluşudur. Türk milleti esir olmaz, hiç bir zaman esir olmamıştır.

Türk topluluğunda hiç bir zaman aristokrasi olmamıştır. (Yâni soydan gelenler idâreyi ele alsınlar, yalnız Prenslerin, Kontların çocukları idâreye geçsinler, devleti onlar idâre etsinler). Böyle bir şey yoktur. Sebebi şudur: Asâleti, biz, insa-

nın vasıflarıyla tâyin ederiz. Asâlet varsa, insanın içerisinde vardır. Bizde asil olma bir şereftir; fakat bir imtiyaz değildir. Batı'da asilin imtiyâzı vardır ve bir takım tanınmış âileler devleti idâre eder. Bizde saltanat vardır; ama devlet idâresi ehliyetetâbidir. Halk çocukları her zaman devlet idâresine gelebilmişlerdir.

1947 yazında C.H.P.'nin bir divan toplantısında iddik. Eski lerimizden bâzıları, yeni nesillerimizden şikâyetçi olmakta idiler ve bu yeni nesil şımarık, yeni nesil saygısız, içki, kumar v.s. diyorlardı. Konuşan adamlar da devletin büyük adamları, Kâzım Karabekir Paşa, Saraçoğlu... Bir arkadaşım, Cevat Dur sunoğlu dedi ki: «Paşalar, Beyler, bakıyorum, siz hep kendi çocuklarınızı anlatıyorsunuz. Bizim çocuklarımız. Evet doğru, hak lısınız,» dedi. «Ama bu milletin kaderi böyle. İleri gelenlerin çocukları şımartılıyor, bozuluyor. Onları zaman tasfiye eder, on lar bu meclise giremezler, onların yerine halktan kopan çocuk lar gelecektir. Onlar bozulmamışlardır. Bizimkiler için söyle diklerinizi halk çocukları için söyleyemezsiniz. Halkın arasında pırlanta gibi çocuklar vardır. Şimdi bizlere bakın, paşazâde miyiz? Kim var içimizde paşazâde? (Bir adam vardı. Hamdul lah Suphi Bey). Bakın, hep halk çocuklarıyız. Geldik, devleti idâre ediyoruz. Bizim şımarık çocuklarımız gidecek, yerlerine halk çocukları gelecek, onlar idâre edecekler devleti. Bu milletin kaderi budur.» dedi.

Hakikaten târihimize bir göz atarsak, halktan gelmiş çocuklar sıraya girebiliyorlar, mevki alabiliyor, Vezir olabiliyor lar, Sadrâzam oluyorlar ve en kötü bir devirde memleketi müş kil durumdan kurtarıyorlar. Halk çocukları bizim cemiyetimiz de hiç bir zaman hizmetten mahrum olmamışlardır. Ehliyetli çocuk yetişmiş ve mevkiini bulmuştur. Batı memleketlerinde bu yoktu. Bu bizim milletimizin bir üstünlüğüdür.

Demek ki, bizim milletimizin hamleler yapabilmesi, cemiyetin bu bünyesinden gelmektedir. Bu, milletimiz için bir bah tiyarlıktır. Demek ki hiçbir devirde iktidardaki kimselerin ba şarısızlıklarından, yolsuzluklarından me'yûs olmayacağız. On ların yerine halk çocukları gelecek ve düzeltecektir. İşte, Türk lerin târihlerindeki bu ciheti Avrupalılar bilmiyorlar.

Size burada, âile içindeki münâsebetlerden bahsedeyim : Sekiz sene kadar Avrupa'da kaldım. Yirmi kadar memleket tanıdım. Bunların başlıcalarında âile yapısını tanıdım. Sonra Doğu'yu, Arap memleketlerini gezip, âile durumlarına baktım. Şuna inandım ki, bu çevrelerde bizim Türk âilesi kadar kuvvetli, sağlam âile yoktur. Biz âilemize öyle bağlıyız ki, icap ederse canımızı fedâ ederiz. Bizde sadâkat, fedâkârlık ve yakınlık vardır.

Bugün Avrupa'da âile çözülmektedir. Batı'yı bu âile çözülmesine getiren şey nedir? Baba-evlât münâsebetleri bozuktur. Çocuk, 15-16 yaşına gelince ilgilenmezler. Evlât da ana-babayla fazla ilgilenmez. İhtiyar bir kadın, bir yerde hastadır, ölmektedir. Yakından tanıdığım Alman, İngiliz âileleri vardır. Şehrin içinde oğulları, torunları vardır. Gelip bakmaz, hatırlarını sormazlar. Bizim kızlarımız bir ihtiyar için çırpınırlar. Bilesiniz ki, bu, bizden başka kimsede, hele Avrupa'da hiç yoktur. Avrupa'da âile giderek materyalizm yüzünden yıkılmaktadır. Komünizm, sosyalizm, materyalizm gibi felsefi meslekler Avrupa'yı yeni zamanda istilâ etti. Orada her şey madde, kazanç ve şahsi menfaat üzerine kurulmuştur. Herkes başının derdiyle meşguldür, âile içinde olan dahi.

Almanya'da, Berlin'de oturan tanıdığım bir âileden bahsedeceğim. Berlin'de âilesi, çocukları vardır. Kadın hasta, hiçbirisi onun yanına sokulmuyorlardı. Türkiye'de tanıdığı bir Türk kadın vardı; ona hasta olduğunu, öleceğini yazdı. «Çocuklarım bana bakmıyor. Malım, mülküm de var. Gel, hepsini sana vereceğim. Senin olsun. Çocuklarıma hiçbir şey bırakmıyacağım,» diye. Çünkü, Türk âileleri içerisinde yaşamış bir kadın, Türkiye'deki âile bağlılığını ve onun samimiyetini hissetmiş. Bilhassa sosyalist ve komünist memleketlerde âile çökmüştür. Rusya'da âile diye bir şey kalmamıştır. Rusya'da ciddi evlilik diye bir şey de yoktur. Çocuklar da devletindir. Kadın ve erkek her hususta serbesttirler. Aralarında bir cinsi mukâvele vardır. Gevşek bir mukâvele. O da yürürlükte değildir. Husûsiyle, komünist memleketlerde âile çözülmesi son haddine gelmiştir. Maalesof Arap sosyalist memleketlerinde de durum böyledir.

Bu göstermiştir ki, bir asırdan beri Avrupa'da sosyalizm âileyi yıkmaktadır. Batı müelliflerinden bir çoğu sızlanıyorlar. Batı dünyası batacaksa bu yüzden batacaktır, diyorlar. Bi-

zim cemiyetimizin gösterdiği mukâvemet şâyânı şükrandır ve öyle temenni edelim ki, bu mukâvemet devam etsin. Türk âilesi ayakta kalsın. Türk âilesinde bir çözülme başlarsa, zâten bir ölçüde materyalizm hüküm sürmektedir, âile içinde de bu çözülme başlarsa Türk cemiyeti iflâh olmaz. İyiye gitmez.

Anlattığım gibi inkılâp devirlerinde de Türk âilesi mukâvemet göstermiştir ve ümid ederiz ki, mukâvemet gösterecektir. Bir iki sapıklık, son zamanlarda meydana gelen bir kaç sapıklık husûsunda da bir kaç söz ilâve edeceğim. O da şudur: İnkılâplar arasında kadınlara bâzı yeni haklar tanınmıştır. Bu zamanla cemiyetin tekâmülünün bir mahsûlüdür aslında, sosyal hayâtımızın değişmekte olmasının bir mahsûlüdür. Kadın daha çok çalışıyor, daha çok iş hayâtına girmiştir. Aslında bu gidiş, tabii iş bölümüne aykırıdır. Sanâyileşen Avrupa'da da böyle olmuştur. Ama onun zararlarını görmektedirler. Öyle ki, kadın muhtaç olduğu zaman çalışmalı, onun dışında kazanç her sâhada vazifesidir. Bizde «idâre olamıyoruz» parolası altında bir âilede çok çalışan peydâ olmuştur. Baba memurdur, hanımına da bir kadro icâdetmiştir. Onu da bir yere yerleştirmiştir. Kızı evlenmemişse ona da bir kadro bulmuştur. Eve üç türlü para gelir. Ama bu paranın bereketi yoktur. Bu para âile nizâmını bozmakta olan bir paradır. Bu, öbür yandan işsiz kalan erkeğin sayısını artırmaktadır.

Bizde âile nizâmının zarûrî bir neticesi olarak bir «geçim kanâati» var idi. O kalkmaktadır. Kanâatsiz insanlar olmaya doğru gidiyoruz ve maddileşmeye doğru gidiyoruz. Elbette ihtiyâcı olan kadın her sâhada çalışacaktır. Zâten çalışmaktadır. Köyde kadın çalışır. Şu var ki, kadının vazifesi başkadır. Kadın hafif işlerde çalışır. Kazma kürekle erkek çalışır. Kadın çapayla çalışır. Erkek çuval taşır, kadın sepet taşır. Çifti süren erkektir, savaşı yapan erkektir. Demek ki, kadına, yapısına göre iş verilmiştir. İstihsâl hayâtında da böyle. Sanâyi hayâtında bu olmuyor. Kadın her sâhada çalışmak gibi bir duruma geliyor ve bu iyi neticeler vermiyor.

Bir târihte Almanya'daydım. Kadın-erkek hepsi çalışıyor. Çalışanlar kadar da işsiz vardı. İşsiz hiç kazançsız, bir evde kadın-erkek çalışıyorsa, o ev iki kazançlı. Hitler geldiği zaman bir kânun çıkardı. Bir eve bir iş diye. Ya erkek ya kadın çalışacak. Bu, tabii ücretlerin artmasına yol açtı. Ücretler arttı ve

memlekette işsiz de kalmadı. Demek ki kadın iş hayatında erkeğe rakip olmamalıdır. Bu da sağlıklı bir cemiyetin bir icâbıdır.

Son devirlerde inkılaplar sırasında kadınlara bazı yeni haklar verilmiştir ve politika icâbı çok yalan söylenmiştir. Hâlâ kadınlar günü yapılıyor. Çıkıyor adam, diyor ki, «Türk kadını esir idi. Biz onu esâretten kurtardık.» Yoo!.. Bilesiniz ki, bu bir yalandır. Türk kadını hiç bir zaman esir değildi. Hiç birinizin annesi, ninesi esir olmamıştır. Benim rahmetli anam esir değildi, evin hanımıydı, babam da ona hürmet ederdi. Maalesef bazı devrimci hanımlar da yalan söylüyorlar. Türk kadını târih boyunca hürdür ve siz gençler, bilesiniz ki hiç biriniz bir esir kadının çocuğu yâhut torunu değilsiniz. Analarınız - babalarınız esir değildi. Türkler esir olmamışlar, esir kullanmışlardır. Esiri yabancı milletlerden alıp kullanmışlardır. Türk hâkim millettir. Nasıl olur da kadını esir olur. Hiç bir Türk kızını parayla alamazsınız. Demek ki, eski cemiyetimiz hakkında söylenenler iftirâdan başka bir şey değildir. Hayat şartları değişmiş olabilir. Bu tür politik lâflara itibar etmek kat'iyen doğru değildir.

Gördüğümüz odur ki, Türk âilesi sağlam olarak gelmiştir ve şehirlerdeki bir takım bozukluklara rağmen sağlam kalmıştır. Ve bir gün Türk âilesi Batılılaşacak denilince onu reddetmiş, istememiştir. Akli başında hiç bir Türk, Türk âilesini o, perişan Batı âilesine çevirmeyi istememiştir. Umarız ki yeni nesiller de bunu yapmayacaktır. Çünkü o, rezâletlerini anlatmaya vakit yok, çözülmüş ve dağılma yolunda bir âiledir.

Allah bizim milletimizin âilesini Batılılaşmaktan muhâfaza etsin. Aman, âilemizi Batılılaştırmayalım, mahvoluruz. Bu, siz gençlerin bu dâvâyı şuurlu olarak gütmenize bağlı olacaktır. Eğer Türk âilesini ayakta tutabilmeyi başarırız, önümüzdeki zaman içinde Türkiye yeniden büyük bir kalkınma içine girecektir. Maddi kalkınmalar mümkündür, ama geçicidir. Esas kalkınma mânevî kalkınmadır, iman kalkınmasıdır, inanç kalkınmasıdır, ahlâk kalkınmasıdır ve ümid ediyoruz ki yeni nesiller bu kalkınmayı başaracaklardır. O zaman Türkiye hem kuvvetli, hem müreffeh bir ülke olacaktır.

DÜĞÜN

Ufukta bir tekne var
Ha battı ha batacak
Üşüşmeyin bulutlar
Cevher'e ulaşacak
Telâş edecek ne var?

★

Sonu bu yolumuzun
Soyulacak kabuklar
Durulsun ucun ucun
Azgın bulanık sular
Ekmeğe dönüşsün un

★

Yenir içilir zaman
İştahla, sevkle, zevkle
Beklenmedik bir zaman
Görülmedik âhenkle
Kaynağa döndüğü an

★

Bir değişmez ölçünün
İçine yerleşecek
Yılın ayın ve günün
Ötesine geçecek
İşte düğün o düğün

★

Gidin hele bulutlar
Sanmayın yok olacak
O teknede düğün var
Sevdiğini bulacak
Nice güneşli gün var.

Muhtar Tevfikoğlu

TÜRK MİLLÎ KÜLTÜRÜ VE DÜNYÂ GÖRÜŞÜ ÜZERİNE*

Prof. Dr. Muharrem ERGİN

Bugün sizinle Millî Kültür, dil ve umûmiyetle Türk milleti-
nin hayat felsefesi üzerinde bir sohbet yapacağız. Gerçekten bu-
gün Türkiye'nin manzarasına baktığımız zaman bu konuları
belki her gün konuşmak icâb ediyor. Çünkü Türkiye'de yıllar-
dan beri büyük bir kültür buhrânı manzarası sürüp gitmekte-
dir. Bildiğiniz gibi bir memleketin belli başlı dört gücü, dört
kuvveti vardır. Bunların başında askerî güç gelir. İkinci mü-
him kuvvet siyâsî ve idârî kuvvettir. Üçüncü mühim kuvvet
memleketi mâmur memleket yapan, iktisâdî güçtür, ve nihâyet
dördüncü kuvvet sosyal ve kültürel güçtür. Hattâ bunlara Tür-
kiye'nin husûsî şartları dolayısıyla bir de jeopolitik güç ilâve
edebiliriz. Yâni Türkiye'yi, Türk milletini ayakta tutan bu beş
kudrettir. Bu kudretleri kısaca gözden geçirelim.

Türkiye'nin birinci kuvveti olan askerî güç; en sağlam kud-
retimizdir. **Bütün Türk târihinde, Türk Ordusu'nun en büyük
vurucu güce sâhip olduğu devre, günümüzdeki devredir.** Bu îti-
barla Türkiye'de askerî güç tamdır, ve esâsen bugün ayakta dur-
mamızın temel sebebi ordumuzun bu yüksek kuvvetidir. Eğer
bu kudret olmasa bugünkü Türkiye'yi iç ve dış tehlikeler muvâ-
cehesinde kolay kolay ayakta tutmak mümkün olmaz.

Ordu gücü kuvvetlerin, kudretlerin başı olmakla berâber,
diğer kudretlerle desteklenmezse tek başına bir şey ifâde et-

* Bu yazı, Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı'nın 2 Nisan 1985
târihinde düzenlemiş olduğu seminerin metnidir.

mez. Onun için diğer güçlere de bir nazar atfetmemizde lüzum ve fayda vardır.

Bir memleketin ikinci kudreti siyâsî ve idârî kudretidir. Acaba bu kuvvet bakımından Türkiye'nin durumu nasıldır? Hemen söyleyelim ki, memleketin bünyesi, maalesef askeri güçteki sağlamlık kadar, bir siyâsî ve idârî sağlamlığa sâhip değildir. Bu siyâsî ve idârî güç 60 yıllık Cumhûriyet'in ilk devrinde tamdı. Yâni ordumuz kadar sağlamdı. Fakat demokratik tecrübeye geçtiğimiz günden itibaren, son 30-40 yılda siyâsî ve idârî kudretimizde büyük zaaf alâmetleri belirmiş bulunmaktadır. Türkiye bu zaaf alâmetlerinden, aşağı yukarı yarım asra varan bir demokrasi tecrübesine rağmen, bugün bile tam mânâsıyla kurtulamamıştır.

Üçüncü güç; iktisâdî güçtür. Bir memlekette iktisat politikası, hangi görüşte olursa olsun, memleketin maddî ihtiyaçlarını temin etmelidir. Onun için iktisâdî bakımdan bir memleketin kudreti, muhakkak sûrette onun hayatına te'sir eden başlıca âmiller arasında yer alır. Hemen arz edeyim ki, bütün şikâyetlerimize, günlük dertlerimize rağmen, Türkiye'nin iktisâdî gücü de oldukça sağlam ve ileri bir durumdadır. Bunu elbette Amerika ile mukâyese etmiyorum. Hattâ Avrupa ile, hattâ bir çok komşularımızla mukâyese ederek söylemiyorum. Ama Türk târihinin kendi içinden gelen seyirle, Türkiye'nin iktisâdî gücüne baktığımız zaman çok bedbin olmak için sebep mevcut değildir. Türkiye bugün, daha bizim neslimizdeki çarıklar Türkiye'si değildir. Biz üniversite sıralarında iken, karne ile verilen günde 150 gr. ekmekle büyüdük. Türkiye, asırlarca süren mücâdeleler neticesinde ortaya çıkan asırlık fukarâlığın pençesinden kurtulmaya çalışmaktadır. Cumhûriyet devrinde arka arkaya gelen çeşitli iktidarlar Türkiye'ye iktisâdî kalkınma ve büyüme istikâmetinde büyük bir mesâfe katettirmeye muvaffak olmuşlardır. Bundan 40 sene önce Türkiye'de çarık giymeyen insanların sayısı parmakla gösterilecek kadar azdı. Ama çarık bugün bir müze eşyasıdır. Vicdânınızla başbaşa kalın; bugün dünden daha iyi yiyoruz, daha iyi içiyoruz, daha iyi geziyoruz, daha iyi giyiniyoruz. Eskiden yazlık kışlığı yalnız İstanbul'dakilerin Erenköy'e, Kadıköy mahallelerine göçmeleri telâkki ederdik. Bugün yazlığa çıkmayan Türk âilesi pek azalmıştır. Eskiden ters yüz etme diye bir hâdise vardı. Türkiye'de, ba-

balar, elbiselerini ters çevirerek çocuklarına giydirebilirlerdi; bugün ister hanımefendi, ister beyefendi olun, şunu itiraf edin ki, ves-tiyerlerimiz elbiselerimizi almıyor. Renkli televizyon için bütün memleket âdetâ kuyruğa girmiştir. Onunla yetinmiyoruz, video peşindeyiz. Yani Türkiye'nin iktisâdî kudreti geçmişle mukâyese edilmeyecek kadar, ilerde bulunmaktadır. Fakat millî gelir bakımından aslâ istediğimiz seviyede değildir. Ancak, çok şükür, Türkiye'de açlıktan ölen yoktur. Eskiden vardı arkadaşlar.

Dördüncü güç, sonradan eklediğimiz jeo-politik güçtür. Bir memleketin târihî akış içinde gelip vatan olarak oturduğu toprak onun siyâsî coğrafyasını teşkil eder. Bu siyâsî coğrafya ilâhî kaderin icâbı olarak bâzan bir kudret, bâzan bir zaaf, bâzan da bir hiç olarak kendisini gösterebilir. Bugün dünyânın millî geliri en yüksek olan bazı memleketlerinde Allah'ın lûtfu olarak, oturdukları yerin altından, petrol fışkırmaktadır. Ama asırlarca aynı insanların ecdâdı, yakıcı kavurucu bir güneşin ve kum fırtınalarının altında bunalmışlardı. Bugün, alttan çıkan kara bir madde, o coğrafyanın insanlarını en ileri memleketler seviyesine ulaştırmıştır. İşte bu, bugün, başta Arap âlemi olmak üzere petrol zengini ülkelerin jeo-politik gücüdür. Türkiye'de jeo-politik güç bakımından hem kudret vardır, hem de maalesef bir zaaf alâmeti mevcuttur. Kudret unsuru vardır; dünyânın kilit noktasında bir memleketiz. Türk jeo-politiğinin Boğazlar başta olmak üzere, Asya ile Afrika arasında köprü olmak, üç kıt'anın birleştiği noktada bulunmak, bütün dünyânın merkezini teşkil etmek; petrol çemberinin, Batı-Doğu, Güney-Kuzey iştahlarının ortasında bulunmak gibi çeşitli müsbet ve menfi tarafları mevcuttur. Eğer bu jeo-politik iyi kullanılırsa, bir memleket için kudret kaynağı, fakat kullanılamazsa, kullanılması güç ise, aynı zamanda bir takım iştahları üzerine çekiyorsa, bir zaaf unsuru olarak da mütâlâa edilebilir. Onun içindir ki Türkiye'nin jeo-politiğini orta yerde bir değerlendirmeye tâbi tutabiliriz. Jeo-politiğimiz bize ne büyük bir güç vermektedir, fakat ne de bizi yıkacak bir zaaf unsuru teşkil etmektedir. İkisi, müsbet ve menfi, âdetâ birbirini götürecektir durumdadır. Türk milletine düşen, bu birbirini götürme ameliyesine son verip, jeo-politiğini Türkiye'nin arkasına yerleşen bir kudret hâline getirmektir.

Demek ki buraya kadar saydığımız dört kuvvetin içinde

dört başı mâmur bir sağlamlıkta olan tek kudret ordumuzun askeri kudretidir. Güvencemiz, dayanağımız olan tek büyük kuvvet.

Bütün bu kudretlerin temelde gidip dayandığı sonuncu bir kuvvet, bir güç daha vardır ki, o da sosyal ve kültürel kuvvettir. Yâni insan unsurudur. İnsan ise sosyal bir varlıktır, kültürel bir varlıktır. Acabâ o güç bakımından Türkiye'nin durumu nedir? Hemen ifâde edeyim ki, Türkiye, sosyal ve kültürel bakımdan uzun zamandan beri tam bir buhran içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, başta saydığım dört gücün sağladığı avantajlara rağmen, Türkiye maalesef sosyo-kültürel sâhadaki zaafırları dolayısıyla, buhrandan buhrâna sürüklenmekte, bir türlü kendisini toparlamak fırsatını bulamamaktadır.

Böyle bir manzara neticesinde, Türkiye bugün, beş târihi dâvâ ile karşı karşıyadır. Her devirde milletlerin ve devletlerin sayısız mes'eleleri vardır. Türkiye'nin de bugün nüfus mes'elesinden orman mes'elesine, Kuzey-Batı Karadeniz'in kayması mes'elesinden su mes'elesine, mâden mes'elesinden buğday mes'elesine, petrol mes'elesinden nakliyat mes'elesine kadar sayısız dertleri vardır. Ama dertleri böyle alt alta sıralamaya kalkarsanız, onların içinde kaybolursunuz. Yalnız biz değil, her milletin fertleri kaybolur. Fakat dertleri de, mes'eleleri de belli gruplar etrafında toplamak mümkündür. İşte böyle mes'elelere kuş bakışı baktığımız zaman Türkiye'nin belli başlı beş ana dâvâsı karşımıza çıkmaktadır.

Bu dâvâlardan birincisi, Türkiye'nin en baş dâvâsı BEKA dâvâsıdır. Bekâ dâvâsı, bu topraklarda var olma ve yok olma dâvâsıdır. Bu dâvâ öyle aziz bir dâvâdır ki Türkiye'nin asırlardan beri, hâlâ tam olarak çözemediği bir dâvâdır. Bugün de âdetâ dünyâ dışardan bizi bu topraklar üzerinde istememektedir. Fakat Türk milleti olarak bu isteğe karşı devamlı direnmekteyiz. Dış dünyâ, içerden de zaman zaman yardımcı bularak, âdetâ Türkiye'yi bu topraklarda çok görme alışkanlığını kazanmış halde karşımıza çıkmaktadır. Ama Türk milleti târihten gelen bu bekâ dâvâsını bugün de ısrarla ve inatla Türkiye'nin lehine çevirmeye ve Türkiye'nin bu topraklarda yaşamasını sağlamaya mücâdelesine devam etmektedir.

(Bekâ dâvâsından sonra ikinci ana dâvâmız siyâsi huzur ve istikrar dâvâsıdır ve bu, bekâ dâvâsıyla çok yakından ilgili-

dir. Bir memlekette siyâsi atmosfer kuvvetli olmazsa, idâreci kadro kuvvetli olmazsa, o memleketin bekâ dâvâsı, içerden de bir istikrar ülkesi hâline getirmek mecbûriyetiyle karşı karşı-Türkiye'yi ne yapıp yapıp, mutlak sûrette, devamlı bir istikrar ülkesi hâline, siyâset bakımından ve idâre bakımından, devamlı bir zaaf unsuru ile kendisini kolaylıkla gösterebilir. Şu halde yayız, ki, benim şahsî kanâatime göre, bunun sırrını Türk milleti 1982 Anayasası'nda bulmuştur. Türkiye'de mevcut, T. C. nin dört anayasası içinde, Türk milletinin bünyesine en uygun, (ki bir anayasanın, nizâmın, kânûnun ölçüsü milletin bünyesine uygunluktur); anayasayı, Türk milleti çeşitli siyâsi ve idâri çalkantılar neticesinde bulmaya muvaffak olmuştur. 12 Eylül 1982 Anayasası'nın milletimizden % 90 ları aşan bir ekseriyetle kabul görmesinin temel sebebi de budur. Türk milleti kendi üzerine en uygun anayasayı bulmuştur. Meselâ bundan evvelki 1961 Anayasası Türk milletinin üzerinden âdetâ dökülüyordu. Devleti zayıflatan, icrâyı zayıflatan; ülkede herkesin bildiğini okuduğu bir sistem yaratan, Türk milletine hiç uymayan bir anayasa rejimi, bildiğiniz gibi ülkeyi 12 Eylül'e getiren sebeplerin başında yer almıştır.

Türkiye'nin üçüncü dâvâsı; iktisâdî kalkınmasının tamamlanması dâvâsıdır. Bu dâvâda da Türkiye, mühim bir mesâfe almış olmakla berâber, hâlâ iktisâdî sâhada, şunu mu seçelim, bunu mu seçelim kavgası sürüp gitmektedir. Halbuki iktisat, bir akıl ve çalışma işidir. Çok çalışacaksınız, çok akıllı olacaksınız. Gerisini Allah'ın vergisine, verdiği birakacaksınız ki, Allah da çalışan ve akıllı olanı dâimâ destekler. Demek ki iktisâdî kalkınma dâvâmızı da daha tam çözüme bağlamış değiliz.

Dördüncü dâvâ, iktisâdî kalkınmayı niçin çözüme bağlayamıyoruz suâlinde gizlidir. Bundan siyâsi huzur ve istikrar dâvâsı, onun neticesinde ise memleketin bekâ dâvâsı ortaya çıkıyor. Bu dördüncü dâvâ Türkiye'de bugüne kadar lâyıkiyle aklın ve ilmin hâkimiyetini kurma dâvâsını halledemememiz keyfiyetinden ibârettir. Demek ki **Türkiye'nin dördüncü ana dâvâsı aklın ve ilmin hâkimiyetini kurma dâvâsıdır.** Akıllı ve ilmi mutlakâ hâkim kılacağız. Bu ne demektir? Aklın ve ilmin kestiği parmak acımayacak. Mefhumlar anarşisi içinde olmayacağız. Her birimiz bir konuda ayrı bir kavganın peşinde gitmeyeceğiz. Kavramlarda anlaşacağız, fikirlerde anlaşacağız, aklın ve ilmin

gösterdiği yollarda anlaşıcağız. Maalesef bu hususta da henüz bir sağlam neticeye ulaşmış değiliz. Peki niçin böyle oluyor? Aklın ve ilmin dediğini tam yapamıyoruz, bu sebeple de iktisâdî kalkınmamızı vaktinde hedefine ulaştıramıyoruz, siyâsî huzur dâvâsını ortaya çıkarıyoruz ve neticede de memleketin bekâsı tehlikeye düşüyor. Tehlikelerin en büyüğü ile yüz yüze geliyoruz.

Bütün bunlar gelip son dâvâda düğümlenmektedir. O son dâvâ da MİLLÎ EĞİTİM DÂVÂSIDIR. Demek ki öyle bir Milli Eğitim sistemine sâhibiz ki, bu sistem, Türkiye’de aklın ve ilmin hâkimiyetini kuracak, iktisâdî kalkınmayı gerçekleştirecek, siyâsî huzur ve bekâ dâvâsına cevap verecek insan unsurunu yetiştirememektedir. İşte bu ana dâvâyâ dayanan diğer dâvâlar da, temel sağlam olmadığından, mütemâdiyen sarsılıp durmaktadır. Bu nokta hemen, acabâ neden Milli Eğitim sistemi rayına oturtulamamaktadır? Neden iyi insan yetiştiren, daha doğrusu iyi insan demiyeyim; çünkü fıtraten Türk insanların umûmiyetle hepsi iyidir. Gençlerimiz pırıl pırıl gelir, okul kâpılarına, fakat okul kapılarımız onlara istikâmet vermekte lâzım gelen başarıyı gösteremez. Bunun temel sebebi nedir?

Bunun temel sebebini Milli Eğitim’in kendi bünyesinden çıkarmak son derece kolaydır. Milli Eğitim iki unsurdan oluşur. Hattâ bu iki unsura göre Milli Eğitim’in 2 istikâmeti vardır ve Milli Eğitim’in kurmayı, beyni olan dâirenin ismi de bu 2 unsuru taşır. Bu, **Tâlim ve Terbiye Dâiresi’dir.** Tâlim, ilim yapmak demektir. Terbiye, eğitim yapmak demektir ve demek ki Milli Eğitim’in 2 esâsı vardır. **Bir, insanları ilimle mücehhez kılmak; yâni hünerle, sanatla, meslekle mücehhez kılmak; iki, insanlara kendi milletlerinin damgasını vuracak şahsiyeti kazandırmak.** Tâlim dâvâsı başka, Terbiye dâvâsı başkadır. Öğretim başka, eğitim başkadır. Eğitim dâvâsı gençleri bir millete lâayık fertler olacak şahsiyet içinde yetiştirmek, bir Fransız Fransız insanı, bir İngiliz İngiliz insanı, bir Türk çocuğunu Türk insanı yapmak dâvâsıdır. İşte bizim Milli Eğitim sistemimizin bu 2 kanadı da maalesef lâayık olduğu şekilde çalışmamaktadır. Birinci sebep eğitimi 2. plâna atmamız, eğitime önem vermeyip, Milli Eğitimi sâdece mesleğe dönük okulluluktan ibâret zannetmemizdir. Yâni yalnız bilgiyi ön plâna almamızdır. Halbuki bütün deneme ve tecrübeler göstermiştir ki, eğer şahsiyet olmaz-

sa bilgi unsurunu çocukların kafasına tam olarak yerleştirmeye imkân yoktur. Dolayısıyla biz, yalnız bilgiye dönük eğitim sistemiyle muvaffak olamıyoruz, çünkü onun temeli olan, insan şahsiyetini yapan **terbiye** unsurunu, lâyıki ile babadan oğula, nesilden nesile intikâl ettiremiyoruz. Bu terbiye unsuru nedir? Gençler milletine lâyıki gençler seviyesine, Türk çocukları Türk milletinin evlâtları olacak şahsiyete nasıl erıştırilebilirler? Bu eğitim metodunun kavradığı hâdiselerin topuna birden **Millî Kültür** adını veriyoruz. Demek ki maarif sâhamız başından beri 2 kanatlı bir dâvâ olarak durmakta, fakat millî kültür kanadı mütemâdiyen aksamaktadır. Buna mukâbil bilgi tarafı işletilmeye çalışılmakta, fakat millî kültür kanadı aksadığı için bilgi kanadı da lâyıki ile semere verememektedir.

Bu noktada hemen aklınıza, **kültür nedir, kültürün millet hayatındaki yeri nedir ki, hoca buna çok ehemmiyet veriyor?** diye bir soru gelecektir, gelmiştir. Onun cevâbına gelince: **Kültür, bir milleti millet yapan ve o milleti başka milletlerden ayırd eden hayat tezâhürlerinin heyet-i umûmiyesidir.** Demek ki her milletin kendisine mahsus hayat tezâhürleri vardır ve bu davranışlar üst üste gelerek kültür dediğimiz büyük manzûmeyi meydana getirirler. Kültürler nasıl ortaya çıkmıştır ki, böyle fertleri yığın olmaktan kurtarıp bir millet hayatı etrafında birleştirmektedirler?

Kültürlerin doğuşu, insanın 3 ezeli ve ebedi ihtiyâcına cevap vermek esâsına dayanır. İnsanoğlu dünyâya geldiği günden itibâren üç ihtiyaç karşısında kalmıştır:

- 1) **Maddi ihtiyaçlar:** Beslenme ve barınma ihtiyaçları. İnsanoğlu beslenme ve barınma ile yetinmemiştir.
- 2) **İkinci olarak rûhunu tatmin ihtiyâcını** duymuştur. İnsanoğlu bunlarla da yetinmemiştir.
- 3) **Hemcinsleri ile münâsebet kurmaya** yönelmiştir. İnsan yalnız doğar, fakat yalnız yaşayamaz. Muhakkak cemiyet hâlinde yaşamaya alışık bir mahlûktur.

İşte bu 3 ihtiyaç karşısında her milletin tavrı, Allah vergisi olarak, (belki bunda dış tesirlerin de rolü vardır ama), milletin karakteri olarak ve tabii kaderi olarak birbirinden farklı şekillerde gelişmiştir. Her milletin ayrı bir hayat tarzı vardır. Dolayısıyla her milletin ayrı bir kültürü meydana çıkmıştır. Basit bir misalle arzedeyim. Muhtelif milletler, fizik yapı bakı-

mından birbirine benzeyen; 2 kaşı, 2 gözü olan insanlar, «su» dediğimiz madde ile karşılaşmışlardır. İlk insanlar, ilk atalarımız, Arapların ilk ataları, Farşlılar da, su içmiş, su sesini duymuşlardır. Ama aynı maddeye Türkler «su», Farslar «âb», daha berideki komşularımız Araplar ise «mâ» demişlerdir. İşte Türklerin su, Farsların âb, Arapların mâ demesi, aynı kâinat hareketine karşı her milletin kendisine mahsus ortaya koyduğu değişik bir tavırdan ibârettir. Bu sebeple milletlerin birbirinden ayrı kültürleri oluşmuştur. Peki kültür dediğimiz bu değerler manzûmesinin rolü nedir? Efendim, 2 türlü tabii cemiyet vardır :

1. **Âile**, 2. **Millet**... Bu iki cemiyette de fertler, tabii mensûbiyet duygularıyla birbirine bağlanırlar.

Âile birbirinin kan ve nikâh kardeşi olan fertlerden müteşekkildir. Millet ise birbirine sosyal akrabâlık bağlarından oluşan kardeşlikle bağlanan en büyük tabii cemiyettir. Biz, hepimiz birbirimizin dil kardeşiyiz, din kardeşiyiz, örf ve âdet kardeşiyiz, dünyâ görüşü kardeşiyiz, san'at kardeşiyiz, târîh kardeşiyiz. Bunları söylemekle aynı zamanda sosyal akrabâlık bağları olan kültürün ana unsurlarının altı tâne olduğunu da söylemiş olduk.

T. C.'ni, aziz milletimizi ve bütün Türk dünyasını sarsan en büyük derdimiz kültür buhrânıdır, kültürün ne olduğunu iyi anlayamamamızdır; kültürün bizi birbirimize bağlayan çimento olduğunun farkına varamamamız keyfiyettir. Bu sebeple kültürü, milli kültür olarak hakiki mânâsıyla anlamak, var olmamızın da, kalkınmamızın da, bekâ dâvâmızın da ana şartıdır.

Kültürün dilimizde birçok mânâları vardır. İlk mânâsı, aslından gelen mânâsı, yetiştirmedir. Ziraat kültürleri, mikrop kültürleri, üretme, yetiştirme mânâsıdır. Kültür-fizik gibi kelimelerde de yine yetiştirme ve geliştirme; fiziği, insan vücûdunun kuvvetini artırma mânâsıyla kullanılır.

İkinci ve çok yaygın mânâsı çok kültürlü adam mânâsına, sâdece bilgi karşılığı olarak kullanılandır. Bilgi olunca ha senin kültürün olmuş, ha Alman'ın kültürü olmuş, bunun hiç bir farkı yoktur.

Üçüncü ortalama mânâsı yalnız fikir ve san'at hareketlerinden ibâret bir kavram telâkkisidir. Okulda kültür kolu kurduk. Nedir vazifesi? Tiyatro oynamak. Kültür hareketlerinde bulun-

duk. Nedir vazîfesi? Münâzaralar tertip etmek... Alelâde fikir ve san'at hareketlerine kültür adı vermek yine dilimizde kültürün diğer bir mânâsıdır.

Kültür bunların hiç biri değildir. Nedir kültür? Bir milletin fertlerini, kardeşlik bağları içinde birbirine bağlayan sosyal akrabâlık bağlarının âhenkli bir bütünüdür ki, bu sosyal akrabâlık bağları altı değer etrafında toplanır :

1. Dil, 2. Din, 3. Örf ve âdetler, 4. Dünyâ görüşü, 5. San'at, 6. Târih.

Kullanılan bir yanlışlığı daha söyleyeyim : Şöyle kullanışlara şahit oluyoruz : «Efendim kültür ve san'at bakımından bu iş böyle değildir.», «Milletler kültürlerine ve târihlerine sâhip çıkacaklar.» Sanki kültür ayrı şeymiş, san'at ayrı şeymiş, sanki kültür ayrı şeymiş, târih ayrı şeymiş!.. «Dil ve kültür üzerinde çalışmak lâzamdır» deniyor. Sanki dil ayrı şeymiş, kültür ayrı şeymiş gibi... Bu şekilde, kafamızın içinde elle tutulur bir kültür mefhumu olmadığını ortaya koymaktan başka bir şey yapmıyoruz. Onun için itirâf edelim, kültürü evvelâ masanın üzerinde elle tutulur hâlde karşımıza almalıyız. Kültür nedir? Dil-dir, dindir, örf ve âdetlerdir, dünyâ görüşüdür, san'attır, târihtir ve bunların dışında bir kültür mevcut değildir. Bunların hepsi de kültürün içinde birer unsurdan ibârettir.

1. **Dil nedir?** Dil her milletin, kâinâtı kendisine göre farklı olarak seslendirmesinden ibârettir. İngiliz milleti, İngilizce seslendirir dünyâyı, Rus milleti Rusca seslendirir, Türk milleti Türkçe seslendirir; düşünce sistemi itibâriyle, cümle yapısı itibâriyle, kelime kadrosu itibâriyle vs. bu böyledir. Dil unsuru nedir? Dil unsuru böylece baştan arz ettiğim üç ihtiyaçtan sosyal ihtiyaça cevap veren bir hayat tavrıdır. Millet olmanın icâbıdır.

2. **Din unsuru :** Din unsuru, rûhi ihtiyaça cevap veren bir kültür unsurudur. İnsanlar yalnız yemek içmek, karın doyurmakla hayâtın bitmeyeceğini, mânâlanmayacağını anlamışlar, bir de inanmak ihtiyâciyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu ihtiyâcı bizim inancımıza göre Allah, gönderdiği dinler vâsıtasıyla karşılamıştır.

3. **Örf ve âdetler :** Bunlar en çok kullandığımız kelimelerdir. Ve umûmiyetle kültürü yalnız örf ve âdetlerden ibâret zannederiz. Nedir örf ve âdetler desek, onun da net cevâbı kafamızda mevcûd değildir. Halbuki örf ve âdetler kültür unsuru

olarak yazılı olmayan hukuk kâideleri demektir. Ki bâzı milletlerin hâlâ, meselâ İngiliz milletinin, yazılı anayasası dahî yoktur. Eskiden mahkemelerde bâzı dâvâlar karşısında ecdatları hangi tavrî alıyorsa, şimdi bunlar da ona göre karar verirler, jüriler kurarlar... Demek ki örf ve âdet gelişigüzel kullanılacak bir şey değildir. **Örf ve âdetler yazılı olmayan hukuk kâideleridir. Türk'ün töresidir, nizâmıdır, düzenidir.**

4. **Dördüncü kültür unsuru, sosyal ihtiyaçlara cevap veren dünyâ görüşüdür.** Dünyâ görüşü her milletin fertlerinin kendilerine mahsus olan telâkkilerinden ibârettir. Her milletin fertlerinde başkalarından çok farklı bir nâmus, askerlik, devlet, ordu vs. telâkkisi vardır. İşte bu telâkkilerin hey'et-i umûmiyesi, bütünü, bir milletin hayat felsefesini oluşturur. Bizim devlet, ordu, millet, vatan telâkkilerimizi üst üste yığın, diğer kültür unsurları içindeki payımızı ona ilâve edin, Türk milletinin felsefesi ortaya çıkmış olur ki, kültürün bu unsuruna **dünyâ görüşü** adını veriyoruz.

5. **Beşinci kültür unsuru san'attır.** San'at her milletin güzeli arama ve güzeli bulma tavrına dayanır, bu tavırdan doğar ve bu tavır, o millete mahsustur. Her milletin ayrı bir güzellik telâkkisi vardır. Çünkü o telâkkiye uygun bir san'at tavrı ortaya koyar. Meselâ imar bakımından câmiî düşünün; bir Süleymâniye'yi, bir de Kahire'deki câmiî düşünün; bir Arap minâresini, bir de Türk minâresini düşünün; işte birindeki güzeli arama telâkkisi, işte diğerindeki güzeli arama telâkkisi... Herkesin, bütün insanlığın barınma ihtiyâcı vardır, her kavim kâinatta mekânı kendi telâkkisine göre değerlendirir. İşte Türkler bu mekânda barınmayı tercih etmişlerdir. Avrupa mimârisine bakarsanız sivri sıvri şeyler görürsünüz. Bizimkilerine bakarsanız; gök kubbeden ilhâm alan ve çadırdan gelerek Türk mimârisiyle Türk san'atının mekân zevkini ortaya koyan kubbe-leri görürsünüz.

6. **Altıncı unsur târih unsurudur.** Târih bir mâcerâlar topluluğu değildir. Bir harpler topluluğu da değildir. Târih iki büyük ihtiyâcın karşısında millî kültürün aldığı tavırdan ibârettir:

1) Dünyâ bir kültürler mücâdelesi sâhasıdır. Her millet kendi kültürünün üstünlüğüne inanır, ve o kültürün başka kültürlerle hâkim olma mücâdelesini yapar.

2) Her millet kendisine bir hayat sâhası arar. Daha iyi yaşama şartları arar.

İşte bu iki şarttan târih doğar. Demek ki târih, kültürün aksiyon hâline, hareket hâline gelmiş şeklinden başka bir şey değildir. Türk kültürünün târih unsuruna bakacak olursak, bu kültürde de bu iki unsuru görürüz.

Bu kültür unsurlarının tamâmı altı ana değer in etrafında toplanır. Fakat dünyadaki kavimlerin hepsi saydığımız altı unsuru tam geliştirme saâdetine kavuşamamışlardır. Bâzı kavimler hâlâ yemek ve barınmak ihtiyaçlarını iptidâi denilebilecek tarzda karşılayarak hayatlarını sürdürürler. Ayrıca bu kültür unsurlarının hepsi birden, kavimlerin başlangıcı itibâriyle, dünyaya toptan ve mükemmel olarak gelmemiştir. Dâimâ bir çekirdek ile başlanmıştır. Bu çekirdek büyüyerek dal budak salmış ve hem adet bakımından kültür unsurlarını çoğaltmış, hem de gelişmesini sağlamıştır. Milli kültürün ulaştığı merhalelerden biri, bir yazılı edebiyâta sâhip olmaktır. Ama yer yüzünde hâlâ bir edebiyâtı, bir yazılı edebiyâtı olmayan bir çok kavim mevcuttur.

Bu târihi gelişme içinde kültürler bir de şöyle bir muâamele görmüşlerdir : Uzun asırlar, fertler birbirlerinin kültür kardeşi olduklarının farkına varmamışlardır. Fark ediş bakımından Türk milleti belki yer yüzünün en şanslı milleti durumundadır. Çünkü diğer milletlerden daha önce milliyetinin, vatan mefhûmunun farkına varan, kültür unsurlarının değerini anlayan bir millete dâhil olduğumuz târihi bir gerçektir.

Bu gelişmenin başka bir vasfı da, bir kısım kültür unsurlarının, diğer hâkim bir kültür unsurunun gölgesi altında kalmalarıdır. Bilhassa ortaçağda insanlar birbirlerinin yalnız din kardeşi olduklarını zannetmişlerdir. Onun için din dışında diğer kültür unsurları bakımından birbirlerine bağlı olduklarının farkına varmamışlar, dolayısıyla aynı millete mensup devletler, hükümdarlar bütün târihi birbirleriyle mücadeleyle geçirmek-ten geri kalmamışlardır. Ancak bütün kültürlerin, cemiyetteki ihtiyaçların tazyikiyle, yerli yerine oturması ve âhenkli bir bütün hâlinde çıkması, son iki asırda insanlığın şuûruna nüfûz etmiştir. Yâni insanlık ancak son asırlarda birbirlerinin sosyal akrabalık bağlarının oluşturduğu bir birlik teşkil ettiklerinin farkına varmışlardır ki, işte, buna milli şuûr adını

veriyoruz. Demek ki **milli şuur**, bu saydığımız altı unsur bakımından fertlerin birbirinin kardeşi olduğunun farkına varması keyfiyetinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla altı unsurun hepsi olup, eğer siz bunun değerini ve kıymetini bilmiyorsanız, sizin **milli şuurunuz**, dolayısıyla **kültürünüz** de hiç bir şey ifade etmez. Çünkü **milli şuurunuz** yoktur. **Milli şuur** kavramı üzerinde çok durulmasının sebebi işte bu **kültür unsurlarının** farkına varılması vak'asından ileri gelir.

Kültürün Vasıfları

Kültür unsurlarına bir de vasıfları itibâriyle bakarsak Türk milletinin hayat felsefesini daha yakından anlayabiliriz. Kısaca satır başlarını çizmekle **kültür unsurlarının** vasıflarını arz edeyim.

Kültürün birinci vasfı milliliktir. Her milletin ayrı **kültürü** vardır. Ve **milli** olmayan hiç bir şey **milli kültüre** dâhil değildir. Müsikiden tutun, şiire kadar; devletten eğitim hayatına kadar; kıyâfetten bir başka şeye kadar **milli** olan her şey **kültürün** içindedir. Çünkü **kültür** milletlere mahsustur.

2. vasıf : Kültür mutlakâ orijinaldir. Çünkü her milletin ayrı bir **kültürü** vardır. Binâenaleyh menşe'lerde muhakkak bir orijinallik şarttır. Bu ne demektir? Taklit **kültür**, **kültür** değildir. Bugün bunu taklit edeyim, yarın şunu taklit edeyim anlayışı ancak maymun **kültürüdür**. İnsan **kültürü** değildir. **Milli kültür** mutlakâ orijinal olan, başkalarının hükmüne girmeyen **kültür** demektir.

Üçüncü vasfı, kültür tabii ve canlıdır. **Kültür** yaşanan canlı bir hayat tarzıdır. Eğer yaşamıyor ve canlı değilse, zâten o **kültür** ölmüştür. Böyle ölü **kültürler** vardır. Eski Mısır **kültürü** vardı, bugün ölmüştür. Eski Lâtin ve eski Grek **kültürü** vardı, bugün ölmüştür. Neticeleri, kalanları ortadadır. Demek ki **kültürler** tabii ve canlı varlıklardır.

Dördüncü vasıf : Kültürde devamlılık esastır. Ben bu güne kadar şu **kültürün** içindeyim, yarından itibaren benim **kültürüm** şu olacaktır, demek mümkün değildir. **Kültür** târihi ve devamlı bir hâdisedir. Târihin derinliklerine gitmeyen, filân târihte başlayan, bu gün başlayan, yarın başlayan **kültür** kat'iyen **milli kültür** değildir. Hangi şeyin devâmı ve mâzisi yoksa, o **milli kültürün** unsurlarından değildir.

Kültürün beşinci vasfı, mutlakā millet fertleri arasında müşterek olma husûsiyetini taşımasıdır.

6. vasfı, şümûlcülük ve sirâyet vasfıdır. Kültür, yalnız bâzı kimselerin arasında kalırsa, o, tam bir kültür unsuru olmaz. Meselâ **uydurmacılık** denen bir cereyan vardır. 50-55 milyonluk Türkiye'de diyelim ki onu kullanan 10 bin kişi var. Bu Türk kültüründe artık bir varlıktır diyemeyiz. Kültürün temel vasfı bütün millete sirâyet etme kabiliyetinin mevcut olmasıdır.

Kültürün 7. vasfı, özünün kat'iiyen değişmezliğidir. Öz ne ise, o öz kendisini muhâfaza eder. Değişmeye tâbi olmaz. Özü de değişirse o zaman başka bir kültür, başka bir millet ortaya çıkar. Nitekim bugün Türkiye'ye karşı en hasmâne hareketlerden çekinmeyen komşumuz Bulgarlar, 8. asra kadar Türk kültürünün bir parçası idiler. Türk idiler. **Ama kültürlerinin özünü yâni dil ve din unsurunu kaybedip Slavlaşınca Türk kültürünün dışına düştüler.** O kadar düştüler ki, bugün kendi memleketlerinde Türklerin adına bile tahammül edemiyorlar. Demek ki öz, hiç bir zaman değişmez.

Kültürün 8. vasfı umûmî ve husûsî taraflarının olmasıdır. 1 inci derecede kıymetli değerleri vardır, 2 nci derece değerleri vardır. 1 inci derecede değerleri meselâ dildir, dindir. 2 nci derecedeki değerler yemek, kıyâfet vs. Bunlar kültürün dil, din kadar, temel unsurlarından değildir.

9. vasfı : Kültür canlı varlık olarak bir noktada kalmaz, dâimâ değişir. Bu değişme 2 tarzda vukû bulur. 1) Tabii değişme. Çünkü kültürler birbirleri ile dâimâ alış verişte bulunurlar, münâsebet hâlinedirler. Kültürlerin bu münâsebetlerine kat'iiyen gümrük konamaz. Türkiye'de Kültür Emperyalizmi'nden şikâyet hâdisesi vardır. Kat'iiyen buna hakkımız yoktur. Sen adam ol, senin kültürün emperyalist olsun. Onun kültürüne hâkim olsun. Ama ben gümrük koyacağım diye tabii kültür değişmelerine mâni olman mümkün değildir. Kültürler, gümrük tanımaz. Fakat kültür değişmelerinin kendiliğinden olan, âdetâ alınan unsurları kendisine adapte eden, tabii bir yanı, söz konusudur. 2) Bu kültür değişmesi zorla yapılan kültür değişmesidir. İşte bu, kültürün tabiatına aykırı, kültürü öldüren ikinci bir değişmedir. Türkiye normal, tabii değişmelerin yanında, zaman zaman bâzı kimseler tarafından zorla da değiştirilmek muâme-

lesine tâbi tutulmak istenmektedir. Yurdumuzdaki kültür buhrânının en mühim sebebi budur.

Kültürün 10. vasfı, dâimâ gelişmekte olan bir manzara teşkil etmesidir. Donup kalan kültür kat'iyen kültür değildir. O, bir milletin hayâtı ile berâber kendisine mütemâdiyen yeni bir şeyler katar. İçerden katar, dışardan katar; fakat her baharda dallanıp budaklanan ağaçlar gibi devamlı gelişir.

Kültürün 11 inci ve çok mühim bir vasfı da âhenk ve bütünlük taşımasıdır. Mâdem ki kültür milletlerin karakteridir, mizâcıdır, hayat tarzıdır, milletlerin şahsiyetidir; dolayısıyla kültürün demin saydığım 6 unsuru da o milletin karakterine uygun olacak, bu karaktere uygun olması için de âhenkli bir bütünlük teşkil edecektir. Birisi en pes perdede iken, öbürü en tiz perdede olmayacaktır. Kültür unsurlarının birbirine denk olması ve bir bütünlük teşkil etmesi lâzımdır. Tipik bir misâlle arzedeğim. Türk milletinin mühim kültür unsurlarından, bir san'at unsurunu, bir de dil unsurunu misâl alalım. Bir Türk dili, bir de Türk mûsikisini. Mutlakâ bunların aynı şekilde, aynı âhenk içinde, aynı şartları taşıması lâzımdır. Unutmayınız, ancak Türk dili yaşadığı müddetçe Türk mûsikisi, Türk mûsikisi olarak kalacaktır. Burda böyle, orda öyle bu ikilik kat'iyen mümkün değildir. Türkçe nasıl Türk hançeresinin kâinata bir cevâbıysa, aynı hançerenin ses dünyasına cevâbı da Türk mûsikisinden ibârettir. Fiziki olarak, rûhî bakımdan ve psikolojik olarak bu böyledir.

Kültürün 12 nci vasfı, başka kültürlerle bâzı değerlerde akrabâlık ve benzerlik taşımasıdır. Ama bu akrabâlık ve benzerlik hiç bir zaman ayniyet göstermez. Meselâ bizim kültürümüzdeki din unsurunun, Türk olmayan birçok milletlerle akrabâ bir tarafı vardır. Hepimiz İslâm câmiâsı içindeyiz. Ama Arabın İslâm anlayışı, esâsta olmasa da, tavırlarda, ibâdetde, vesâirede, Farsın veyâ başka milletlerin anlayışlarından başkadır. Türk'ün telâkî ve davranışları ise, onlardan çok farklıdır. Ama akrabâlık ve benzerlikler olur. Bu akrabâlık ve benzerliklerin belirli olduğu en mühim sâha din sâhasıdır. Dolayısıyla büyük insanlık kütleleri dinlerine göre bir Hristiyan âlemi, bir İslâm âlemi gibi büyük, milletten daha büyük bir câmia oluşturabilirler.

Kültürün 13. vasfı medeniyetten ayrı şey olmasıdır. Çok defâ kültür ve medeniyeti kendi kendimize sorarız. Kültür duy-

gulardan ibârettir. Medeniyet bilgilerden ibârettir. Onun için bilgiler bütün insanlığın müşterek malıdır; kafa mahsûlüdür. Kültür, gönül mahsûlüdür; yürek mahsûlüdür. Kafalar aynı da olsa yürekler ayrı çarpar. Kültür duyguların birikimi, medeniyet bilgilerin birikimidir. Ancak bu noktada şu hakikatı unutmamalıyız ki büyük medeniyeti, büyük kültürleri olan milletler meydana getirebilirler. İkinci husus kültürün medeniyet üzerine, medeniyetin de bilhassa kültür üzerine çok büyük tesiri olduğudur. Medeniyetten uzak bir kültür mağara kültürü gibidir, ki böyle bir kültürün varlığı düşünülemez. Onun için kültür ve medeniyet bâzı bakımlardan bir noktada birleşirler.

14. husûsiyet, kültürün yaşaması için nesilden nesile intikâlinin şart olması keyfiyetidir. Bu şartı eskiden insanoğlu babadan oğula, kendi kendisine, cemiyet olarak hallederdi. Fakat modern cemiyetlerde artık kültürün intikâli devletin vazifesidir. Ecdâdın kültürünü alıp torunlara nakletmek vazifesi Devlet Millî Eğitimi'nin vazifesidir. Kültür ancak bu yolla yaşar. Onun içindir ki kültür adamları olarak biz, yaptığımız mücadelelerde yüce devletimizi «**bu kültüre sâhip çık, ecdâdın kültürünü torunlara naklet, ecdâdın dinini torunlarının dinine, ecdâdın dilini torunların diline naklet**» diye devamlı olarak uarmaya çalışırız. Ve işte Millî Eğitim dâvâımızdaki, Millî Eğitim sistemimizdeki başlıca aksayan nokta bu intikâlin lâyıkiyle yapılamamış olmasıdır. Tersine bunu yapacak fertler, sanki ecdad başka dille konuşsun, torun başka dille konuşsun gibi bir kopukluğa sebep olmaktadır.

Kültürün 15. vasfı, maddî ve mânevî olarak iki çeşit değeri bulunmasıdır. Meselâ san'at maddî bir kültür unsurudur; yemek, kıyâfet maddî kültür unsurudur. Buna mukâbil iman, dil, vs. mânevî kültür unsurlarıdır. Bu iki çeşit içinde değişikliğe en çok müsâit olanı, yabancı milletlerin kültürlerinden müteessir olanları, onlardan tesir alanları maddî kültür unsurlarıdır. Onun için kıyâfetimizde değişiklik olmuştur. Yemeklerimizde değişiklik olmuştur. Bu biraz da kültürün tabii icâbıdır. Ama esas, mânevî kültür unsurlarının değişmemesine dikkat etmek hâdisesidir.

Peki kültür kültür diye akşam akşam hoca bizim başımızı ağrıttıyor diyebilirsiniz. Acabâ kültürün hizmeti nedir? Buna itina etmenin neticesinde fert olarak, cemiyet olarak ne elde

ederiz?.. Şunu elde ederiz arkadaşlar. Kültür ferdi vatanperver yapar. Vatanperverliğin, millet sevgisinin, milli şuûrun temeli milli kültürdür. Milli kültürü olmayan bir insan aslâ vatanperver bir insan olmaz. «Adam sende» diyen, «canın cehenne-me» diyen, «ne olursa olsun bana ne» diyen insan tipi ortaya çıkar. Demek ki fertlere vatanperverliği ve millet sevgisini veren başlıca âmil, mutlak sûrette milli kültür unsuruna sâhip olmaktır. Cemiyete, millete ise, milli kültürün hizmeti ondan daha büyüktür. Cemiyetleri milli kültür ayakta tutar. Milli kültür dediğimiz değerler, bizi birbirimize bağlayan çimentodur. T. C. son 20 yıldır ne büyük krizlerden geçti biliyorsunuz. Anarşi ve terör karşısında uçurumun kenarına kadar geldi. Bunun temel sebebi, kültür unsurlarının bizi birbirimize bağlama kabiliyetini kaybetmesidir. Kardeş kardeşi öldürdü. Hattâ evlât anayı öldürdü. Birbirinin kardeşi, birbirinin mensûbu olduğunun şuûrunu kaybetti. Türkiye bu son 20 seneden evvel daha fakir bir Türkiye idi. Daha çâresiz bir Türkiye idi. Fakat bütün bunlar yoktu. Bugün sizlere, hepiniz biliyorsunuz, üniversitede dört kap yemek veriliyor arkadaşlar. Halbuki sizin ağabeylerinizin, babalarınızın zamânında talebe, değil dört kap, bir kap çorba içme şansına sâhip değildi. Ama devlete ve millete isyân etmek onların akıllarından geçmiyordu. Niçin? Çünkü aldıkları milli kültür onlara bu cemiyeti sarsmamanın her ferdin vazifesi olduğu şuûrunu veriyordu. Dolayısıyla milli kültür ferdi vatanperver, cemiyeti sağlam yapan temel unsurdur.

Ve nihâyet, milli kültürün sonuncu vasfı, milli kültür mutlaka istiklâl ister. Dedim ki dünyâ kültürlerin boy ölçüşme sâhasıdır. Dolayısıyla her kültür mutlak istiklâl ister ve istiklâle lâyık bir kültürün arzularının önüne geçmek, sûret-i kat'iyyede mümkün değildir. Eğer bir milletin âhenkli bir bütünlük taşıyan altı kültür unsuru varsa, istiklâl onun en tabii arzusu olacaktır.

*
**

Dünyâ kültürleri içinde Türk kültürü nasıl bir yer işgal ediyor, biraz da o noktaya temas edelim. Yer yüzünde bir çok kültürler vardır. Türk kültürünü bütün târihi manzarası itibârı ile göz önüne getirdiğimiz zaman varacağımız netice şudur: Umûmiyetle Türk kültürü yer yüzünde mevcut en büyük bir

kaç beşer kültüründen biridir. Türk dili dünyanın en güzel dillerinden biridir. Türk dininin büyüklüğüne, müslümanlığın yüksekliğine herhangi bir söz söylemeye gerek yoktur. Türk örf ve âdetleri dünyanın en güzel yazılı olmayan hukuk kâideleridir. Bu hukuk kâideleri içinde ne kölelik, ne insanları aslanlara parçalatmak, ne zulüm, ne adâletsizlik vardır. Bilâkis komşu hakkı vardır, cemiyet düşüncesi vardır, fazilet vardır, meziyet vardır. Türk dünyâ görüşü insan oğlunun en ideal dünyâ görüşüdür. Hattâ o kadar ki bu berbat dünyâda Türk'ün bu kadar iyi olması, maâlesef biraz kendisinin aleyhine olmaktadır. Türk milleti âdetâ vahşî dünyâyâ düşmüş bir melekler câmiasından ibârettir.

Haklı olarak, acabâ bu, hocanın bize telkin etmek istediği bir övünme olmasın, diyebilirsiniz. Ama değil! Zirâ kültürlerin mukâyesesi için elde kesinleşmiş ölçüler vardır. Kùltürler 4 hususta mukâyese edilir :

1. **Yetiştirdiği insan tipi :** Kùltür iki cepheli bir vâkıdır : I) Tavırdır, II) Eserdir.

Tavırla eserin ikisine birden kùltür adını veriyoruz. İşte bir milli kùltürün yüksekliği, onun yetiştirdiği insan tipinden anlaşılır. Çok şükür bütün târihimiz boyunca Türk milleti her sâhada en yüksek seviyede insan tipini yetiştirmiş, yüksek bir kùltürdür. Ta Mete'den başlayan son devre kadar büyük devlet adamları, büyük şâirler, büyük ilim adamları, faziletli evliyâlar vs. Türk milletin târihini âdetâ tâkip edilemeyecek kadar kaplamışlardır. Demek ki Türk kùltürü yüksek insan yetiştiren bir kùltür olarak, gerçekten beşeriyetin en büyük 3 - 5 kùltüründen biridir.

2. **Ortaya koyduğu cemiyet şekli :** Bir kùltür yüksek kùltürse, yüksek bir cemiyet meydana getirir. Değilse meydana getirdiği cemiyet, cemiyetten başka her şeye benzer. Yer yüzündeki cemiyetlerin en büyüğü devletlerdir. Türk milleti devlet kurmakta, devlet işletmekte dünyanın en önde gelen milletidir. Son 2000 senedir Japonya hâric (uzakta ve adada olduğu için), kesintisiz devlete sâhip olmuş tek millet Türk milletidir. Devlet ki, kurulması ve işletilmesi en zor olan cemiyettir. Bu cemiyet şeklini en usta şekilde ortaya koyan ve işleten bir milletin kùltürü elbette cemiyet kurmakta en ideal ölçüleri taşıyan kùltür demektir. Öyle ki, meselâ fetihler sırasındaki bir Osmanlı ik-

mâl sistemi, bugün bile dünyâ ordularına örnek verilecek mükemmellikte çalışan bir sistemdi.

3. Te'sir ve nüfuz kabiliyeti: Türk kültürü bu bakımdan da fevkalâde yüksek bir kültürdür. Biz Türkoloji kongreleri yaparız. Dünyâ Türkologlarını, Japondan Amerikalısına kadar buraya toplarız. Avrupalı Türkologların hepsi bütün Batı dillerini kendi ana dilleri gibi bilirler. İngilizce, Almanca, Fransızca bilirler. Ama İngilizle Fransızı, Almanı yan yana getirirseniz, hepsi de Türkçe konuşurlar. Bu, Türk kültür değerlerinin güzelliğine en büyük delildir.

Vasfi Rıza Zobu ile berâber geçenlerde TRT'de kurs yapıyorduk. Konferansında söyledi. Vaktiyle meşhur İngiliz artisti **Lavrens Olivye** ile görüşmek için İngiltere'ye gitmiş. İngiliz artisti onu kabul etmiş. İngilizce bilen bir mihmendar var ve artist onunla konuşuyor. Vasfi Rızâ Bey İngilizce bilmiyor. Vasfi Rızâ Bey anlatmaya başlamış, mihmendar tercüme etmiş. Fakat artist susturmuş adamı: «**Sen konuşma, bırak o konuşsun. Ben bu kadar âhenkli bir dil tasavvur edemiyorum. Bırak kulağım yıkansın**» demiş. İşte değerli arkadaşlarım, Türk kültürü bu kadar yüksek kültürdür. Bizi bugün sağda solda yalan yanlış bir târihin ithâmıyla vurup öldüren Ermenilerin Lübnan'da, Amerika'da evlerine gidin kendi aralarında Türkçe konuşurlar, Türk yemekleri yerler, Türk mûsikisi dinlerler. Bu Türk kültürünün ne kadar yüksek bir kültür olarak başka kültürlerle tesir ve nüfuzu olduğunu gösterir. Gerçekten bütün Batı âlimlerinin ittifak ettikleri bir husustur, Çin'den Balkanlara kadar binlerce km. lik yolu her insan, eğer Türkçe biliyorsa, hiç yardımcıya ihtiyaç duymadan at üstünde gidebilir. Çünkü bütün bu sâhada Türkler Türkçenin güzel damgasını, Türk olmayan milletlere de zorlamadan, tabii olarak basmasını bilmişlerdir. Yâni Türk kültürü tesir ve nüfuz kabiliyeti çok yüksek bir kültürdür.

4. Dördüncü ölçü, kendisini muhâfaza kabiliyetidir. Bu kabiliyet bakımından da Türk kültürü bir türlü öldürülemeyen bir kültürdür. Dünyâ düşman oluyor, onun hakkından gelemiyor. Burda öldürüyorsunuz, öbür tarafta canlanıyor. Bütün târihte gördüğümüz en büyük gerçek Türk milletinin inanılmaz yaşama kabiliyetidir. Türk milletinin başından geçen mâcerâların karşısında herhangi bir millet sapır sapır dökülürdü. Fakat Türklük inanılmaz bir yaşama kudreti göstermiştir. En çâresiz

olduğumuz zamanda yaptığımız İstiklâl Harbi'ni düşünmemiz kâfidir. O İstiklâl Harbi ki, onun destânını daha başında yazarak Türk milletine, Türk ordusuna (tıpkı eski ordularının yanında götürülen destancılar gibi) şevk vermeye çalışan Mehmed Âkif, paltosunu bir paltosuza vererek Ankara'nın soğukunda ceketle dolaşp Tâceddin Dergâhı'nın kırık, dökük, soğuk binâsında yaşamış ve o günlerde Türk milletini zafere götürenlerden bir yaşama kudreti çıkmıştır. Bunun içindir ki, Türk milletinin yaşama kudreti bütün dünyâca müsellemler bir keyfiyettir. Dolayısıyla Türk kültürünün en büyük bir kaç beşer kültüründen birisi olması fikri, bir iddiâdan, bir böbürlenmeden ibâret değil, hakikatin tâ kendisidir.

*
**

Kafanızdaki bir meçhûlü daha çözmek istiyorum. Peki Türk kültürünün bugün kaç unsuru vardır? Türk kültürünün bütün bu târihi çerçeve içinde görülen üç ayağı vardır.

1. **Türklük unsuru:** Türk kültürünün içinde bulunan unsurların büyük bir kısmı Türklükten geliyor. Türk milletinin soyundan geliyor. 2. **İslâm unsuru,** 3. **Batı unsuru.**

Binâenaleyh Türk kültürü, Türk-İslâm ve Batı sentezinden oluşmuş bir kültürdür. Bu sentezin esas özü Türk-İslâm özüdür. Batı ayağı maddi kültür sâhasında Türk milletinin hayatına girmiş Batı kültür unsurlarıyla gelişmiş, zenginleşmiş bir unsurdur. Fakat bunu görmezlikten gelemeyiz. Bugün tıpkı Batılılar gibi roman, hikâye yazıyoruz, kravat takıyoruz, onlar gibi yaşıyoruz vs. Batı, hayatımızın bir parçasıdır. Binâenaleyh unutmayın Türk kültürü, Türk, İslâm ve Batı ayakları üzerinde duran bir büyük kültürdür.

Bu kültürün içinde en büyük yeri dil işgâl eder. İşte, dilin millî kültürün en büyük unsuru olduğunun farkına varanlar, Türk milletini en kolay yerinden vurmak mümkündür, neticesine varmış ve Türkiye'yi hiç yoktan son devirde bir dil buhrânıyla karşı karşıya getirmişlerdir. Aslında Türkçenin bir dil amelîyesine mutlak ihtiyâcı vardı. Çünkü Türkçe, X. asırda müslümanlıkla beraber Arapça ve Farsçanın, gittikçe ilerleyen asırlar zarfında, müthiş tesirinde kalmıştır. Bu doğru değildi. Türk dilinin orijinallliğini, millîliğini bozuyordu. Ama bu orijinallğin, bu millîliğin hudûdunu iyi çizmek lâzımdır. Bir gün

gelmiş ki Türkçe âdetâ üçüzlü bir dil oluvermiştir, ki, biz buna ilim dilinde «Osmanlıca» diyoruz. 16. asırdan 20. asra, 1908'e kadar gelir. Osmanlıca üçüzlü bir dildir. Bu üçüzlü dilin birinci vasfı, içinde çok Arapça - Farsça kelime vardır; ikincisi bundan daha çok yabancı terkip ve gramer kâideleri vardır. İşte bu bakımdan Türkçe üzerinde bir ameliye lâzım idi ve Türk münevverleri 1900 den sonra bu ameliyeyi başarıyla yapmışlardır. İki fikir cereyânı ortaya çıkmıştır. Bir; sâdeleştirme, iki; tasfiye. Sâdeleştirme Türk dilinin sâdece yabancı gramer kâidelerinden kurtarılması demektir. Terkipsiz Türkçe edmektir. Bir de dile yerleşmesi, ancak küçük bir zümrenin dilinde kalmış, halka mal olmamış kelimelerin değiştirilmesi demektir. Yoksa «cam» gibi, «ruh» gibi bütün milletin malı olmuş, kelimelerin değiştirilmesi sâdeleştirmenin defterinde yoktur. Esas yabancı kâidelerin atılması sâdeleştirme hareketidir ki, bu sâdeleştirme hareketi ilmi olduğu için, gerçeklere dayandığı için kısa zamanda başarıya ulaşmış, 1908 ve 1928 arasında 20 senede Türkçe, Arapça ve Farsça terkiplerden kurtularak istiklâline kavuşmuştur. Ama bunun yanında müfrit bir cereyan olarak tasfiyecilik çıkmıştır. Tasfiyeciler demişlerdir ki: «Hayır! Türkçeyi yalnız terkiplerden ve Türkçeye tam girmemiş kelimelerden değil, yerleşmiş kelimelerden de kurtaralım. Bütün Arapça ve Farsça kelimeleri atalım.» Bir kere kelimeler koklanmaz. Kelimeyi ancak dilciler koklayabilir. Siz koklarsanız cam'ın Türkçe olup olmadığını bilmezsiniz. Onun için kelime koklanmaz. Ayrıca her dile başka dilden kelime girer. Bir dilin milliliğini kelime kadrosu teşkil etmez, kelime bir lûgat hazinesidir. Bir dilin esas ölçüsü, kelime örgüsüdür. «İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi» Türkçe mi? İstanbul Türkçe asıllı değil, Üniversite Türkçe asıllı değil, Edebiyat ve Fakülte de Türkçe asıllı değil. Ama İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi pekâlâ Türkçedir. Çünkü dilin karakterini veren sentaks örgüsüdür. Kimsenin aklına da İ.Ü.E.F. dendiği zaman başka bir mânâ gelmez. Onun için dilde kelime esas değil, cümle ve kelime grubu esastır. Bu sebeple sâdeleştirme normal bir hareketti ve çok kısa zamanda başarıya ulaşarak Türkçeyi, «Milli Edebiyat» devrinde, Reşat Nûri'lerin, Fâruk Nâfiz'lerin, Yahyâ Kemâl'lerin, Hâlide Edip'lerin, Yakup Kadri'lerin, Peyâmî Safâ'ların güzelim Türkçesi hâline getirmiştir.

Bunun yanında Arapça ve Farsça olan her kelimeyi atalım diye tasfiyecilik cereyânı türemiştir. Bu cereyan sonradan bir değişiklikle öztürkçecilik adını almış, en sonunda da uydurmacılıkta karar kılmıştır. Tasfiyecilerin fikirleri hiç ilme dayanmadığı için arka arkaya üç defâ mağlûp olmuştur. Birinci mağlûbiyet Ziyâ Gökâlp'lerin, Ömer Seyfettin'lerin giriştikleri sâdeleştirme karşısında mağlûp olmalarıdır. O günkü mütefekkirler 1908 den itibaren tasfiye fikrini reddetmiş, fakat sâdeleştirme fikrini başarıya ulaştırmışlardır. Türkçeyi 15-20 senede terkiplerden temizlemişlerdir. Tasfiyeciler yine rahat duramışlar, bir kere de Atatürk devrinde, 1930 lardan sonra su yüzüne çıkmışlardır. Atatürk herkesin fikrini kültür sâhasında denemek, dinlemek isterdi. Tasfiyeciler kendilerine fırsat verilmediği iddiâsındaydılar. Atatürk, peki size de fırsat veriyorum diyerek tasfiyeciliği 1-2 sene denedi. Fakat bunun çıkar yol olmadığını onlara gösterdi. Gösterdikten sonra kendisi hayatta iken ortadan kaldırdı. Kaldırırken ise en tatlı bir inişle, **Güneş Dil Teorisi**'ni ortaya atarak tasfiyecileri bir kenara bıraktı. O teorinin esâsı bildiğiniz gibi bütün diller Güneş'ten çıkmış gibi Türkçe'den çıkmışlardır. Binâenaleyh Türkçeye girmiş ne kadar yabancı kelime varsa esâsen aslında Türkçe idiler. Şu halde bunları atmaya lüzum yoktur, gibi bir gerekçe ile bu husustaki dehâsını ortaya koymuş ve tasfiyeciler ikinci defâ Atatürk devrinde mağlûp olmuşlardır. Ama yine yılmamışlardır. Bu sefer adlarına **öztürkçecilik** sıfatını yakıştırarak ortaya çıktılar. Ki, bu da tamâmiyle yanlış bir tâbirdir. Dünyânın hiçbir yerinde öz İngilizce, öz Fransızca, öz Almanca diye bir şey yoktur. Binâenaleyh Türkçe vardır, ama öztürkçe diye bir şey bahis konusu değildir. Öztürkçeciler Atatürk'ün ölümünden sonra, (ki Atatürk öldüğü zaman Türk milletine pırl pırl bir dil bırakıp gitmiştir.) İnönü ve Demokrat Parti döneminde de su yüzüne çıkamadan 1960 a gelmişlerdir. Fakat o zaman su altından hareket etmişler, çeşitli mecmûalarda, yâhut gazetelerde uydurma dili, öztürkçeciliği müdâfaa eden fikirleri yaymaya çalışmışlar ve bunun denemelerini yapmışlardır. Şâirleri, edipleri ile... 1960 ihtilâlinin getirdiği Hürriyet havasından, 1961 Anayasası'nın aşırı hürriyet havasından istifâde ederek üçüncü defâ 1961 de ortaya çıkmışlardır. Bu çıkışları en tehlikeli bir hal almış ve bu sefer çok tecrübe sâhibi oldukları için tesir müesseselerini ele geçirmeye ehemmiyet vermişlerdir. Gerçekten bu

devrede T.R.T. ile Milli Eğitim Bakanlığı'nı ele geçirmişlerdir. T.R.T.'yi ele geçirince mütemâdiyen, normal yaşayan canlı Türkçeyi bir yana bırakarak, uydurma kelimeleri tercih etmiş; «**hayat**» yerine «**yaşam**», «**sebe**p» yerine «**neden**», «**kelime**» yerine «**sözcük**», falan gibi... aslı esâsı olmayan veyâ yanlış kelimeleri empoze etmeye devam etmişlerdir. Bu üçüncü hareket 20 sene sürmüştür. Fakat 12 Eylül'le berâber Türk milletini uçurumun kenarından kurtaran yüksek kumanda hey'eti, bu uçurumun temelindeki dil yanlışını da görmüş ve 1982'deki son millî Anayasa'yla bu gidişe **dur** demek için mevcut Dil Kurumu'nu dağıtarak yeni bir akademik müessese oluşturmıştır. Şimdi bütün millet bu neticeden iyi bir sonuç çıkmasını ümitle beklemektedir. Bugün Türkiye o noktadadır.

S U A L L E R

Muhterem Hocam, iki suâli bir arada sormak istiyorum. Birincisi : Türk dilinin mantığıyla, Türk milletinin karakteri arasında bir münâsebet var mıdır? İkinci sorum ise, vaktiyle bir yazınızda Türk milletinin «Dünyânın en yalnız milleti» olduğunu anlatıyordunuz. Bu mevzûu da biraz açar mısınız?

Türkçe, «Türk dili» yerine kullanılır. Türkçe : «Türk gibi» demektir. Binâenaleyh Türk dili, Türk karakterinin en bâriz vasfıdır, onu temsil eder. Buna hiç şüphe yoktur, ve bu dili muhâfaza ettiği müddetçe Türk, dâimâ Türk kalmıştır. Bu dili kaybettiği zaman, Türklük, unsurlarından çok şey kaybetmiş, tam yok olduğu zaman da o kavim Türklüğün defterinden silinmiştir. Aynı zamanda bizim bütün mantık tarzımızın temeli de Türkçedir.

Fikirler ancak dille tebellür eder. Binâenaleyh **dil düşüncenin aynasıdır**. Dilin **millî kültür unsuru** olmaktan başka ikinci vasfı budur. Üçüncü büyük vasfı, **dille millî hayâtın ayniliğini** gösteren bir vasf; dil, diğer bütün kültür unsurlarının hazinesi durumundadır, ilmin hazinesidir. Duâlarımızı dille yaparız. Dil, örf ve âdetlerin hazinesidir. Yazılı olmayan hukuk kâidelerini dille ifâde ederiz. Dünyâ görüşümün hazinesidir. Sevgimizi, aşkımızı dille ifâde ederiz. Hattâ sayıklamayı bile dille yapar, dille sayıklarız. Dilsiz sayıklama düşünebilir misiniz? Onun için dil insan hayâtından kopmayan, insan hayâtının, insan mantığının ve insan yüreğinin en yapı-

şık kardeşidir. Bu şekilde elbette ki dille insan hayâtı arasındaki mantık münâsebeti mutlakdır. Birbirinden ayırmak, ayrı düşünmek mümkün değildir. «Türk» demek, «Türk gibi konuşan insan» demektir.

«Yalnız kavim» mes'elesine gelince, bugün dünyâya bakın, Türkiye târihinin getirdiği şartlar itibarıyla âdetâ dünyânın bir yalnız devleti, Türklük ise yalnız bir milletidir. Bize düşman olmayan kavimler, yâhud zorla dostluklarını almaya çalıştığımız milletler, bir elin 5 parmağı kadar azdır. Türkiye'de kan gövdeyi götürürken Batı âlemi dediğimiz müttefik âleminden çıt çıkmıyordu. Türkiye tedbirlerini almaya başlayınca «insan hakları çiğneniyor» diye kıyâmetleri koparıyorlar. Demek ki Türk milletinin, Türk milletinden başka dostu yoktur. Öbür yandan Bulgarlar iki milyon Türk'ü eline geçirmiş, adını, dilini, dinini değiştirmeye kalkıyor. Bir başka komşumuz, müttefikimiz, aynı zamanda bir tehlike hâlinde, askerlerine askerlerimizle yan yana yer verdiğimiz Yunanlılar, bizim için Ege Denizi'ne sâdece uzaktan bakmak hakkını tanıyor. Ege Denizi'ni Türkiye'ye kapamak istiyor. Bir Yunan denizi hâline getirmek istiyor. İnanılmaz bir târihi haksızlıkla Midilli ve Sakız'la tâ burunumuzun dibine, binlerce km. uzaktan sokulduğu halde Türkiye'yi çember içine alıp, Türkiye'nin denizle irtibatını kesme peşindedir. Bir Güney komşumuza bakın, gûyâ müslümandır. Fakat Türklüğün can düşmanı gibi hareket etmektedir. Bu çemberleri genişletin. Kuzey komşumuza bakın, anlarsınız durumu. Ve baktığımız zaman gerçek şudur ki, Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur. Bize çocukken bir şiir ezberletmişlerdi :

Bir avuçtan fazla insan değildik

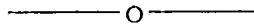
Bize dünyâ düşman oldu yenildik...

Gerçek budur. Onun için Türk'ün hakikî dostu yine Türk'tür ve Türk'ün Türk'e dost olması demek, milli kültür üzerinde birleşmek demektir. Bunun târihi sebepleri vardır. Bu Türk gökten Allah tarafından yeryüzüne yalnız gönderilmiş kavim değildir. Târihi sebepleri vardır.

Dunyâda bugünkü milletler topluluğuna bakarsanız, diller bakımından bilhassa büyük gruplanmalar görürsünüz. Bir grup Hind-Avrupa grubudur. Hind-Avrupa, Avrupa kanadıyla Asya'yı, Farsları ve Hindistan'ı içine alan, büyük bir milletler topluluğudur. Hepsî birbirlerinin akrabasıdır. Bugünkü Farslar İn-

gilizlere, Almanlara bizden daha çok akrabadırlar. Bir **Sâmi diller kavimleri** vardır. Birbirlerinin akrabasıdırlar. Bir **Çin-Tibet** milletleri vardır. Birbirlerinin uzak-yakın akrabasıdırlar. Bir **Bantu dilleri** âilesini teşkil eden siyah Afrika'nın kavimleri vardır. Birbirlerine uzaktan yakından akrabadırlar. Türkler bunların hiç birisine bağlı değildir. Târihî seyir içinde Türkler, hem dünyâya nizam götürmek, hem de kendilerine yaşanacak hayat sâhası açmak için fütûhâta girişmişlerdir. Asya'nın müsâit olmayan iklimlerinden koparak Hazar Denizi'nin kuzeyinden ve güneyinden batıya akmışlardır. Bu akış Hunlar devrinde, milâdî ilk asırlarda başlamış ve bu başlangıç neticesinde Türk milleti Hind-Avrupa kavimleri (ki bugünkü medenî dünyâyı onlar teşkil ediyor) ile çatışmaya girmiştir. Düşmanlık daha o zaman atılmış, o zamandan itibâren Türk'e **barbar** demek âdet olmuştur.

Bu ilk çatışmadan sonra Türkler, sanki bu yetmiyormuş gibi, X. asırda onlara göre kendilerinden olmayan bir dîni, İslâmiyeti seçmişlerdir. Onlar da İslâmiyete karşı mütemâdiyen haçlı seferleri düzenleyerek Türkleri tekrar geri itme mücâdelesine girmişler. Böylece birinci düşmanlığa din düşmanlığı da eklenmiş ve gerçek odur ki, Türkler aynı zamanda diğer unsurların da eklenmesiyle tam bir «**yalnız kavim**» hâline gelmişlerdir. Üçüncü mühim unsur; Türklerin Çin'den Balkanlar'a kadar **Asya'nın bel kemiğini** teşkil etmesidir. Tam iki bin yıldan beri, hâlâ bu bel kemiği devam ediyor. En azından nüfus varlığı hâlinde devam ediyor. Son ucu da Türkiye'de, müstakil Türk devleti hâlinde yaşıyor. Bunun insanlık târihindeki ehemmiyeti çok büyüktür. Bu Türk seddi dolayısıyla **Kuzey ihtirasları** ikibin senedir Güney'e geçememektedir. Ve yine bu Türk seddi dolayısıyla, Batı da Doğu'ya geçememektedir. Ümid Burnu'nu dolaşarak İngiliz İmparatorluğu'nu ancak geçen asırda kurmuşlardır. Ama Anadolu üzerinden atılayamamışlardır. İşte bütün bu jeo-politik, siyâsî, dînî sebepleri toplarsanız neticede ulaşacağınız husus, **Türk milleti yeryüzünün yalnız kavmidir ve kendinden başka hakikî dostu yoktur hükmü** olur. Bu dostluğun ve hayâtîyetin tek şartı da aynı kültürde birbirimize kenetlenmektir.

DÜNKÜ VE BUGÜNKÜ KAŞGAR

Doç. Sultan Mahmut KAŞGARLI*

Kaşgar; Doğu Türkistan'ın en eski siyâset, iktisat ve medeniyet merkezlerinden birisidir. Türkistan veya Orta Asya târihlerinde mühim yeri olan Kaşgar'ın iki bin seneye yakın muhteşem bir mâzisi vardır.

Kâşı : (Farsça) çini, fayans; ger : yapılan veya yapıcı demek olduğundan, Kâşı-ger; çinili şehir veya nakışlı şehir mânâsına gelmektedir. Vurgusuz olan orta hece ünlüsünün düşmesiyle de bugün dilimizde Kaşgar olmuştur.

Kaşgar'ın 10. yy. dan önceki adı **Ordu-kent** idi. Kaşgarlı Mahmud; «Kaşgar'a Ordu-kent denilir; bunun mânâsı hakan durduğu şehir, merkez demektir, çünkü bu şehrin havasının güzelliğinden Efrasyâb şu yerde durmuş»¹ demektedir. Emel Esin : «8. yy. da Ordu-kent adını taşıyan Kaşgar erken Türk medeniyet merkezlerinden birisi idi»² diyor. 10. yy. ın başlarında (M. 926) Doğu Türkistan'daki Karahanlı Türk devletinin hâkâmı **Sultan Satuk Buğra Han** İslâmiyet'i ilk kabûl eden Türk hükümdârı olmak itibarıyla müslümanlığa geniş yer vermiştir. Ordu-kent ismi Arap ve Fars İslâm kültürünün tesiriyle Kaşgar'a dönüşmüştür. Kaşgar'da şimdi yaşayan Uygur Türkler'i, Kaşgar'ın eski yerindeki harâbeleri : **Han öyi** (Han evi) diye adlandırmaktadırlar. Çin'in Batı Han sülâlesi târihlerinde Kaş-

* Müellif, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim görevlisidir.

1 Kaşgarlı Mahmud : *Divân-ı Lügâti't-Türk*, Faksimile baskı, 1. cild, s. 173, Urumçi 1981.

2 Emel Esin : *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Târihi ve İslâma Giriş*, s. 120.

gar, Suli Devleti (正統勒國) ismiyle geçmektedir.³ Süy sülâlesi devrinde de (M.S. 581-618) şehrin aşağı yukarı beş mil uzunluğunda çok güzel ve müstahkem bir sur ile çevrili olduğu bilinmektedir.⁴

Kaşgar; Tanrı Dağları'nın güneyinde, Taklamakan Çölü'nün batısında, Pamir dağının doğu eteğinde yer almaktadır. Bu şehir Türkistan'daki en büyük ticâret merkezlerinden birisiydi. Târihte; yetiştirdiği ünlü mahsûlleri, el sanâyii, yabancı ülkelerle yaptığı alışverişler dolayısıyla ve ulaşım kolaylığı bakımından en zengin ticâret merkezlerinden birisi hâline gelmişti. Kaşgar, Asya'yı Avrupa'ya bağlayan eski İpek Yolu'nun Doğu Türkistan'ın güneyinde yer alan mühim bir ulaşım geçidi idi. Eski devirlerde Uygur tüccarları ve yabancı tüccarlar Çin ipekleriyle Doğu Türkistan'ın kilim, pamuk ve ipekten yapılmış kumaşlarını Taşkurgan yolu ile Keşmir'e götürürler ve oradan da Pakistan - İran hudutlarını geçerek İstanbul üzerinden Avrupa'ya kadar taşırlardı.

19. yy. da Kaşgar'da Rusya'nın ve İngiltere'nin elçilik merkezleri kurulmuştur. Rusya ve Batı Türkistan tüccarları Moskova'dan ve Taşkent'ten yola çıkıp dağ-nehir aşarak Ulukçat üzerinden Kaşgar'a geliyorlardı. İngiliz ve Hindli tüccarlar Hindistan'ın kuzey-batı yolundan Keşmir'e ve oradan da Kuinlun dağlarını aşarak Kaşgar'a gelip alış veriş yapıyorlar ve Doğu Türkistan'ın pamuk, pirinç, ipek, deri, kilim ve meyvelerini kendi ülkelerine götürüyorlardı. Kaşgar, M.S. 926-1220 arasında Karahanlılar denilen Türk devletine başkent olmuştur. Bu şehir yakın târihlerde iki defâ daha; biri 1865-1878 arasında Badevlet Gâzi Yâkub Bey idâresinde, diğeri 12 Kasım 1933 de kurulan Uygur Türk İslâm Cumhûriyeti devletlerine de hükûmet merkezliği hizmeti görmüştür.

Kaşgar'dan, târihte, büyük devlet adamları, ünlü âlimler, dildiler, yazarlar, şâirler, san'atkârlar çıkmıştır. Bu yetişen insanlar, insanlığın kültür ve medeniyet hazinesine çok büyük

3 Batı Han sülâlesi Milâddan önce 206 - M.S. 23 seneleri arasında hüküm sürmüştür.

4 Süy Sülâlesi Târihi'nin Batı İl Tezkirelerinden naklen Divân-ı Lügâti't-Türk 1981 Urumçi baskısı, s. 4, dip not nr: 2.

katkılarda bulunmuşlardır. Karahanlı Türk hükümdarı **Sultan Satuk Buğra Han**, Kaşgar'ın **Artış** kasabasında doğmuştur. Türbesinin harâbeleri de hâlen Artış'ın **Meşhed** köyünde bulunmaktadır.

Yazdığı **Divan-ı Lügati't-Türk** ile Türk dilinin ilk ve en büyük sözlüğünü yapan ve mukâyeseli dil tedkikleri ilminin ilk kurucularından olan **Kaşgarlı Mahmud** da Kaşgar'da doğmuştur. Mezarı da 1983 yılında Kaşgar vilâyetinin **Tokkozak** kasabası köylerinden **Opal**'da bulunmuştur.⁵

Karahanlılar devletinin devlet nizâmına temel olan ünlü **Kutadgu Bilig** kitabının yazarı, **Yusuf Has Hâcib**, her ne kadar Balasagun doğumlu ise de, yetiştirme çağını ve hayatını Kaşgar'da geçirmiş ve burada ölmüştür. Onun mezarı da Kaşgar'da **Yusuf Kdırhan Gucam** adı ile anılmaktadır.

13. yy. dan 20. yy. a kadar çeşitli devirlerde Kaşgar'da yetişen büyük âlim, şâir, yazar, san'atkârlardan bazıları şunlardır: **Nasreddin Rabguzî** (13. yy. sonları ile 14. yy. başlarında yaşamış yazar), **Amannisa Hanım** (1534-1567; kadın şâir), **Mehmed Emin Gucam Kuli Hırketi** (1634-1724; şâir), **Abdurrahim Nizârî** (1770-1848; destan şâiri), **Turdi Nazım Garibî** (1802-1862; destan şâiri), **Mehmed Sadık Kaşgarî** (? -1849; târihçi), **Nevruz Ahun Ziyâi** (19. asır şâiri), **Emir Hüseyin Saburî** (19. asır yazarı ve şâiri), **Gunnam** (19. asır şâiri), **Hüseyin Han Tecelli** (1850-1930; şâir), **Abdulkâdir Abdulvâris Ezizî** (1862-1924; şâir ve büyük âlim), **Kutluk Hacı Şevkî** (1876-1937; âlim, şâir).

Kaşgar'ın iklimi: Kışları ılık ve kurak geçer; kar ve yağmur çok az düşer. Yazları ise havası serin ve tatlıdır. Burada tarım sulamaya dayanır. Pirinç, buğday, mısır, pamuk, susam vb. gibi mahsuller yetiştirilir. Çok geniş tarım faaliyetlerinin yanında bir miktar da hayvancılık yapılmaktadır: Koyun, keçi, sığır vb. hayvanlar yetiştirilir. Bunların yanında tarıma bağlı bir dal olarak meyvecilik ve sebzecilik çok gelişmiştir. Yetiştirilen başlıca meyveler; erik, şeftali, torgaç, üzüm, armut, incir, nar, ayva, ceviz, bâdem, kiraz, kavun, karpuz vb. dir. Sebzelerden de patlıcan, biber, patates, domates, fasulye vb. yetiştirilir.

⁵ Kaşgarlı Mahmud'un Mezarı'ndan, yazdığımız bir makâlede ayrıca bahsettik. **Doğu Türkistan'ın Sesi** dergisinin önümüzdeki sayılarında neşredilecektir.

Bir zamanlar güzel bağ ve bahçelerle süslü olan Kaşgar; çok canlı ve hareketli çarşı ve pazarlarıyla pek çok şâire ilham kaynağı olmuştur. Bunlardan 19. asırda yaşayan Gunnam «Kaşgar» adlı şiirinde bu şehri şöyle övmektedir :

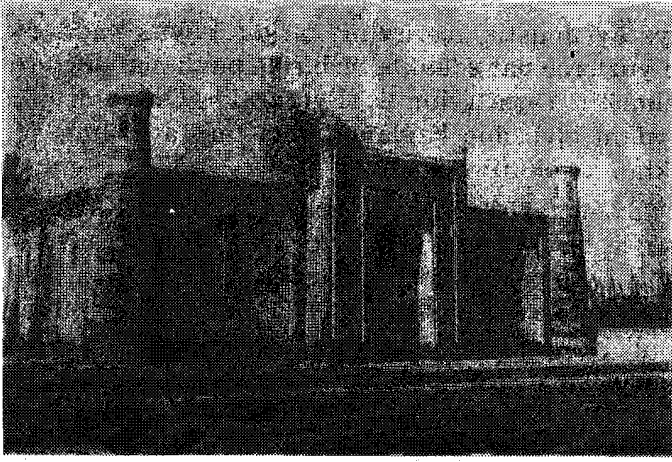
Mezre-i lutf-ı İlâhîdur diyâr-ı Kaşgar
Işk ilinin kıblegâhıdur mezar-ı Kaşgar
Dil-rübâlar bağrını la'l-i bedehşan eyliğey
Bir nigâhı gamzesinden gülüzârı Kaşgar
Ya peri ya huriya bag-ı irem yad eylimes
Şehrini unturbulur her kim duçar-ı Kaşgar.

Şâir; «Kaşgar'ın güzel bağları Allah'ın bir lûtfudur. Mezarları da âşıkların kıblegâhıdır. Gül yüzlü Kaşgar bir bakışıyle âşıkların bağrını kıpkırmızı kan eyler, yâni onları gamzesi ile yaralar. Kaşgar'ın cennet bağlarını, peri veyâ hûri gibi olan güzellerini gören bir kimse kendi memleketini unuttur. İşte Kaşgar o kadar güzel bir yerdir», demek istiyor.

Kaşgar; el sanâyii çok gelişmiş bir şehirdir. 1952 de yapılan bir istatistiğe göre Eskişehir kısmında 500 bin kişi oturmaktadır. Ve burada üç yüz ayrı el sanâyiinde seksen bini aşkın insan çalışmaktadır. Hattâ diyebiliriz ki; Kaşgar'da herhangisi bir el sanâyiini bilmeyen insan bulmak zordur. Bunun için yabancılar Kaşgarlılara eli gül (on parmağında on hüner) insanlar diye ad vermiştir. Kaşgar'da kilim ve ipek dokumacılığı, demircilik, kuyumculuk, marangozluk, mimârî, nakışçılık vb. gibi pek çok el sanatı eskiden beri yaşamaktadır. Devrimizde dokuma, şeker, çimento, un, hafif tarım âletleri yapan fabrikalar da mevcuttur.

Doğu Türkistan, Asya'da nüfusu fazla olmayan bölgelerden sayılsa da Kaşgar vilâyeti Tanrı Dağları'nın güneyinde nüfusu en kalabalık bölgelerden biri olarak görülmektedir. Kaşgar'ın kasaba ve köyleriyle bugünkü nüfusu dört milyon civârındadır. Burada halkın yüzde doksan beşi müslümandır. Müslümanların çoğunluğu, Uygurlar başta olmak üzere Kırgızlar ve Özbekler'in teşkil ettikleri Türkler'dir. Tâcikler, müslüman Çinliler ve Çinliler azınlıktadır.

Aslında Doğu Türkistan topraklarında ve Kaşgar'da Çinlilerin sayısı fazla değildi. 1920 nüfus sayımına göre ikiyüz elli sekiz bin kişinin bulunduğu Kaşgar Eskişehri'nde, toplam ola-

Appak Hoca Câmli ve Türbesi.

rak sâdece 773 Çinli yaşamaktadır. Ve bunlar da polis ve memurlardan ibârettir.⁶ 1952'deki sayımdaysa şehrin nüfusu beş yüz bin olarak tesbit edilmiştir. Bunların da yüzde doksan yedisini Uygurlar teşkil etmektedir.

Son otuz altı yıl içinde Doğu Türkistan topraklarına Çin'den çok sayıda Çinli göçmen gönderildi. Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1963 sayımı istatistiklerine göre 1950'den 1963'e kadar Doğu Türkistan'a getirilen Çinli sayısı dört milyon sekiz yüz bine ulaşmıştır. 1949'da ise Doğu Türkistan'da sâdece iki yüzbin Çinli vardı. 1963'ten günümüze kadar Doğu Türkistan'a yerleştirilen Çinliler'in hakiki sayısı hakkında şimdilik bir bilgimiz yoktur. Fakat tahminlerin çok üstünde Çinli getirildiği muhakkaktır.

Kaşgar vilâyeti; on bir kasaba, on bir bin yedi yüz altmış altı köyden meydana gelmiştir. Başlıca kasabaları da şunlardır: Tokkozak, Yenisar, Yopurga, Aktu, Yerken, Poskam, Kagılık, Merkit, Feyzabad, Maralbişi, Kaşgar Yenişehir'dir.

Kaşgar; târihte Uygur Türk kültürü ile İslâmiyet'in en güzel şekilde kaynaştığı bir altın beşikti.

Kaşgar; Eskişehir ve Yenişehir adlı iki ayrı şehrin birleşmesiyle teşekkül etmiştir. Eskişehir de İçerişehir ve Dışarışehir

⁶ Şincang'ın Târihi - Coğrafi Durumu, Nankin 1935.

diye ikiye ayrılmıştır. İçerişehir; birkaç büyük caddeden başka an'anevi yüzlerce dar sokakla birbirine bağlı mahallelerden meydana gelmiştir. Dışarışehir de; Eytgaraldı, Ordaaldı gibi iki büyük meydanı birbirine bağlayan dört tarafa açılmış birkaç yeni sokaktan teşekkül etmiştir.

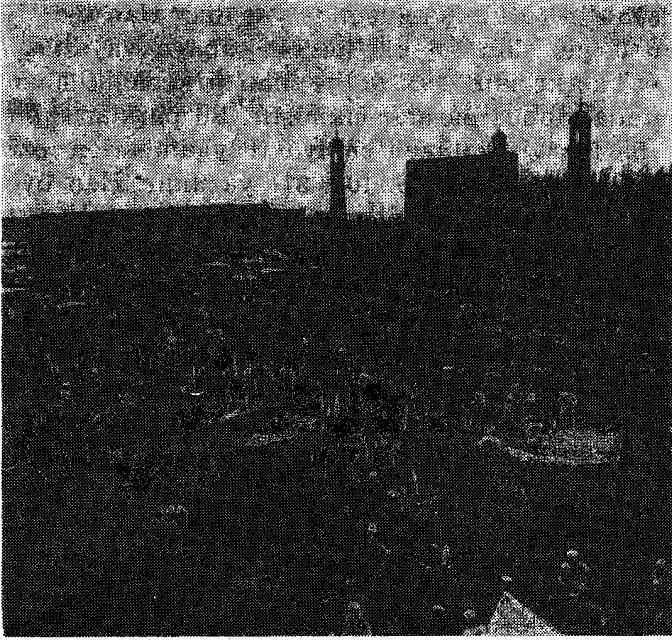
Üç yüzden fazla câmi ve mescidi bulunan Kaşgar, uzaktan görünüşüyle bir Müslüman - Türk şehri manzarası çizmektedir. Tek ve çift katlı toprak evleri kucaklayan sarı yeşil nakış nakış çinili kubbeler ve her biri Türk - İslâm san'atının birer şâheseri olan câmiler, mescitler, saraylar, mezar-türbeler ile bu şehir yabancıların da dediği gibi; canlı san'at müzesi hâlinde görünmektedir. Kaşgar mimârîsi, Türk süslemeciliği ve hat san'atı bakımından kendine has üslûbuyla mühim bir merhale teşkil eder. Yapılan araştırmalara göre câmilerin işlemelerinde, kubbelerde, minârelerde, iç ve dış duvarlarda 1600 ayrı tür süsleme kullanılmıştır.

Azna Mescit (Cuma Mescidi), Eytgar Câmii, Appak Hoca Câmii ve mezarı, Döng Mescit, Karahan Pencim türbesi, Yusuf Hashâcib mezarı, Celâleddin Bağdâdî türbesi, İskender Vang mezarı, Arslan Han mezarı, Nur Ela Hinim mezarı gibi büyük eserlerin yanında irili ufaklı başkaları da yer almaktadır.

Kaşgar'daki eski câmiler içinde İçerişehir'deki Azna Mescit'in târihi çok gerilere kadar dayanmaktadır. Bu eser, 12. yy. da Karahanlılar devletinin sonlarına doğru yapılmıştır. Barthold'a göre 1209 da meşhur Acem şâiri Şeyh Sa'dî, Kaşgar'a geldiğinde bu câmide Uygur Türk âlimleriyle sohbet etmiş ve bu câmiin nakışlarına hayran kalmıştır. Bu hayranlığını yazdığı bir şiirde, teşhis san'atını kullanarak, şöyle dile getirir:

مؤنه للندن همه شوخی دلبه ری تا موخت ،
جا پا ئونا زوئتا بوسته مکه ری تا موخت ،
مه ن تاده می په چنن شه کل خوئی قه دوره ویش ،
نه دیم مکه رکنن ششوه نه ز په ری تا موخت .

Şâir: «Ben böyle şuh dilber ve akıllı azîz gördüm ki, hiç bir yerde böyle fazilet sâhibi birini görmemiştim. Onun yüzünde şefkat ve vefâ güneşi, gönlünde her müşkile dayanma ve yüksek bir vekar parlıyor. Şüphesiz ki, o, bu hasleti kendi üs-

Kaşgar'da Eytgar Câmii.

tâdından almıştır»⁷ sözleriyle Uygur Türk âlimlerini ve mimarlarını övmektedir.

Eytgar Câmii, Kaşgar câimleri arasında en büyük eserlerdendir. Bu câmi 17. yy. da **Hamide Hanım** adındaki zengin bir dul kadın tarafından yaptırılmıştır. 19. yy.ın sonlarına doğru Badevlet Gâzi Yâkub Bey zamânında da bir kere tâmir görmüştür. Bu tâmire Osmanlı hükümdârı **Sultan II. Abdülhamid**'in yardımıda bulunduğunu, Kaşgar târihçilerinden **Mir Hasan Kadı**, **Halil Şıvgın** tarafından 1984 de çekilen bir filimde açıkça söylemektedir. Şimdi bu câmide binlerce kişi bayram ve cumâ namazları kılmaktadır.

Appak Hoca Câmii ve türbesi 18. yy. da Appak Hoca'nın oğlu **Han Goca** tarafından yaptırılmıştır. Muhteşem görünümlü ve zengin süslemeli bir eser olup Kaşgar şehir merkezine üç - dört kilometre uzaklıktaki **Hazret köyünde** bulunmaktadır.

7 Barthold: Eserleri, 1. cild, s. 462, Moskova 1968.

Eskişehir'in 30 km. doğusunda yer alan **Han öyi** (Han evi), uzunluğu 6, genişliği 1,5 km.'lik bir sâhaya yayılmış eski bir medeniyet merkezidir. 1955 de yapılan arkeolojik kazılar sırasında burada gümüş paralar çıkmıştır. Bu paraların bir yüzünde Arap harfleriyle **kelime-i enbiyâ** (Peygamberler sözü), diğer yüzünde de Hicri 428 (M.S. 1036-37) yazılıdır. Han öyi, müslüman Karahanlılar ile İslâmiyete girmemiş Hotenliler arasında meydana gelen çarpışmalar yüzünden 12. yy. da harab olmuştur. Şu anda da öyle harap vaziyette durmaktadır.

Kaşgar'ın kuzeyinde akan **Çakmak** nehrinin kenarındaki mağaralarda budist duvar resimleri yer almaktadır.

Kaşgar'ın bu eski ve târihi eserlerinin yanında yeni teşekül eden mahalleleri de vardır. Eskişehir'e nisbetle daha çok Çinli'nin yerleştiği Yenişehir, aynı zamanda Çin ordu karar-gâhıdır.

Kaşgar'da şimdilik birkaç tâne sinema, tiyatro, hükümet binâsı, otel, belediye satış mağazası binâları yapılmıştır. Son yıllarda açılan Pedagoji Fakültesi, ziraat, ticâret, tıp meslek yüksek okulları, hastahâne vb. gibi yeni eğitim ve öğretim müesseselerinin de modern binâları vardır.

Bütün bunlara rağmen Kaşgar eski bir Türk - İslâm şehri vasfını korumaktadır. Şehirde çok canlı bir Türk kültür hayatı göze çarpar. An'anevi Türk tabâbetinin hâlen hayâtiyetini devam ettiren bir kolu, **Uygur Milli Hastahânesi**, dört bir taraftan gelen hastalara açık bir merkez durumundadır. Burada modern tıbbın çâre bulamadığı hastalıkların tedâvisi yapılır. Meselâ; ciltte beyaz lekeler şeklinde görülen hastalığın tedâvisi için (Sedef hastalığı) Pekin, Nankin, Şanghay gibi Çin'in büyük şehirlerinden akın akın hastalar gelip şifâ bulmaktadır.

Uygur Türk edebiyâtı Kaşgar'da hâlen yaşıyor. Düğün ve sünnet merâsimlerinde, eğlencelerde Uygur klâsik mûsikîsinin on iki makâmından eserler icrâ edilir, şarkılar ve türküler söylenir. Pazar ve bayram günleri sokaklarda ve meydanlarda meddahlar rebablarıyla halk destanlarından, **Garip Senem**, **Seyyit Noçi**, **Köroğlu** gibi destan ve kıssalar söylerler. Halk da bunları can kulağıyla dinler. Eskiden bu şifâhî halk edebiyâtı daha canlı ve kuvvetli imiş.

Kaşgar'da hâlen, Uygur Türkçesi ve Çince olmak üzere **Kaşgar Gazetesi** neşredilmektedir. **Kaşgar Edebiyâtı**, **Kaşgar Es-**

hişehir Edebiyatı gibi dergiler çıkıyor. Buralarda günümüz şâir ve yazarlarının çeşitli edebî türlerde eserleri yayınlanmaktadır. Günümüz şâir ve yazarlarından bir kısmının isimleri şunlardır: Emir Hasan Kadı, Kurban Emin, Muhammed Ali Zünun, Abdülhamid Hacı, Mir Zahit Kerim, Abdürrahim Tohti, Dilber Kayyum vb.

Kaşgar Uygur Neşriyat Evi adlı bir yayınevinde her sene edebi ve ilmi olmak üzere yirmiye yakın ayrı türde kitap neşredilmektedir ve bunların tirajları da iki bin ile beş bin arasında değişmektedir.

Kaşgar Sanat Ümigi adlı devlet konservatuvarında da her türlü san'at faaliyetlerine yer verilmektedir: Dramlar oynanmakta, danslar öğretilmekte, çalgı, usûl gösterilmektedir.

Kaşgar Eskişehiri'nin kuzeyinden batısına doğru akmakta olan Tümen Nehri adlı bir akarsu vardır. Ona niçin Tümen Nehri dendiğine dâir Yusuf Kızırhan Paşayım adlı kitapta şöyle bir mâlûmat veriliyor: İslâmiyet'in yayılmasında büyük hizmetler gören âlim Ebu Nasır Samânî Buhara'dan Kaşgar'a gelerek genç Satuk Buğra Han'ı müslüman edince, Cukteriş ve Tohti Reşit adındaki iki kumandanı isyan edip Eskisar kalesine sığır. İki taraf arasında birkaç defâ savaş olmuştur; fakat müslümanlar bir türlü gâlip gelememişlerdir. Müslüman tarafın çok zor durumda olduğu bir sırada Tümen adlı bir müslüman asker bu nehri kaleye doğru akıtır. Kale duvarlarını yerle bir eden güçlü su sâyesinde büyük zafer kazanılır. Tümen'in bu hizmetini ebediyen yaşatmak için Satuk Buğra Han nehre Tümen adının verilmesini emreder. Şimdi Tümen Nehri dalga dalga köpük saçarak akmaktadır.

Bu nehir ebediyete kadar yaşayacak olan Doğu Türkistan Uygur Türk varlığını, onların kültür ve medeniyetlerini dalga dalga sonsuza taşıyan bir sembol olarak akmaktadır.

MUÂSİR AFGANİSTAN EDEBİYÂTININ TEMEL UNSURLARI

Doç. Dr. Kiyâmuddin RAİ*

Afganistan en zengin kültür mirâsına sâhip olan ülkeler arasında yer almaktadır. Afganistan'ın bin yıllık edebî eserlerinin ilk örnekleri hicrî ikinci yüzyılın ortalarında görölmekte ve bu zengin edebiyâtın kaynağı her ne kadar daha eski devrelerde bulunmuş ise de, bu zenginliğin sağlam ve köklü temellerinin islâmiyetten sonra atıldığında aslâ şüphe yoktur. Dolayısıyla bu toprakların eski kültürü ile islâm muhtevâsı kaynaşınca, bu ülkenin edebiyâtına yeni bir ruh ve yeni bir renk sağlanmış oldu. Afganistan edebiyâtının ilk edebî eserlerinde vatan ve hürriyet sevgisi, toprak ve millî şeref düşmanlarına karşı mücâdele rûhu, millî ve islâmî değerleri en yüksek derecede tutma geleneği açık bir şekilde görölmektedir. Afganistan'da yaşayan çeşitli kavimlerin millî kültüründe de bu özellikler bir gerçek olarak göze çarpmaktadır.

Hicrî ikinci yüzyılda Afganistan'ın Batı bölgelerinden Herat şehrinde yaşamış olan Badğisli Hanzale adlı şâirin yazdığı şiir Afganistan edebiyâtının ilk edebî eseri sayılmakla berâber, daha geniş bir bölgeye âit olan Fars edebiyâtının da ilk manzum eseri olarak kabul edilmektedir. Kıt'a olarak yazılmış olan bu parçanın Farsça metni şu şekildedir :

Mihteri ger ba-kâm-ı şîr derest
Şew hatar kun' zi kâm-ı şîr bicuy
Yâ buzurgi u izz u nimet u câh
Yâ çu merdanet merg-i rüyârûy

* Müellif, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Arap - Fars Dilleri Bölümü'nde öğretim görevlisidir.

Türkçe tercümesi :

Hayat eğer aslanın ağzında bile olsa
Tehlikeyi kabul edip onu aslanın ağzından ara
Ya büyüklüğü, şerefi ve mutluluğu seçersin
Veyâ yigitler gibi ölümün üzerine gideceksin

Klasik Afganistan edebiyâtının diğer mümtaz bir özelliği de hamâsi olmasıdır. Hamâsi şiirler veyâ destanların temel konusu, bir çok ülkenin edebiyatlarında olduğu gibi, vatan ve toprak uğruna dış düşmanlara karşı verilen mücadele ve savaştan ibârettir. Afganistan edebiyâtında hamâsi şiirler daha hicri dördüncü yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. **Belhî Dakikî**'nin yazdığı ve tamamlayamadığı meşhur şehname si daha sonra meşhur şâir **Firdevsî**'ye büyük bir ilham kaynağı olmuş ve onun meşhur **Şehnâme**'sinin ilk bin beytini teşkil etmiştir.

Horasanlı meşhur **Firdevsî**'nin **Şehnâme**'si, **Dakikî**'nin eserinin devâmı olduğu gibi, bu **Şehnâme**'nin muhtevasının da tamâmen o günkü Horasan ve bugünkü Afganistan topraklarına âit olduğu bir gerçektir. **Firdevsî**'nin **Şehnâme**'sinde baş pehlivanlar olarak geçen **Rüstem** ve **Suhra** Afganistan'ın kuzey illerinden olan **Samangan** şehrinde doğmuş ve ömrü boyunca o ülkenin şerefi ve nâmusunun koruyucusu olmuştur. **Firdevsî**'nin **Şehnâme**'sinde yaşatılan diğer pehlivanlar da eski Horasan ve bugünkü Afganistan'ın yigitleridir.

Büyük Türk imparatoru **Gazneli Mahmud**'un imparatorluk başkenti olan **Gazne** şehri her zaman büyük şâirler, yazarlar, bilginler ve san'atçıları yetiştiren bir ilim ve san'at merkezi olarak bilinmekle beraber, diğer ülkelere islâmî kültürün yayılmasının bir ocağı hâline gelmişti. **Unsûrî**, **Ferrûhî**, **Firdevsî** ve **Ascûdî** gibi şâirler ve **Ebû Reyhan Birûnî** gibi ilim adamları bu merkezde yetiştiler. Doğu'nun rönesansı olarak bilinen **Herat Timurlularî**'nin devri, sâdece Afganistan ilim, edeb ve san'at târihinin en parlak sayfası değil, islâm kültürünü zirveye çıkaran bir devir sayılmaktadır. Dünyâca tanınan **Ali Şir Nevâî**, **Mevlânâ Abdurrahman Câmî** ve **Kemâluddin Behzat** bu devrenin ilim, edeb ve san'at gökyüzünde parlayan yıldızlardır. **Fâti**h **Sultan Mehmed** ve **Mevlânâ Câmî** arasında yapılan mektuplaşmalar ve şâirin bu büyük Osmanlı İmparatoru'ndan gördüğü iltifatlar, târih sayfalarında kayıtlı bulunan çok değerli

vesikalardır. Afganistan ve Türkiye'nin ortak edebî mirası sayılan **Mevlânâ Celâlüddin**, Belh'te doğmuş ve çocukluk devresini orada geçirmiş ise de, bilgisi Anadolu topraklarının mahsulüdür. Belh ve Konya yıllardan beri kardeş şehir olarak bu iki kardeş ülke arasında bulunan târihî bağları temsil etmektedir.

Yirminci yüzyılın başında Afganistan halkı İngilizlere karşı verdiği çetin mücadele neticesinde hürriyetine kavuştuktan sonra bu ülkenin edebiyatında vatan sevgisi ve milli değerleri her şeyden üstün tutma düşüncesi bir kere daha büyük yer almaya başladı. Bu harekete öncülük eden en büyük yazar **Mahmud-ı Tarzî**'dir. Aynı zamanda çok değerli eserleri ile bu harekete katılan ve bu hareketi geliştiren diğer şâir ve yazarlar şunlardır: **Abdülhâdi Dâvî**, **Muhiddin Anis**, **Abdul Ali Mustagîni**, **Melikuşşuarâ Kârî Abdullah**, **Melikuşşuarâ Abdülhak Bitâb**. Daha sonra bu hareketi yaygınlaştıran ve Afganistan'ın milli kültürü, târihi ve düşüncesine uygun olarak çok değerli eserler yaratan ve çoğu Fars edebiyatı dünyasında ün kazanan ve bir kısmı şu anda hayatta olan şâir, yazar ve romancılar şunlardır: **Halilullah Halili** (büyük şâir, târihçi, yazar, romancı, politikacı), **Abdurrahman Pajvâk** (büyük şâir, târihçi, yazar, romancı, politikacı), **Selâhuddin Selçûkî** (büyük felsefe yazarı, araştırmacı, şâir, tenkidci, politikacı), **Muhammed Hâşim Mayvandval** (yazar, araştırmacı, şâir, politikacı), **Muhammed Mûsâ Şefik** (yazar, romancı, şâir, politikacı), **Muhammed Osman Sıdkî** (yazar, târihçi, şâir, romancı, politikacı), **Abdülhakim Tabibî** (yazar, araştırmacı, politikacı), **Abdulgafûr Ravân Farhâdi** (yazar, araştırmacı, politikacı), **Muhammed Âsif Süheyl** (şâir, yazar, gazeteci, politikacı), **Muhammed Server Cûyâ** (şâir, yazar, politikacı), **Mir Amânuddin Ensârî** (yazar, şâir, eğitimci), **Mir Ali Asgar Şuâ** (yazar, şâir, politikacı), **Gulam Cilânî Celâlî** (yazar, şâir), **Mir Muhammed Siddik Ferheng** (yazar, politikacı), **Mir Necmüddin Ensârî** (şâir, yazar, fizikçi), **Gulam Hasan Müceddedi** (yazar, eğitimci), **Muhammed Server Gûyâ** (yazar, şâir), **Hal Muhammed Hasta** (şâir, yazar, araştırmacı), **Muhammed İsmâil Mubelliğ** (felsefe yazarı, politikacı), **Ali Muhammed Zahmâ** (felsefe yazarı, araştırmacı, şâir, politikacı), **Muhammed Haydar Jûbel** (yazar, şâir, edebî araştırmacı), **Muhammed Ali Meyvandî** (yazar, târihçi), **Ahmed Ali Kuhzad** (yazar, târihçi), **Necibullah Torvâyânâ** (yazar, romancı, politikacı), **Ab-**

dulgafûr Birişnâ (yazar, romancı, araştırmacı), Abdülhamid Mahmûr (şâir, yazar), Seyyid Bahâuddin Mecruh (felsefe yazarı, şâir), Abdulvahhâb Tarzî (yazar, araştırmacı, politikacı), Muhammed Şâfi Rehğüzer (yazar, romancı, şâir, gazeteci), Mahmud Fârânî (şâir, felsefe yazarı), Vâsıf Bahtârî (şâir, felsefe yazarı), Reşid Lâtîfi (tiyatro yazarı), Muhammed Yusuf Âine (şâir, yazar), Muhammed Hüseyin Gamim (romancı, şâir), Muhammed Kâsım Vâcid (yazar, şâir, gazeteci), Sebâhuddin Kuşkakî (yazar, gazeteci), Gulam Hazret Kûşân (yazar), Muhammed Yûnus Hayran (yazar), Gulam Ali Âyin (yazar, matematikçi), Serşar Şimâli (yazar, şâir), Abdulhakim Ziyâyî (şâir, politikacı), Abdulhay Âriyenpûr (şâir), Muhammed Hâlid Rûşan (yazar, gazeteci), Şah Ali Ekber Şehristânî (yazar, araştırmacı).

Bu yazarların eserlerinin ortak özelliği, ülkenin çeşitli meselelerinin anlatılması ve yorumlanması ile birlikte, Afganistan'ın milli kültür ve değerlerine daha çok önem vermeleridir. Bu eserlerin muhtevasında Afgan toplumunun gelişmesini, ülkenin milli ve islâmî kültür ve geleneklerine dayandırarak gerçekleştirilmesi söz konusudur. Meselelere tenkit gözüyle bakan, milli görüşlü bir grup yazar da toplumun milli temellerinin yıkılmasından değil, düzeltilerek geliştirilmesinden yana olmuşlardır.

Afganistan'ın edebî hareketlerinde milli değerlere ve vatan sevgisine dayalı kendi ilmi, edebî ve siyâsî çalışmaları ile ayrı bir yer tutan ve daha önce adı geçen Mahmud-ı Tarzî, memleketin edebiyâtında çizdiği yol ile ülkenin edebî akımlarını sağlam bir istikâmete yöneltmiş; yazdığı çok önemli makâleleri, sonra gelen yazarlara Afganistan'ın milli çıkarları bakımından birer örnek olmuştur.

Tarzî ailesi 1885 yılında Afganistan'ın iç karışıklığından dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun toprağı olan Bağdad'ta yerleştiği zaman Mahmud-ı Tarzî 20 yaşında imiş. Mahmud-ı Tarzî hayatının büyük bir kısmını İstanbul ve Şam'da geçirmiş ve Türkçeyi öğrendikten sonra yoğun bir ilmi ve edebî faaliyete başlamıştır. Mahmud-ı Tarzî'nin hayatında en mühim safha İstanbul'da Seyid Cemâlüddin Afgânî ile görüşmesidir.

Osmanlı târihi ve kültürü Mahmud-ı Tarzî'nin rûhunda çok derin tesirler bırakmış ve ona ayrı bir kişilik kazandırmıştır.

Mahmud-ı Tarzî Osmanlı devletinin müsaadesi ile 1901 yılında tekrar Afganistan'a dönmüş ve 1929 yılında ikinci defâ Türkiye'ye yerleştiği müddet içerisinde Türk - Afgan dostluk ve kardeşlik ilişkilerinin geliştirilmesi ve sağlamlaştırılması için büyük çaba sarf etmiştir. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün inkılâplarından son derece etkilenen Mahmud Beg Tarzî, bu inkılâpları Afganistan toplumunda da gerçekleştirmesi için dâmâdı **Amânullah Han**'ı bu yola teşvik etmiş ve bunun neticesi olarak Türk milletin kurtarıcısı Atatürk ve kral Amânullah Han arasında yapılan görüşmeler iki ülkenin kardeşlik ilişkilerini daha da yakınlaştırmıştır. Türk milletin kurtuluş savaşında Afgan halkının da Türk kardeşlerinin yanında yer alması ve Türkiye Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan ülkenin Afganistan olması, bu kardeşlik ilişkisinden doğan tecellilerdendir.

Afganistan'da başlatılan millî hareketlerde Mahmud Beg Tarzî ve bir grup yazarın **Sirâcu'l-Ahbâru'l-Afgâniye** gazetesinde yazdıkları makâlelerin etkisi fevkalâde büyük olmuştur. Mahmud Beg Tarzî bu gazetenin bir sayısında, «**Hindistan, dünyânın hazinesidir**» diye bu ülkenin işgâli ile ilgili **Deli Petro**'nun tavsiyesini yayınlarken, şöyle yazıyor :

«Afganistan var olduğu müddetçe, hiç bir yabancı devletin kendi toprakları üzerinden geçmesine aslâ izin vermeyecektir.»

Her ne kadar Mahmud Beg Tarzî şu anda Eyüb-i Ensârî'nin civârında yatmakta ise de, temiz rûhu vatandaşlarının Rus tankları altında ezilmesini seyretmekte ve onun çok değerli düşünceleri bu milletin işgalcilere karşı verdiği mücâdelede yenilmez bir kuvvet olarak yaşamaktadır.

Mahmud-ı Tarzî'nin düşünceleri, en az elli yıldan bu yana Afganistan'ın edebiyat ve fikir sâhalarında ortaya çıkan şâir ve yazarların çalışmalarında belli bir şekilde kendini göstermiş ve kendi millî - islâmî değerlerini temel alarak modern bir Afganistan'ın oluşturulmasında Afgan aydın çevrelerine yol gösterici mâhiyette olmuştur.

Yukarıda adları geçen şâir, yazar, politikacı ve fikir adamlarının bir kısmı ebediyete kavuşmuşlardır ki, bâzılarının ölüm hikâyesi Afganistan'ın işgâli ile ilgilidir. Hayatta kalanların bir kısmı ülkenin işgâline hemen sonra «**karşı devrimci**», «**irticâî güçler**», «**burjuvaziye hizmet edenler**» gibi yakıştırmalarla ya hapse atıldılar, veyâhut hiç beklemeden imhâ edildiler. Ülkeyi

terk etmek mecbûriyetinde kalan bir grup ise, ya mücâhid gruplarının saflarında veyâhut ferdi olarak işgalcilere karşı millî ve islâmî cihad'a katıldılar. Bir takım sebeplerden dolayı ülkeyi terk edemeyenler ise çok zor şartlar altında düşmana karşı mücâdele vermektedirler.

Yazımızın ikinci kısmında, muâsır Afganistan edebiyâtını kendi değerli düşünce ve çalışmaları ile süsleyen ve millî bir kişiliğe sâhip olan çehrelerden birisini size tanıtmaya çalışacağız.

Abdurrahman Pajvâk :

Adı **Abdurrahman**, soyadı **Pajvâk**'tır. Afganistan'ın ünlü şâir, yazar, romancı ve politikacılarından olan Pajvâk, H. 1297 yılında kendilerini Çağatay Türklerinden sayan bir âilede dünyaya geldi. Pajvâk'ın doğum yeri Afganistan'ın doğu bölgelerinden **Nangarhar** ili olup, sülâlesi **Mâruf Beg** olarak tanınmaktadır. Pajvâk ilk öğrenimini doğum yerinde ve yüksek öğrenimini **Kâbil**'de sürdürmüş ve âilesinin mâlî durumunun iyi olmaması sebebiyle onları geçindirmek için tıp fakültesini yarım bırakarak, resmî bir dâirede çalışmaya başlamıştır. Şâirin keskin zekâ ve yüksek yeteneği yanında, doğduğu yer Afganların (Peştunların) yaşadığı bir bölge olduğundan ve şâir Peştucayı fevkalâde iyi konuştuğu için, Afganistan'ın siyâsî ve sosyal şartları altında sosyal hayatında yükselme imkânını elde edebilmiştir.

Kısa bir müddet sonra, **Peštu Tolana** diye bilinen **Peštu Dili ve Edebiyatı Araştırma Merkezi**'ne araştırmacı olarak kabul edilen Pajvâk, yazdığı **Dârice** (Farsça) ve **Peštuca** makâle ve şiirlerle üstün bir zekâyâ sâhip olduğunu ilmî ve edebî çevrelere ispatlamayı başarmıştır. Şâirin âile çevresi ile birlikte şöhreti ve yeteneği ona **Dışişleri Bakanlığı**'nın kapılarını açmış ve bundan sonra siyâsî hayâta atılmıştır. Yıllar geçtikten sonra Pajvâk, 1957 târihinde **Birleşmiş Milletler**'de Afganistan dâimî temsilciliğine tâyin edilmiş ve onbeş yıl bu görevde bulunmuştur. Pajvâk bir devre **B. M. genel toplantısında başkanlık** etmiş ve uzun yıllar da bu teşkilâtın **Beşerî Haklar Komitesi Başkanı** olarak görev yapmış; aynı zamanda bir çok milletler arası önemli toplantılara katılmış ve bir takım dünyâ meselelerinin çözümünde büyük rol oynamıştır.

Pajvâk'ın edebî hayâtına gelince : Şâir gençliğinde Dâri (Fars) dilinin klâsik eserlerine karşı büyük ilgi duymuş ve Fer-rûhî, Senâî, Mevlânâ, Sâdi, Hâfız, Câmî ve Bidil gibi büyük şâirlerin eserleri onu çok etkilemiştir. Pajvâk Dâri (Fars) edebiyâtının mâhiyetini derin bir idrak içerisinde incelemiş ve kendi zâtî yeteneğinin gelişme imkânını bu denizden alabileceği düşünce incilerinin niteliği ve niceliğine bağlamıştır. Pajvâk'ın şiirleri okuyucusunu Senâî'nin Hadika'sına, Mevlânâ'nın Mes-nevi'sine, Sâdi'nin Gülistan'ına ve Câmî'nin Baharistan'ına götürdüğü gibi aynı zamanda şâirin kendi toplumundan çizdiği bir takım manzaralar ve onun kişiliğini gösteren çok derin duyguların dünyasını da gezdirmektedir. Her ne kadar şâir uzun bir zaman ülkesinden uzak yerlerde yaşamış ise de, kalbi devamlı vatanı ve toprağı için çırpınıyordu. Devamlı, bir takım resmi görevlerde bulunmasına rağmen, hür rûhu şiir ve edebiyat dünyasından uzak kalmamış, belki gün geçtikçe hayâtın derin ve karışık gerçeklerine karşı daha da duygulanmış ve şiirini bu gerçeklerle zenginleştirmiştir.

Şâir bir yerde şöyle diyor :

Harf-ı mâ Pajvâk âvâz-ı dil-i pürderd nist
Cüz hakikat şiir-i mârâ menbâ-ı ilhâm nist

Türkçe tercümesi :

Ey Pajvâk, bizim sözümüz dertli gönlün sesi değildir
Bizim şiirimizin ilham kaynağı gerçekten başka bir şey
değildir

Hayâtının büyük bir bölümünü Batı'da geçiren şâir, Batı'nın bütün kültür özelliklerini yakından izlemiş ve bu hayâtı yaşadığı müddetçe kendi kültür ve geleneklerini daha da benimsemiş ve her zaman vatan sevgisi dolayısıyla çektiği özlemi dost ve arkadaşlarının hâtıraları ile gidermiştir.

Bir yerde şöyle diyor :

Yâd bâd anki hemdemân-ı enis
Mânişestend cümle devr-u berem
An yeki nağme-yi vefâ mezed
Van yeki misurûd şiiri terem

Türkçe tercümesi :

O günü hatırlıyorum ki, yakın dostlar
Hepsi çevremde oturlardı
Biri vefâ nağmesini çalar
Diğeri ise yeni şiirimi okurdu

Her ne kadar Pajvâk'ın şiirleri ilk bakışta Hâfız'ın şiirlerinde bulunan heyecan ve neş'eyi hatırlatıyorsa da, kadeh, mey, sarhoşluk, aşk, mahmurluk, sâki (şarap dağıtan) ve buna benzer kelimeler onun şiirlerinde gerçek mânâları yanında, derin düşünce ve duygular ifâde eden birer sembolden ibârettir. Şâirin duygu ve düşüncelerinin gerçek yüzü, ancak onun âile geçmişi, yetiştirme tarzı, hayâtının gelişme dönemleri incelendikten sonra anlaşılmaktadır. Şâir kendisi bu gerçeğin farkına varmış; sözlerini sathî mânâlarıyla değerlendirenleri tenkit etmiş ve şöyle demiştir :

Pajvâk dostân-ı hatâbinrâ bihil
În lafzha ba jerfi-i mânâ nemiresaned

Türkçe tercümesi :

Ey Pajvâk, hatâ gören dostları bir yana bırak
Bu lafzla uğraşanlar mânânın derinliğine ulaşamazlar

Pajvâk'ın şiirleri hem kelime hem de mânâ bakımından çok kuvvetlidir. Onun şiirinde kelimeler tam bir itinâ ile seçilip, anlatılması gereken konuları eksiksiz olarak ifâde eder. Şâir ülkesinin târihini ve halkının psikolojisini çok iyi bildiği için bâzı şiirlerinde milli duyguları o kadar güzel işlemiştir ki, okuyucu bir beytten bile Afgan halkının ne gibi insanlar olduğunu hemen anlamaktadır. Şâir milli duyguları anlattığı zaman şu gibi terimleri kullanıyor: «düşman yakıcı ülke», «şahin ülkesi», «aşk ve sevgi ile karışmış olan toprak», «Ayakları çıplak, gönülleri vatan sevgisi ile dolu olan millet», «Hürriyet âşıkları», «dağlarından yankılanan hürriyet nâraları» ve buna benzer kelimeler, terimler...

Milliyet ve vatanperverlik düşünceleri şâirin şiirlerinin temel unsurunu teşkil ediyor. Şâir aynı zamanda büyük bir târihçi de olduğu için ülkesinin geçmişini çok iyi bilmekte ve o parlak geçmişi şiirlerinde yansıtmaktadır. Çok derin milli ve insânî duyguları onun uğraştığı siyâsî işlerinde de etkili olmuş

ve olayların değerlendirilmesinde bu duygular birer ölçü olarak yer almıştır. Birleşmiş Milletler'de bulunduğu müddetçe insan haklarının en büyük savunucuları arasında yer almış ve bir çok milletler arası toplantıda bu konu ile ilgili mühim tekliflerde bulunmuştur. Şâir bâzen siyâsî uğraşmalarından dolayı duygularını bir şiir veya yazı şeklinde okuyucusuna aktarma fırsatını bulamadığından şikâyet etmektedir. Şâir dalgalanan bir deniz gibi her tarafa taşmak istiyor, fakat siyâsî ve günlük hayatı buna mâni oluyordu. Yine de vakit buldukça Birleşmiş Milletler binâsından vatandaşlarına ve dünyâya seslenmiş, şiir ve romanlarını ülkesinin basınına göndermiştir.

Şâir «Parupamizad» başlıklı şiirinde Afgan halkının yabancı işgal güçlerine karşı gösterdiği kahramanlık, yiğitlik ve mücâdele destânını ve işgalcilerin başına indirilen demir yumrukları anlatmakla beraber, milletinde fânî olan kendi duygu ve düşüncelerini de ifâde etmiştir. Şâir bu şiirinde Afgan târihinin bir olayını bir kaç beyit içerisinde bir tablo gibi çizmiştir. Parupamizad parçasında anlatılan konunun özeti şöyledir :

«Yunan imparatoru İskender, İran'ı fethettikten sonra Afganistan yolundan Hindistan'a geçmek istiyor. Kılıcının ucundan kan akan fakat Afgan topraklarının düşman yakıcı olduğunu bilmeyen İskender, bu ülkeye giriyor ve kırk ay bu milleti ezmekle uğraşıyor, fakat bir netice alamıyor. Annesi Hindistan fethinin haberini alamayınca oğluna bir mektup gönderip şunları yazıyor : «Ey annesinin göz bebeği ve ey dünyânın fâtihi, ben seni zaferden başka bir şey için doğurmamıştım. Bir de senin bu hâlini görünce... Ne oldu senin Hindistan fethin? Yoksa Yunanlılara karşı koyan birisi mi bulundu? Ben halkın dedikodusundan başımı kaldıramıyorum. Ben ve Aristo ve devlet ileri gelenleri bu işe şaşırmış durumdayız.

İskender subayları ile danışarak annesine şu cevâbı yazıyor : «Ey aziz annem, sana kurban olayım. Sana mektubunun cevabını yazıyorum, fakat bu yazmakla olmuyor, çünkü Aristo bile bunu anlayamayacaktır. Senin huzûruna bir Afganlı heyeti gelecek, onları çok iyi ağırla. Onları güzel hediyelerle şahinin gururla yuvasına döndüğü gibi geri gönder. Fakat heyetle beraber sana bu ülkenin bir torba toprağını da gönderiyorum. Birinci kabûlde onlarla istediğin gibi konuş, fakat ikinci kabûlden önce bu toprağı salonun bir köşesine sersinler.» Annesi İs-

kender'in mektubunu alınca, hayret etmekle birlikte, «**artık olan olmuştur**», düşüncesiyle oğlunun söylediklerini aynen uyguluyor. Birinci kabûlden sonra ikinci kabûl gününde, o hayret verici toprağı salonun halıları altına seriyor. Afgan kabile büyüklere saray kapısına yaklaşınca halılar değişiyor ve heybetlerinden felek titremeye başlayıp saray sarsılmış ve sütunları yıkılmış gibi oluyor. Bir zerre vatan toprağının vatanperverlere verdiği sarhoşluk, bin küp şarabın meypereste vereceğı mestlikten fazladır. Bu heyecanla dolu bir avuç toprakta ne heyecanlar yaşamakta ve ne gözler bu bir avuç toprak yolunda kör olmaktadır.»

Şâir, bu şiirinde vatan ve vatan toprağının yüceliğini ve insanların vatana karşı duydukları sevgiyi anlatmakla birlikte, Afgan halkının psikolojik özelliklerini ve târihi bir gerçeğı ortaya koymuştur. Bir ara Türkiye'de de bulunmuş ve Mevlânâ'nın mezarını ziyâret etmiş ve mezarın başında Mevlânâ'nın bir gazeline nazire olarak fevkalâde güzel bir gazel söylemiştir.

Şâir, ülkesinin işğali sırasında orada bulunmuş, vatandaşlarının Sovyet tankları altında ezildiğini ve İskender'i dize getiren toprakların şimdi kızıl orduya da o târihi sahneleri tekrar yaşatmasını kendi gözü ile görmüş, vatanını kurtarmak ve milli cihâda katılmak için geçen sene ülkeyi terk ederek Pakistan'da mücâhidlerin safına geçmiştir. Bu büyük şâir, yazar ve tecrübeli diplomat şu anda Afganistan'ın dışında örgütlenen çeşitli milli ve islâmi mücâhid gruplarını bir araya getirmekle Afgan halkının işgalci Ruslara karşı vermiş oldukları kahramanca mücâdelenin kesin bir neticeye varması için uğraşmaktadır.

Afganistan'ın işğalinden sonra hayatları tehlikeye düşen bir çok ilim ve din adamı, politikacılar, şâir, yazar ve sanatçılar ülkeyi terk edip diğer topraklara sığınmak mecbûriyetinde kaldılar. Bunlar arasında Pajvâk gibi dünyâca tanınan politikacılar ve Fars edebiyâtı dünyâsında meşhur olan şâir, yazar ve araştırmacılar bulunmaktadır. Zamânı gelince biz bu hürriyet savaşçılarını, târih boyunca Afgan halkının yanında yer alan kahraman Türk milletine tanıtmaya çalışacağız.

HALİL NİHAD BOZTEPE'NİN MİZÂHÎ YAZILARINDA KULLANDIĞI GÖZDEN KAÇAN İĞRETİ ADI: KARGA

Fevziye Abdullah TANSEL'

Halil Nihad Boztepe, unvânı ve serveti olmayan, orta halli, rûhça çok asil, halk tabaçasına mensûb bir âilenin çocuğudur; babası Tırabzonlu Hasan Efendi ile annesi Mürüvvet Hanım çok zeki, kibâr insânlardı. Halil Nihad, Tırabzon'da, resmi kayıtlara göre 1882'de doğmuştur; kendisinin yakın dostu İbrâhim Alâaddin Gövsa'ya söylediğine göre bu kayıdde, doğumundan iki yaş küçük gösterilmiştir. Tırabzon Askeri Rüşdiyyesi'ndeki talebeliği sırasında zekâsıyla dikkati çekmiş, buradaki İ'dâdî'de, Fransızca'yı iyi öğrenmek merakıyla bir süre Firerler (Fréres)'de de okumuştur. Ailesinin geçimine yardım için, pek genç yaşta Tırabzon Düyûn-ı Umûmiyesi'nde vazife alan Halil Nihad'ın, Düyûn-ı Umûmiyye'nin Müskirât Şu'besi Mübeyyizliği vazifesiyle İstanbul'a gelişi 1903'dedir; aynı dâirenin başka şu'belerinde ve Komiserlik Dâiresi'nde önce Muâvin, sonra Müdür olarak da çalışmış, bu idârenin kaldırılması üzerine, Osmanlı borçları dolayısıyla 1925'de Paris'e giden hey'ette de bulunmuştur. Aynı müessesede yirmibeş yılı aşan bu me'mûrlük hayatından sonra, 1927'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü Devresi'nde Gümüşhâne'den, Dördüncü'den Sekizinci Devresi'nin başına kadar da Tırabzon Millet Vekili bulunuyordu.

17 Şubat, 1949'da hayâta gözlerini yuman Halil Nihad, "ah-lâk, mizâc bakımından üstün ve zengin meziyetleri olan, insan-ları, hâdiseleri son derece nüfûz ile tahlil eden,,. eserleri gibi

şahsen de seçkin bir şâir olarak bilinmektedir¹.

Halil Nihad Boztepe, 1908 Meşrûtiyeti'nden sonra ün kazanan başlıca şâirlerimizdendir. Arûz'u ustalıkla kullandığı gibi, Hece vezni'nin de çok âhenkli örneklerini vermiş, Halk edebiyâtı te'sirinde *Koşma*'lar da yazmıştır. Şiirleri, ele aldığı konu, işlediği fikirler, nevi' bakımından çok zengindir. Bunların çoğunda, fikirlerin hiciv, mizâh yolunda ifâde edildiği görülür; kendisine şöhret kazandıran, keskin zekâsını yansıtan ve hiçbir zamân kabalığa sapmayan nezih, zarif hicviyeleri, nüktelerle, espirilerle, ince-ince alaylarla örülmüş mizâhi şiirleridir. Onu yakından tanıyan arkadaşları, dilimize Fransızca'dan çevirdiği eserlerinin de çok başarılı olduğunu yazıyorlar; fakat ona Türk edebiyâtımız tarihinde sağlam temeller üzerinde oturtulmuş yer kazandıran siyâsi, ictimâ'î, dil ve edebiyât cereyânları, devrinin her sâhadaki tanınmış şahsiyetlerinin muhtelif karakterleri, daha birçok mühim hâdise ve mes'elelerle ilgili hiciv, mizâh sâhasındaki eserleridir.

Halil Nihad Boztepe'nin *Sihâm-ı İlâm*², *Âyine-i Devrân*³, *Mâh-i tâb*⁴, *Ağaç Kasidesi* adlı, 1921-47 yılları arasında yayımlanan

1 İ. Alâaddin Gövsa, *Boztepe, Halil Nihad* mad., *Aylık Ansiklopedi*, c. v., nu. 59, Mart, 1949, s. 1686-87. Aynı müellifin bu nekrolojiden önceki yazılarında şâirimizin hayâtı, eserleri, şahsiyeti hakkında daha kısaca bilgi verilmiştir: *Meşhur Adamlar, Hayâtları — Eserleri*, İst., 1333—35, Ahmed Said Matbaası, *Halil Nihad* mad., s. 658-59; *Türk Meşhurları*, (İst., 1946), *Boztepe, Halil Nihad* mad., s. 74-75. İ. E. M. Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şâirleri*'nde şâirimizin öğrenim, me'mûrluk hayâtına dâir verilen bilgi, bu husûsta önce neşredilenlerden daha etraflıdır; karakteri hakkındaki hâtıralar da kayde değer (İst., 1939, Devlet Matbaası, s. 1226-31). Nihad Sâmî Banarlı'nın *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*'nin ilk basımında kısaca verilen bilgi (İst., 1948, s. 409); eserin ikinci baskısında metinlerin de ilâvesiyle genişletilmeğe çalışılmıştır (İst., 1979, Milli Eğitim Basımevi, s. 1239-40). Vasfi Mâhir Kocaturk'un, ölümünden sonra yayımlanan *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde, her hâlde yozlaştırılan dil, v.b. inkılablarla ilgili satirik, mizâhi şiirleri yüzünden, "Halil Nihad'ın, dil, zevk ve kültür bakımından umumiyetle geriye bağlı kalışı, ileriye değil, devrinin gençliğine dahi hitap etmeyişi, kendisi için bir gaflet, bir hatâ; bu vasıfları dolayısıyla eserlerinin bugün tam tadılamayışı ise tarihi bir zarûret, fakat Türk okuyucusu için talihsizlik, bir mahrumiyettir.", hükmüne de yer verildiği görülür (Ankara, 1964, Ayyıldız Matbaası, s. 748).

2 İst., 1921, Mahmud Bey Matbaası. 256 sayfa.

3 İst., 1342—1924, Orhaniye Matbaası, 216 s.

4 İst., 1341 (1925), Yeni Matbaa, 70 s.

lanan, şiirleri içine alan beş eseri vardır; **Ağaç Kasidesi**, 1931'de neşredilmiştir, yalnız bu isimli şiirini içine almaktadır. **Ağaç Kasidesi** adıyla 1947'de neşredilen eserinde ise, bu **kaside**'den başka, daha sonraları yazdığı pek çok hicviyelerinin, mizâhî şiirlerinin bulunduğu görülür⁵. Nesir şeklindeki ilk eseri, Alphonse Daudet'nin 1872'de basılan **Tartarin de Taraskon** adlı resimli romanının **Taraskonlu Tartarin** ismiyle 1920'de neşredilen tercemesidir⁶. Şâirimizin **Âyine-i Devrân** adlı kitabının dış kapağının son sayfasında basılacak kitapları bildirilmiştir: "**Küçük Efendi** (Alphonse Daudet), **Vakit** gazetesinde tefrika edilmiştir,,; ötekileri aynı Fransız roman ve hikâye yazarının eserlerinden dilimize çevirdiği **Değirmenimden Mektuplar** ve **Jack** ile, te'lif eseri **Şerh-i Muzâmin**'dir⁷. Bu edebi eserleri dışında bir de ilmi eseri vardır; tenkidli basımını hâzırladığı **Nedim Divânı'nı** 1922'de neşretmiştir⁸.

5 İst., **Cumhuriyet** Matbaası, 14 sayfa; Ankara, 1947, Arbas Matbaası, 184 sayfa; eserin sonuna eklenen **Anahtar** adlı kısımda, metinlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için yabancı kelime ve ta'birlere, şahıs, eser v.b. adlara yer verilmiştir (S. 185-203).

6 **Garb Edebiyatı Hikâye Kısımının Birinci Kitabı** olarak basılmıştır (İst., 1336, Ahmed İhsan ve Şurekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 138 sayfa). **Ağaç Kasidesi**'nin 1931 basımının dış-kapağı arka sayfasında **Küçük Efendi** başlıklı ilânda. "Halil Nihad Bey'in Alphonse Daudet'den terceme etmiş olduğu pek kıymetdâr bir romandır. Yakında Âgâh Sabri Kitabhânesi tarafından neşredilecektir,, deniliyorsa da, **Le Petit Chose**'un tercemesi olduğu anlaşılan bu eserin ve **Jack**'ın kitap hâlinde basımını görmüş değiliz. İ. E. M. Kemal İnal, **Küçük Efendi**'nin **Vakit**'te, **Değirmenimden Mektuplar**'ın **Şehbâl** mecmuasında tefrika edildiğini yazmış, bu husûsta başka bilgi vermemiştir (Yk. bk., not—2, a.e., s. 1228). Alphonse Daudet'den, bir kısmını **Letteres de mon Moulin** (**Değirmenimden Mektuplar**)'nından çevirdiği dokuz hikâyesi **Şehbâl**'de neşredilmiştir (Sırasıyla bk., nu. 53, 54, 59, 62, 73, 75, 77, 81; 15 Mayıs, 1 Haziran, 15 Ağustos, 15 Ekim, 1328 (1912), 1 Nisan, 1 Mayıs, 15 Haziran, 1 Eylül, 1329 (1913) ve nu. 100, 10 Temmuz, 1330 (1914). **Şehbâl**'de, Fransız tiyatro ve roman yazarlarından Ludovic Halévy (1834-1908)'den dilimize çevirdiği **Ru'yâ** adlı uzunca bir hikâyesi de vardır (Nu. 71-72, 1 ve 15 Mart, 1329/14 ve 28 Mart, 1913).

7 **Şerh-i Muzâmin** için bk., aşağıdaki not—20.

8 **Nedim Divânı—Külliyât, Câmi'** ve **Musahhihi**: Halil Nihad, İst., 1338—1340, 375 sayfa. **Nedim-i Kadim Divânı'nı** da içine alan bu eser, kütübhanelerde ve husûsi olarak elde edilen otuza yakın yazmadan faydalanılarak, geniş bir **Lugatçe**'nin de eklenilmesiyle hâzırlanmıştır. Baş kısmında Ahmed Refik'in **Nedim'in Hayâtı**, Fuad Köprülü'nün **Nedim'in Şiirleri** başlıklı incelemeleri bulunmaktadır. İ. E. M. Kemal İnal, bu **Divân**'ın 1921'de basıldığını

Ele aldığımız konu, Halil Nihad'ın hayât ve eserleri olmadığı için, onu tanıtılabilmek maksadıyla verdiğimiz bilgiyi yeterli görüyoruz; Karga iğreti adının onun tarafından kullanıldığını nasıl tesbit edebildiğimizi aydınlatmağa çalışacağız.

İkinci Meşrûtiyet'in i'ânından sonra, günlük hâdise ve mes'elelerin çoğalması yüzünden pek çok gazetenin neşredilmeğe başladığı görülür; Ahmed İhsan bu yüzden, haftalık **Servet-i Fünûn** mecmuasını 25 Temmuz, 1908'de günlük gazeteye çevirmiş, matbaası elverişli olmadığından aynı isimli mecmuanın yayımlanması bir süre aksamıştır. O aylarda tedâvi için Avrupa'ya gittiğinde resim basma makinesi ve matbaası için gereken başkaca şeyleri de alıp, dönüşünde beraberinde getirmiştir. **Servet-i Fünûn** mecmuasının 1 Kasım, 1908 tarihli sayısında, bu haftalık mecmuanın artık aksamaksızın neşredileceğinden, tanınmış kimselerden meydana gelen bir yazı hey'eti kurulduğundan, resimli kısımdan başka, önceki sayılarındaki gibi, siyâsî, yerli hâdise ve mes'eleleri, ta'yinleri içine alan ilâve kısma bir de mizâh sütünü katıldığından bahsedildiğini görürüz². Mecmuanın bundan sonraki 5 Kasım, 1908 tarihli sayısından başlayarak, hemen-hemen bütün sayılarında **İstanbul Postası** adlı baş-yazı

kaydetmiştir (A. e., s. 1228). **Divân**'ın kapağındaki ve basım tarihini gösteren, Milâdî karşılığı 1922 olan 1340-1338 tarihlerinden ilki Hicrî, ikincisi Mâ'î'dir. **Divân**'ın sonunda, H. Nihad'ın düşürdüğü tarih beyti vardır (S. 365) :

Verdi sâki iki büse söyledim târîhini

Ezber-itsün hep güzeller çıkdı Divân-ı Nedim

ازبر ایتسون هپ کوزلر چیقدی دیوان ندیم

1341

Beyt'in son mısra'ı, Ebced hisâbına göre 1339'dur; bu ta'miyeli, ya'ni tâm olmayan tarih'e 2 rakamının eklenmesiyle 1341'i göstereceği işâret edilmiş, dolayısıyla **Divân**'ın H. 1341 (1923)'de çıktığı bildirilmiştir. Hamâmi-zâde İhsan'ın uzunca tarih kıt'ası'nın son beyti de ta'miyelidir; Ebced hisâbıyla 1391 tarihini gösterir; ilk mısra'ındaki mey kelimesinin rakam karşılığı olan 50 çıkarılınca (1391 — 50 = 1341), eserin H. 1341, Milâdî 1923'de basıldığını anlatır (**Divân-ı İhsân**, İst., 1928, Ahmed İhsan Matbaası, s. 70) :

Mey çıkar ihsân için sâki bu târîh üstüne

Çıkdı Divân-ı Nedim itsün gözeller hırz-i can

چقدی دیوان ندیم ایتسون کوزلر حرز جان

1341

vardır; siyâsî, çoğu İstanbul'la ilgili günün hâdise ve mes'elelerine bu sütunda yer veriliyordu.

İstanbul Postası adlı baş-yazılardan yirmiüçünün sonunda, Karga iğreti adı görülür. İlki, mecmuanın 5 Kasım, 1908 tarihli 910'uncu sayısındadır¹⁰; ötekileri 19 Kasım, 1908 - 14 Ocak, 1909 tarihleri arasında çıkarılan 912-920'nci on sayısında¹¹, 30 Eylül—16 Aralık, 1909 tarihli 956-67'nci sayılarının onikisinde¹², biri ise 7 Nisan, 1910 tarihli 983'üncü nushasında neşredilmiştir¹³. Bunlardan ba'zılarında yazıldıkları tarihler de kaydedilmiştir; bu tarihler arasında, mecmuanın neşrinden bir gün önce yazıldıkları anlaşılanlar da yok değildir. Hepsinin birleşik yanı, hâdiselerin ba'zan hiciv yoluyla, ba'zan inceden inceye alaylarla, nüktelerle ifâde edilmiş olmasıdır.

Karga iğreti adına, **Servet-i Funûn**'daki bu mizâhi yazıların basımından yaklaşık dokuz yıl sonra, **Diken** adlı mizâh dergisinde rastladık. **Diken**'de **Toptan Efendi**, **Toptan Efendi'nin Mâceraları**, **Toptan Efendi'nin İnsâniyeti** v.b. başlıklarla yayımlanan

9 Ahmed İhsan, **İfâde-i Mahsûsa** (**Servet-i Funûn**, c. xxxv., nu. 909, 19 Teşrinievvel, 1324/1 Kasım, 1908, s. 386).

10 C. xxxv., 23 Teşrinievvel, 1324; yazının başında 22 Teşrinievvel, 1324 tarihi vardır. Bu nushadan sonraki 111'inci, 30 Teşrinievvel; 1324 (12 Kasım, 1908) tarihli sayıda **İstanbul Postası** yerine, **İstibdâd ile Hürriyyet'in Muhâkemesi** başlıklı Rif'at-i Dâhi imzâlı hikâye vardır; bu iğreti adın kim tarafından kullanıldığını henüz tesbit etmiş değiliz. Küçük hikâyelerin **Allegori** (**Allegory**) nev'inde olan bu hikâyede şahıslar semboliktir. Bu nev'in husûsiyetlerine uygun olarak, karakterler hayâtla ilgili, fakat başka bir varlığın vasıflarını yaşatır. Hürriyyet tarafından **İstibdâd** aleyhine açılan bu da'vâda, Hâkim'in adı Hak, Müdde'i Umûmi'ninki İlim, da'vâcı ve da'vâlı vekillerininki ise Akl ile Cehl'dir. Ahlâk dersi verme maksadıyla yazılan hikâyede, açılan da'vânın bir celsesi anlatılmış, iddiâ-nâme metni de verilmiştir.

11 C. xxxvi.; 6 Teşrinisânî, 1341—1 Kânûnisânî, 1324. Bu tarihten sonra, **Servet-i Funûn**'un baş-yazılarından hiçbirinde Karga iğreti adı kullanıldığı görülmez (C. xxxvi., nu. 921, 8 Kânûnisânî, 1324/21 Ocak, 1909—C. xxxviii., nu. 966, 26 Teşrinisânî, 1325/9 Aralık, 1909). Bu aradaki sayılarda baş-yazıların sonunda Ahmed İhsân, bu adı ifâde eden A. İ. (/ . /) Hatib

iğreti adı ve İsmâil Subhî, İ. S. (س . /), Refik Hâlid ve R. H. (خ .) imzâ ve remzleri vardır. Ba'zıları, meselâ 31 Mart askeri hareketleriyle. Kabine değişmesiyle ilgili olan Hâl-i Hâzırımız (C. xxxvi.; nu. 933, 3 Nisan, 1325/16 Nisan, 1909) gibi baş-yazılardan ba'zıları imzâsızdır.

mizâhî bir yazı dizisi vardır; 1 Nisan, 1920 tarihli sayısında, **Toptan Efendi** başlıklı yazıda bunun nasıl bir kimse olduğu tanıtılmıştır:

“Toptan Efendi hem Bey’dir, hem Efendi.. Hem iş sâhibi, hem serseridir; ve’l-hâsıl Toptan Efendi her şeydir. Her iş yapar, her boyaya batıp çıkar. Mesleki ve piresipi yoktur. Toptan Efendi hakkında ne yazsak, kâri’lerimize nasıl adam olduğunu bir dürlü anlatamayız. Toptan Efendi’yi tanıtabilmek için her hafta bir hikâyesini neşretmeği münâsib gördük: Devirdiği çamlar, kırdığı potlar ve gaffarı pey-der-pey neşrettikçe, Toptan Efendi’nin şahsiyyetini meydâna çıkaracağımızı ümid ediyoruz,, denildikten sonra, **Toptan Efendi’nin Çorabları** başlıklı fıkra yayımlanmıştır. **Diken**’in 1 Nisan, 1920 tarihli bu sayısı-yle, 13 Mayıs, 1920’de neşredilen altı sayısında, hasis ve mesleki, san’atı olmayan, anafarla yaşayan bu Toptan Efendi, muhtelif husûsiyetlerini anlatan vak’a ve konuşmalarla canlandırılmıştır¹⁴; bu dizideki altı yazıdan beşi imzâsız, yalnız 22 Nisan tarihli sayısındakinin sonunda Karga iğreti adı vardır; imzâsız olanların da bu iğreti adı kullanan, mizâh ve hiciv nev’inde çok başarılı fıkralar yazabilen aynı san’atkâra âid olduğu anlaşılır.

Diken’de, mizâhî yazılarıyla de ün kazanmış olan Ahmed Râsim, Ercümend Ekrem, Ömer Seyfeddin ve Halil Nihad’ın kendi adlarıyla eserlerinin bulunması, Karga iğreti adının bunlardan biri tarafından kullanılmış olabileceği mes’elesini önümüze sermekte idi.

Halil Nihad’ın **Akbaba** için başlıklı, sonundaki kayiddan 16 Kânûnevvel, 1338 (16 Aralık, 1922)’de yazıldığı anlaşılan, H. 1341’i gösteren bir tarih kıt’ası Karga iğreti adının onun tarafından kullanıldığı ihtimâlini kuvvetlendirir¹⁵:

12 C. xxxvii 17. IX. 1325—3. XII., 1325/30. IX. 1909—16. XII. 1909.

13. C. xxxviii., 25 Mart, 1336/7 Nisan, 1910.

14 Sırasıyle bk., nu. 47, 48, 50, 51, 52, 53; 1, 8, 28 (29?), Nisan, 1336; 6 ve 13 Mayıs, 1336 (1920).

15 **Âyine-i Devrân**, İst., 1342-1924, Orhâniyye Matbaası, s. 113. **Târih mısra**’ının Ebced hisâbıyla rakam karşılığı H. 1340 (1922)’dir. Bu tarih’i ta’miyeli olarak kabul edersek, beytin ilk mısra’ındaki bir’in eklenmesiyle H. 1341 (1923)’i gösterir. Bu kıt’anın tarih mısra’ında adı geçen **Aydede**, Refik Hâlid’in baş-muharriri bulunduğu, ilk sayısı 1 Kânûnisânî (Ocak) 1922’de çıkan mizâh dergisinin adıdır. **Akbaba** ise, Yusuf, Ziyâ tarafından,

*Ah edip derd-i ma'îşetle Ziyâ ve Seyfi,
Koşuyorlardı bu kış günleri kismet peşine.
Geldi bir karga şu tarih ile gak-gak diyerek
Dediler Aydede'nin Akbaba konmuş leşine.*

دیدیله آیی ددمنک آق بابا قومش لشنه

Halil Nihad'ın yakın arkadaşlarından Hamâmi-zâde İhsân, **Hamsi-Nâme** adlı eserinde, onun, **Ha Benum İçi Çözüm Ziya'cu-gum** hitâbından Yusuf Ziya Ortaç'a yazıldığı anlaşılan bir mektubunu neşretmiştir; Laz şivesiyle yazılan bu mizâhi mektubun sonunda, **Pariz'den—2 Zi'l-Hicce, 1341** (16 Temmuz, 1923) tarihi, Halil Nihad imzâsı, **Akbaba**, S. 37, 1341 kaydı vardır. Bunun altında, **Gufte-i Halil Nihad** başlıklı, sonunda **Akbaba**, sayı 298, 1347 kaydı ve Karga imzâsı görülmektedir¹⁶:

*Haçan gelduk Pariz'e,
Hasret olduk tenize.
Ha kalkalum uşaklar
Gidelum yerumize.
Geçen, tedum Hasan'a
İstanbul'a gitsana :
Hem da geçerken oğra,
Selâm götür İhsan'a
Sor, ne yapayır or'da;
Mektup yazsun arada,
Bizi sorsa söyle çi
Hamsi tuttuk karada !*

Bu mektubun sonundaki Karga imzâsı, bu iğreti adın Halil Nihad'ın olduğunu kesinlikle anlatmış bulunmaktadır*.

ilk sayısı 7 Kânûnevvel, 1338 (1922)'de yayımlanan, **Aydede** gibi siyâsi mizâh gazetesinin adıdır. Yusuf Ziyâ Ortaç, "Bir de, çıkışımıza Ebced hesabı ile tarih düşürmüştü Halil Nihad.. Eski san'atın sâhiden güzel bir örneğidir., diyerek, bu kıt'ayı neşr ve derginin yine bu ilk sayısında Halil Nihad'ın **Me'mûrların Şarkısı** başlıklı bir şiiri bulunduğunu, bu mizâhi şiirin ilk dördlüğünü de kaydetmiştir (Bizim Yokuş, İst., 1966. **Akbaba** Matbaası, s. 95-96).

¹⁶ İst., 1928, Sebât Matbaası, s. 110 v.d.

* Bu makâlenin imlâsı müellifine âiddir.

KUBBEALTI AKADEMİ MECMUASI

1985 Senesinde Neşredilen Yazıların İndeksi (14. yıl, 14. cild)

- Halil Açıkgöz : S. 1, Sy. 73 «Bir Dağdan Bir Dağa».
- Ahmet Ayhan Altıkuşlar : S. 1, Sy. 34 Kahveye Gazel; S. 2, Sy. 18 Mersiye; S. 3, Sy. 44 Arzû (Şiirler).
- Kemal Yurdakul Aren : S. 1, Sy. 35 Şeytanla Mülakat; S. 2, Sy. 49 Saba Melikesi; S. 3, Sy. 65 Şeytanla Mülakat II.
- Sâmiha Ayverdi : S. 1, Sy. 5 Fâtih II. Sultan Mehmed ve...; S. 2, Sy. 5 Van Vâlisi Haydar Bey; S. 3, Sy. 5 Kavasın Ayşe Hanım; S. 4, Sy. 5 Bir Gaflet Örneği.
- Tahsin Banguoğlu : S. 4, Sy. 19 Türklerde Aile.
- Hayri Bilecik : (Değerlerimiz ve Değer Hükümlerimiz) S. 1, Sy. 29 Dil; S. 2, Sy. 51 Müessese; S. 3, Sy. 7 Bereket; S. 4, Sy. 7 Vefâ.
- Necat Birinci : S. 3, Sy. 59 Yahyâ Kemal'in Milli Mücadele'deki Yeri.
- Kemal Elker : S. 2, Sy. 58 Ekrem Hakkı Ayverdi İçin (Şiir).
- Muharrem Ergin : S. 4, Sy. 27 Türk Milli Kültürü ve Dünya Görüşü Üzerine.
- René Guenon (Terc. Mustafa Tahralı) : S. 1, Sy. 8 İslâm Tasavvufu.
- Emin Işık : S. 1, Sy. 17 Mevlânâ'nın Sevgi Dünyası.
- Mehmet Kaplan : S. 2, Sy. 9 Yahyâ Kemal'in Şiirlerinde Hayâl, Sembol ve Rüya.
- Sultan Mahmud Kaşgarlı : S. 4, Sy. 51 Dünkü ve Bugünkü Kaşgar.
- Fahreddin Olguner : S. 3, Sy. 37 Millet Kavramının Felsefi Temelleri.
- Ali Osman Özcan : S. 4, Sy. 13 Din ve Ahlâk Eğitiminde Ailenin Rolü.
- Kıyâmuddin Rai : S. 3, Sy. 45 Afganistan Tarihinde Türk Unsuru; S. 4, Sy. 60 Muâsir Afganistan Edebiyatının Temel Unsurları.
- Fevzi Samuk : S. 1, Sy. 43 Psikiatri ve İnsan.
- Omar Schroedter (Terc. Hüseyin Zamantılı) : S. 3, Sy. 25 İslâm Tıbbi Hakkında Bir İnceleme.
- Mühiddin Serin : S. 3, Sy. 11 Hat San'atında Şeyh Hamdullah.
- Fevziye Abdullah Tansel : S. 4, Sy. 70 Halil Nihad Boztepe'nin Mizâhi Yazılarında Kullandığı Gözden Kaçan İğreti Adı: Karga.
- Muhtar Tevfikoğlu : S. 4, Sy. 26 Dügün (Şiir).
- Abdullah Uçman : S. 2, Sy. 37 Ayaşlı Şakir Efendi; S. 3, Sy. 68 Tokâdizâde Sekib'in Bir Mektubu.
- Mehmet Yalvaç : S. 1, Sy. 57 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sosyoloji Eğitiminin Tarihçesi I; S. 2, Sy. 59 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sosyoloji Eğitiminin Tarihçesi II.
- Ali Yardım : S. 2, Sy. 19 Peygamber Efendimiz'in Geçim Tarzı.
- İmzasız Yazılar : S. 1, Sy. 77 Aralık 1984 ve Ocak 1985 Seminer Programları; S. 2, Sy. 8 Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Vefâtının Sene-i Devriyesi Münâsebetiyle; S. 2, Sy. 55 KUBBEALTI'ndan; S. 2, Sy. 73, 74 Mart - Nisan 1985 Seminer Programları.

HİZMET VERMEKTEN MUTLUYUZ

İnsanlar
çalışır, üretir, tasarruf yapar,
kredi alır, ticaret yapar, iş kurar...

Gencinden yaşlısına,
çalışanından emeklisine
insanların "Banka"ya ihtiyacı vardır.

Anadolu Bankası
bu ihtiyacın bilinci ile,
en iyi hizmeti vermenin
çabası içindedir.

Anadolu Bankası
"Banka"yı gerektiren her konuda,
her türlü bankacılık hizmetini
vermekten mutludur.

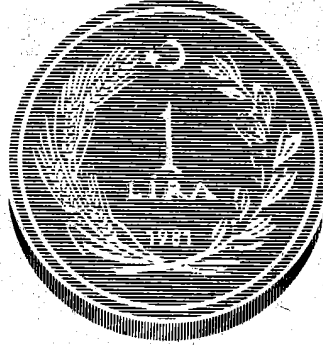
 **ANADOLU
BANKASI**

Hazine Bankası

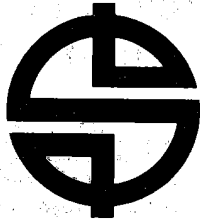
şekerbank büyük bankadır.

şekerbank'taki her liranın 1 milyon kefilidir.

Tasarruflarınız,
güvenli, itibarlı bankada kazanır, çoğalır.
Tasarruflarınız,
desteğinizle binlerce defa büyüyen,
13 milyar sermayeli bankada,
Şeker Sanayii'nin güçlü bankasında kazanır, çoğalır.
Tasarruflarınız,
1 milyon çiftçi ortağıyla,
ülkemizde her 45 kişiden birinin
ortak olduğu bankada kazanır, çoğalır.

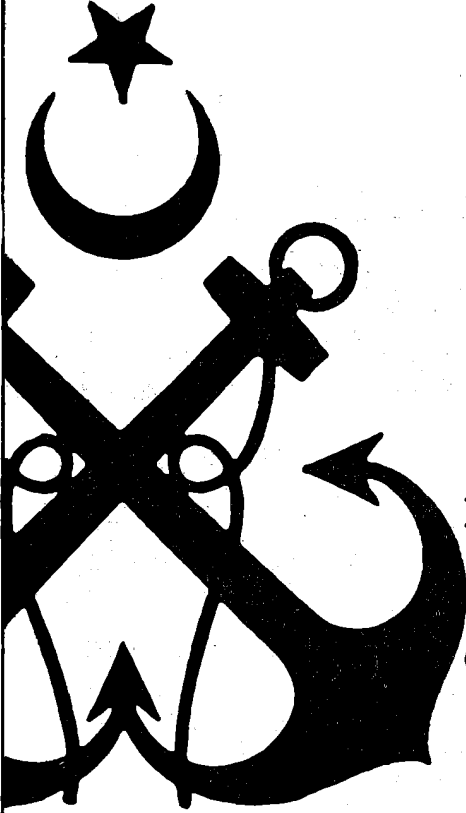

Tasarruflarınız,
her liranın bir milyon kefilidir olan bankada,
Büyük Şekerbank'ta kazanır, çoğalır.

ŞEKERBANK

SERMayESİ 13 MİLYAR

BU ARMANIN
BULUNDUĞU
YERDEKİ
GERÇEK !

Milli deniz camiamızın
trilyona ulaşan gücünün
verimli kalesi !

**DENİZCİLİK
BANKASI T.A.Ş.**

"denizle devleşen devlet bankası"